

**ҶУСТУҶЌҲОИ
АДАБӢ**

Маҷаллаи илмӣ

**ЛИТЕРАТУРНЫЕ
ИЗЫСКАНИЯ**

Научный журнал

№ 5, 2019

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН
ФАКУЛТЕТИ ФИЛОЛОГИЯИ ТОҶИК
КАФЕДРАИ НАЗАРИЯ ВА АДАБИЁТИ
НАВИНИ ФОРСИИ ТОҶИКӢ

ҶУСТУҶӢҲОИ
АДАБӢ
Маҷаллаи илмӣ
№ 5, 2019

Маҷаллаи соли 2014 таъсис ёфтааст.

Душанбе -2019

УДК: 891. 550-1: 82. 09 + 491. 550 (082)

ББК: 83

Ў-94

Сармуҳаррир: Сирочиддини Эмомалӣ.
Ќонишини сармуҳаррир: Муртазо Зайниддинзода.
Котиби масъул: Қарор Нурқаев.

МУШОВИРОНИ ИЛМӢ:

Муҳаммадҷусф Имомзода – академики АИ Тоҷикистон;
Абдуҷаббор Раҳмонзода – академики АИ Тоҷикистон;
Аламхон Кӯчарзода – узви вобастаи АИ Тоҷикистон;
Ҳомид Маҷидов – доктори илмҳои филология, профессор;
Давлатбек Ҳоҷаев – доктори илмҳои филология, профессор;
Равшан Раҳмонов – доктори илмҳои филология, профессор;
Бадриддин Мақсудов – доктори илмҳои филология, профессор;
Мисбоҳиддини Нарзиқул – доктори илмҳои филология, профессор;
Матлуба Ҳоҷаева – доктори илмҳои филология, профессор;
Абдунабӣ Сатторзода – доктори илмҳои филология, профессор;
Аъзам Ҳудойдодов – доктори илмҳои филология, профессор;

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

Абдулҳай Маҳмадаминов – доктори илмҳои филология, профессор;
Абдушуқри Абдусаттор – доктори илмҳои филология, профессор;
Муҳриддин Низомов – доктори илмҳои филология, дотсент;
Рустам Ваҳҳобзода – номзоди илмҳои филология, дотсент;

Маҷаллаи дар се моҳ якмаротиба чоп мешавад

Нишонӣ: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17,
телефони тамос: (+992 37) 221 77 11, 224 65 03, www.tnu.tj.

Ќустуҷӯҳои адабӣ. Маҷаллаи илмӣ. -№ 5, -2019
Душанбе: Сино, 2019.

ТАСХИРГАРИ ДИЛҲО

(Муруре ба эҷодиёти Чингиз Айтматов ва иртиботи он ба тоҷикон)

Муҳаммадюсуф Имомзода
Муртазо Зайниддинзода
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Аз мероси ақвоми туркизабон маълум мегардад, ки халқи қирғиз низ дар қатори халқиятҳои дигар дар ташаккул ва бунёди адабиёти гузаштаи умумитуркӣ сахмгузор аст. Дар ёдгориҳои асрҳои X-XIII-и умумитуркӣ аз қабилҳои «Урхон-Енисей», «Қуталғу-билиқ» ва «Девони луғот-ат-Турк» номи қирғизҳо низ зикр гардидааст. Аммо халқи қирғиз беш аз ҳама ба мероси шифоии худ ифтихор дорад ва аҳдофу вазифа ва орзуву омоле, ки дар халқҳои дигар тариқи адабиёти хаттӣ ифода ёфтаанд, барои қирғизҳо фольклор, яъне адабиёти шифоӣ иҷро кардааст. Эпоси бузургҳаҷми онҳо «Манас», ки як навъ таърихномаи ин халқ аст, обрӯи ҷаҳонӣ дорад.

Нависандаи шухратёр Чингиз Айтматов дар пешгуфтори наشري тоҷикии «Манас» ҳамин матлабро ба таври возеҳ зикр намудааст. «... Яке аз қадимтарин халқҳои Осиёи Миёна будани халқи қирғиз ба илми таърих маълум аст. Халқи қирғиз дар роҳи сабзиши худ бисёр офатхоро паси сар карда, намунаҳои барҷастаи маданияти эпикӣ сохт. Агар халқҳои дигар маданияти қадим ва таърихи худро дар адабиёти хаттӣ, ҳайкалтарошӣ, меъморӣ, театр, рассомӣ ҳифз дошта бошанд, пас халқи қирғиз идроки миллий, орзуву андеша, мубориза, мақсад ва дар як қатор ҳодисоти таърихӣ воқеияти худро дар жанри эҷодиёти даҳонии халқ мунъакис сохтааст» (Манас. Эпоси халқи қирғиз. Аз қирғизӣ тарҷумаи Аслам Адҳам. – Душанбе: Ирфон, 1982, саҳ.4). Решаҳои таърихӣ иртиботи байниҳамии халқҳои тоҷику қирғиз низ аз ҳамин ёдгори мухташами лафзӣ манша мегирад. Ғайр аз иртиботе, ки аз дарунмояи ин эпос маълум мегардад далели ҳанӯз дар асри XIV арзи андом намудани варианти тоҷикии «Манас» нишони дерина будани гуфтугӯи тамаддунҳои тоҷикиву туркӣ ва аломати натиҷабардории судманди халқу қавмҳои минтақа маҳсуб мешавад.

Бо вучуди ин ҳама, пешрафт ва шукуфоии адабиёти миллии қирғизӣ ба замони шӯравӣ рост меояд. Баробари тавлиди матбуоти миллий, каломии хаттӣ ва тадриҷан адабиёти хаттӣ қирғизӣ низ ташаккул ёфт. Адибони навқалами қирғиз бо тақя ба назми эпикӣ қирғизӣ ва адабиёти халқҳои дигар адабиёти миллии худро ташаккул доданд ва эҷодкороне дар арсаи адабиёт пайдо шудаанд, ки на танҳо барои халқи қирғиз, балки барои ҳамаи халқҳои собиқ шӯравӣ боиси ифтихор гардидаанд.

Чингиз Айтматов аз зумраи ҳамин қабил адибон буда, тавассути асарҳои ҳунармандона эҷод намудааш обрӯи ҷаҳонӣ пайдо кардааст. Ҳарчанд замони

кунунӣ номи Чингиз Айтматов ҳаммаъно ва ҳамрадифи халқи қирғиз гардидааст, ба ҳеҷ вачҳ маънои онро надорад, ки адабиёти замони шӯравии қирғизӣ танҳо аз осори ӯ иборат бошад. Чингиз Айтматов солҳои 50-уми асри XX вориди адабиёт гардид, то ин давр адибоне чун Тоқтагул Сатилғанов, Тоғолоқ Молдо, Аалӣ Тоқонбоев, Туғолбой Сиддиқбеков, Муқай Элбоев, Ҷавонмард Буқанбоев, Юсуф Турусбеков, Молдоғозӣ Туқабоев, Малика Собирова, Алиқул Усмонов, Кубаничбек Маликов, Айсул Тоқомбоева, Қосималӣ Боялинов ва дигарон дар қолабҳои гуногуни назму наср ва драматургия асарҳо эҷод намуда, дар рушди адабиёти қирғизӣ ҳисса гузоштаанд.

Аммо, Чингиз Айтматов ба адабиёт бо роҳи нав, бо руҳи нав ва бо нафаси тоза ворид гардид. Адиби рус Константин Симонов баъди ошноӣ ба офаридаҳои аввалини Чингиз Айтматов бо хушнудӣ изҳор карда буд, ки «ба адабиёти сермиллати советӣ як истеъдоди нодир ва покиза ворид шудааст».

Ин «истеъдоди нодир ва покиза» роҳи ҳаётии аҷоиберо низ тай намудааст. Ба эътибори эътирофи нависанда падар ва модараш аз аҳли савод буда, ӯ 12 декабри соли 1928 дар деҳаи Шакари райони Кирови Қирғизистон таваллуд ёфтааст. Чингиз Айтматов дар «Ёддоштҳо»-яш овардааст, ки «Бобоям Айтмат баъди сӯхтани осиббаш бо падари ман Тореқули 12-сола барои кор ба сохтмони тунели роҳи оҳани наздикии Маймак рафтааст. Падари ман дар ҳамин ҷо ба мактаби русӣ – туземии Авлиё-Ота (ҳозира шаҳри Ҷамбул) меафтад ва таҳсил мекунад. Солҳои аввали инқилоб падари ман аз шахсони босавод ва яке аз нахустин коммунитсони қирғиз ба ҳисоб мерафт. Ӯ дар вазифаҳои роҳбарикунанда низ кор карда аз сиёсат ва адабиёт огоҳии комил дошт. Модарам Наима Ҳамзаевна Айтматова низ зани босавод ва замонавӣ буд. Маҳз ҳамонҳо маро ба фарҳанги рус, забони русӣ ва адабиёти рус ошно намудаанд, муҳаббат ба забони модариро дар дили ман модаркалонам бедор намудааст».

Ч. Айтматов қайд намудааст, ки дар синни 5-солагӣ бори аввал ба сифати тарҷумон хидмат намуда, луқмаи гӯшти обҷӯшро чун музди хидмат гирифтааст. Ин воқеа чунин будааст: Чун ҳарвақта тобистон дар авул ҳамроҳи модаркалонаш зиндагӣ ба сар мебурду ногаҳон яке аспҳои хушзоти колхоз, ки аз Россия овардаанд, дар натиҷаи истеъмоли алафи заҳрнок ҳалок мешавад. Ҷӯпонони қирғиз барои исботи ин ҳодиса ваҳароси ҷавобгарӣ, аз марказ намоянда даъват мекунанд. Намоянда забони қирғизиро наредонаду ҷӯпонони қирғиз забони русиро. Ногаҳон ба ёдашон Чингизи 5-сола мерасад, ки аз шаҳр ба авул, назди модаркалонаш омадаву забони русиро медонад ва ӯро назди намоянда меоранду ӯ матлаби ҷонибҳоро ба ҳам мерасонад.

Ҳамчунин нависанда дар хотираҳояш овардааст, ки сарсонҳои оилавии мо соли 1937, баъди падарамро, ки коркунӣ хизбӣ ва шунавандаи Институти профессурии сурхи Москва буду репрессия намуданд, оғоз ёфт. Даре нагузашта

чанг оғоз меёбад ва соли 1942 Чингиз хонданро қатъ намуда боз ба деҳа бармегардад. Вақте ки ўро ҳамчун нафари саводноки деҳа котиби шўрои ҷамоа таъин намуданд 14 сола буд. Ў дар солҳои чанг чун агенти шуъбаи молияи район ва ҳисобчии бригадаи тракторӣ низ фаъолият намудааст.

Соли 1946 баъди хатми синфи ҳаштум ба техникуми зооветинарии шаҳри Ҷамбул дохил шуда онро бо баҳои аъло хатм намуд ва якбора ба Институти хоҷагии қишлоқи Қирғизистон қабул шуда, институтро низ бо баҳои аъло ба итмом расонид.

Ба адабиёт, тарзе ишора гардид, аз ҷавонӣ иштиёқ дошта солҳои донишҷӯӣ ҳамин рағбат ба рукни ҷудонопазири ҳаёти ӯ мубаддал гардидааст. Аммо ба кори адабиёт машғул гардидани ӯ низ як таърихчаи аҷиб дорад.

Ман бисёр меҳостам, ки дар бораи чанг ва қаҳрамони халқи шўравӣ асарҳо хонам, навиштааст дар хотираҳояш. Дар адабиёти қирғиз ин мавзӯ он замон аниқ баррасӣ нагардида буд ва Чингиз Айтматов барои ба халқаш ошно намудани воқеоти чанг ихтиёрӣ асарҳои «Сын полка» ва «Белую березу»-ро тарҷима намуда ба нашриёт мебарад, вале аз ходимони нашриёт мефаҳмад, ки ин асарҳо қайҳо тарҷима гардидаанд. Ў меафзояд, ки ҳарчанд ин ҳодиса бароям ногувор буд, вале ибтидои кори адабии ман гардид.

Ба эътибори гуфтаву навиштаҳои нависанда ҳикоятҳои аввалинаш ҳангоми чун зоотехник кор карданаш эҷод шудаанд. Соли 1956 барои таҳсил дар курси олии адабии Институти ба номи Горкий ба шаҳри Москва рафта, соли 1958, баъди хатми он чун муҳаррири маҷаллаи «Литературный Киргизстан» ва таи 5-сол чун муҳбири махсуси рӯзномаи «Правда» дар Қирғизистон адои вазифа нумудааст.

Арзанда ба зикр аст, ки ҳамон даврон ба сифати муҳбири махсуси рӯзномаи «Правда» ба Тоҷикистон – ноҳияҳои Айниву Панҷакент ташриф оварда дар маъракаи наҷоти мардум аз офати обҳезии шадиди руди Зарафшон ширкат варзида бо унвони «Зарафшон, Зарафшон таслим шав» репортажи лирикӣ навиштааст, ки ба гумони ботил, ин аввалин дидор аз кишвари тоҷикон аст.

Дар замони камолоти нависандагӣ ва ифои вазифа дар мақомҳои гуногуни давлативу ҷамъиятӣ таваҷҷӯҳи Чингиз Айтматов ба Тоҷикистон ва адабу фарҳанги тоҷикӣ густариш пайдо кард ва миёни ӯву эҷорони тоҷик риштаҳои дӯстиву ҳамкорӣ тақвият ёфта ба ҳаводиси рӯзгор ва сарнавишти инсон назари ҳамгун доштани онҳо ба субот расид.

Барқияи тасаллият, ки дар иртибот ба заминларзаи шадиди Ҳисор бо унвони Мўъмин Қаноат ва Акбар Турсунов ирсол намудааст ва ҷадалҳои пайгирона барои оромии Тоҷикистон замони ҷанги шаҳрвандӣ нишони ҳамдиливу ҳамдардӣ ва андеша сари осоиши бани башар аст.

Дар матни барқия омада, ки «Акбари азиз! Мўъмини азиз! Заминларзаи даҳшатбор дар Ҳисор, ки чандин инсонро ба ҳалокат расонид мусибату

андӯҳи ҳамаи мост. Сарнавишти мо – халқҳои сокини кӯҳсорони Помиру Тиён-Шон ҳамин аст. Ман аз хеш мепурсам, ки оё замоне фаро мерасад, то илм ва иқтисоди бохирадона ба таври ҳақиқӣ ба дарки қонунҳои ҳаводиси кӯҳистон ва сукунат додани инсонҳо дар асоси илми демография машғул хоҳанд шуд? Ва ё ин ки мо ҳамеша қурбонии нотаваҷиб заминларза хоҳем буд? Инсон ҳамчунон ҳазор сол пеш аз ин қомилан дар баробари ҳаводиси дахшатноки табиат бедифоъ ва очиз мебошад. Мебояд дар тамоми минтақаи мо ба таври ҷиддиву дастҷамъӣ ва дар олитарин сатҳ омӯзиши илми зилзиласанҷиро ба роҳ андохта, барои ин кор ҳеҷ чизро дарег наварзем. Шумо ин масъаларо дар ҷумҳуриятон ба миён гузоред ва мо ҳам матраҳ ба миён мегузорем».

Чингиз Айтматов бо ду забон – русӣ ва қирғизӣ асар менависад. Навиштаҳои нахустини ӯ як навъ бардошт ва натиҷагирӣ аз зиндагии ҳуду халқаш буда, бо самимият ва рангу бори тозааш афзалият дорад. Ӯ нависандаест, ки ранҷу заҳмат ва шодиву сурури мардуми оддиро тасвир намуда, ҳамроҳи онҳо ғусса меҳӯрад ва бо онҳо шодмонӣ менамояд. Тарзе ишора гардид, фаъолияти эҷодии ӯ аз навиштани хабару мақола ва тарҷимаи осори адибони рус оғоз гардид, ба тадриҷ ба таълифи ҳикояву қисса ва романҳои калонҳаҷм расидааст. Ҳикояи нахустини ӯ «Рӯзномафурӯш Дзюйдо» буда, соли 1952 навишта шудааст. Рӯзгори рӯзномафурӯшӣ барои нависанда аз давраи бачагаш шинос буда, талхиву ширинҳои ин касб дар вучуди ҳудӣ ӯ низ омезиш ёфтаанд. Дар хотираҳои менигорад, ки ҳангоми чун қотиби ҷамоа кор кардан вазнинтарин лаҳзаҳо ба ҳамдеҳагон расонидани хабари марғи наздикони онҳо дар ҷанг буд. Баъди таълифи ин ҳикоя ва ҳананда пайдо намудани он, ҳикояҳои «Ҳошим» (1953), «Сепоячӣ», «Борони сафед» (1954), «Ҳарифон», «Дар замини лалмӣ», «Дар соҳилҳои Бойдамол» (1955) ва ниҳоят қиссаи «Рӯ ба рӯ» (1957) ба таъъ расиданд.

Аммо ибтидои шуҳрати ҷаҳонӣ ёфтани ном ва осори Ӯ. Айтматов таълифи повести «Ҷамила» аст. Ин асар соли 1958 ҷоп гардид ва ба зудӣ ба забонҳои гуногун тарҷума шуда, дар олами адаб нуфуз пайдо намуд. Номи аввали ин асар таъбири шоиронаи «Наво»-ро дошт ва адиби номи рус А.Твардовский онро дар маҷаллаи «Новый мир» бо унвони «Ҷамила» ба таъъ расонид. Нависанда дар ин асар аз ишқу муҳаббати ду дилдода – Ҷамилаву Дониёр бо усули хоси бадеӣ қисса менамояд, ки аз ҷиҳати банду баст ва мантиқи сюжет ва ҳам аз лиҳози сабки эҷод дар адабиёти советии қирғиз собиқа надошт.

Дар бораи қаҳрамони ин повест – Дониёр, нависанда менависад: «Ӯ инсоне буд ниҳоят ошиқ. Ман ҳис мекардам, ки ӯ ҳамту ба инсонии дигар ошиқ набуд. Ин ишқи дигару бузургтар буд: ба зиндагӣ; ба замин. Бале, ӯ ин муҳаббатро дар ҳуду дар навои худ ҳифз мекард ва бо он мезист. Инсонии хунсард чунин суруда наметавонист, чунин овоз намедошт». Воқеан ин асар

зиндагиро бо ҳама амиқию нотақрорӣ ва талхиву шириниҳояш дар худ ғунҷоиш додааст. Баъди дар маҷаллаи «Новый мир» чоп гардиданаш ин повест аз ҷониби нависандаи хушсаликаи тоҷик Пӯлод Толис пазируфта шуд ва бо ҳидояти ӯ Ф.Муҳаммадиев онро ба забони тоҷикӣ тарҷума намуда адабиёти тарҷумавии тоҷикро бо асари тозаӣ ҷолибе ғанӣ гардонид.

Нависандаи бузурги фаронсавӣ Луи Арагон ин повести Ч.Айтматовро «беҳтарин дар ҷаҳон қиссаи муҳаббат» номид. Дар воқеъ образи духтари подабони қирғиз Ҷамила натавонд дар насри бадеии қирғиз, балки дар адабиёти советӣ низ сухани тоза буд.

Фазлиддин Муҳаммадиев ёдовар шудаанд, ки «Он вақтҳо дар журнали «Шарқи Сурх» (ҳоло «Садои Шарқ») кор мекардем ва рӯзе Толис маро ба кабинети худ ҷеғ зада, ба дастам шумораи нави журнали «Новый мир»-ро дода гуфт: Ин ҷо «Ҷамила» ном повест чоп шудааст. Ҳаминро тарҷума мекардед... Майлаш, лекин кай? – ҳар чӣ зудтар, беҳтар, ҳамин ҳафта тайёр шавад, боз хубтар».

Фазлиддин Муҳаммадиев ба ин хидмати худ аввалан як нависандаи дорои сабқу услуби тозаро ба хонандаи тоҷик ошно намуд ва барои тарҷумаҳои минбаъдаи осори Чингиз Айтматов роҳ кушода бо ривоч ёфтани тарҷумаи асарҳои ин адиби қирғиз давраи нави робитаҳои адабии халқҳои тоҷику қирғизро низ роҳандозӣ намуд. Ин оғози файзбахши ибтикороти адабӣ тадриҷан ба ёдкарди анъанаҳои дерин ва самар овардани ҳамкориҳои миёни эҷодкории ду халқи таърихан бо ҳам дӯсту бародар гардид.

Фазлиддин Муҳаммадиев баъди тарҷумаи «Ҷамила» (1960) ба шахсияти эҷодӣ ва осори нависандаи қирғиз меҳри афзун пайдо кард ва соли 1966 повести «Алвидо Гулсарӣ» ва соли 1984 романи «Дуроҳаи Бӯронӣ»-ро бо камоли маҳорат ба тоҷикӣ тарҷима намуд. Дар ҷараёни тарҷумаи роман, ки ривоету асотирҳои зиёд мавриди истифода қарор гирифтаанд, дар зехну шуури тарҷумон оид ба мавқеи истифода ва саҳеҳияти ривоятҳои дерин андешаи дигаргуна пайдо шуд ва ба эътибори гуфтаи нависандаи халқии Тоҷикистон Саттор Турсун ин қазияи суолангез дар воҳӯриву суҳбати Фазлиддин Муҳаммадиев ва Чингиз Айтматов саҳеҳият пайдо намуданд. Тарзе ба гуфта омад, Фазлиддин Муҳаммадиев ба шахсияти адабии Чингиз Айтматов низ назари худро доштанд, ки баёнгарии он таълифи мақолаи «Чингизи мо», ки нахуст дар рӯзномаи «Маориф ва маданият» (1977) ва баъд дар шакли такмил ёфтааш дар маҷаллаи «Садои Шарқ» (1977, №4) бо унвони «Нориниёнем мо» нашр гардидааст.

Аз сӯйи дигар Чингиз Айтматов низ нигоҳи нек ва ихлоси худро оид ба адабиёт ва шахсиятҳои адабии тоҷик дар гуфтору навиштораш баён намудааст, ки далелаш метавонад таълифи мақолаи кӯтоҳ, вале пурмеҳри ӯ «Ду устод» бошад. Таълифи ин мақолаи Чингиз Айтматов ва бо муҳаббат оид ба хунари эҷодӣ ва шахсияти абармардоне чун Садриддин Айний ва Мухтор

Авезов сухан гуфтан далели равшани эътирофи таърих ва корномаи фарзандони фарзонаи он аст.

Дар ин мақола баён ёфта, ки «Имрӯз ман дар назди хонандагон муҳаббату садоқати худро нисбат ба Мухтор Авезов ва Садриддин Айнӣ эътироф мекунам. Онҳо нависандагони беназиранд. Авезов ва Айнӣ сифатан бо ҳам умумият доранд, аммо дар ҳалли мавзӯ ва масъалаҳои бузурги эҷодӣ дар онҳо тафовути махсус дида мешавад. Айнӣ оддӣ, зоҳиран орому ботамкин аст. Вале дар симои қаҳрамононе, ки ин пири хирадманди шарқи мо дар даврони шикасту вуруни таърихӣ тасвир мекунад, хонандагон ғазабу изтиробӣ беандозаро мебинанд. Ё халқро дар арсаи таърих дар шахси одамоне неқ таҷассум мекунад. Ин буд, ки ба таври ғавқуллода сохти кӯҳна, ҳокимони «Бухорои шариф» ва муҳтасибу ҳасудони худҳои онро бераҳмона маҳкум кард. Айбномаи ўро дифоу рад кардан имконнопазир аст».

Замони дигар, тарҷумаи осори адиби қирғиз пайи ҳам ба забони тоҷикӣ суръат гирифта, дастрасӣ ба эҷодиёти ӯ домани фарох пайдо кард ва омӯзишу баҳрабардорӣ аз тасвир, ҳунари образотарӣ, суҷаҳо ва нигоҳи вижа ба рӯйдодҳои олам низ суръат гирифта эҷодиёти ӯ барои адибони тоҷик ба сифати мактаби маҳорат хидмат кард. Адиби номвар Мирзо Турсунзода замоне, ки шухрати ҷаҳониро соҳиб буданд, бо оғаҳӣ аз истеъдод ва ҳунари нависандагии Чингиз Айтматов гуфта буданд, ки «Таърих акнун ду Чингизро медонад. Чингизи аввал меҳост, ки ҷаҳонро бо шамшер таслим кунад, вале худ бадноми ҷаҳон гашт. Чингизи дуюм Айтматов ҷаҳонро бо сухан тасхир кард ва неқноми ҷаҳон гаштааст!»

Чун ҳуди нависандаи қирғиз мӯътақиди андешае аст, ки «халқи қирғиз асрҳо ҳампахлуи бародарони тоҷикаш зиндагӣ мекард» дар осори ӯ, ба вижа повестҳояш тасвирҳо ва масъалагузорӣ, некиву бадӣ, умед ба оянда, андешаи буду набуд, муносибат ба анъанот ва дину оин, табиат ва асрори мӯъҷиавии он барои соири халқу миллатҳо, ғолибан халқҳои қирғизу тоҷик умумияти мантиқӣ доранд. Инро аз повестҳои «Сарвқадӣ рӯймолсурхаки ман», «Муаллими нахустин», «Роҳи қаҳкашон» ва дигар асарҳои Чингиз Айтматов ба мушоҳида гирифта мумкин аст.

Яъне, агар дар ташаккули реализми насри Чингиз Айтматов таъсири амиқи устодони сухан С.Айнӣ ва М.Авезов эътироф гардида бошад, айнӣ замон Ф.Муҳаммадиев, С.Турсун, Сорбон, А.Самадов, Ю.Акобиров ва дастаи назарраси эҷодкорони қазоқу ўзбеку туркману тотор ва умуман минтақа аз осори насрнависи соҳибистеъдоди қирғиз баҳра бардоштаанд.

Повести «Сарвқадӣ рӯймолсурхаки ман» (1961), ки аз ишқи нобарори ду дилдода Илёс ва Асал ҳикоят мекунад аз рӯи мавзӯ ба повести «Ҷамила» наздикӣ ва қаробате дошта бошад ҳам нависанда дар ин асар кӯшидааст рӯзгори муосирони моро бо тамоми мураккабӣ ва ихтилофаш тасвир намояд. Қаҳрамонони ин асар Илёс ва Асал бо осонӣ ба ҳамдигар дил баста оила

бунёд мекунад, вале кӯтоҳандешии Илёс боиси вайронии оила мегардад. Нависанда дар ин повестҳо, ки мантиқан ҳамоҳанганд ду лаҳзаи оғозу анҷоми ишқро табиӣ ва боварибахш ба риштаи тасвир кашида, фалсафаи зиндагиро дар ҳалли онҳо изҳор намудааст.

«Муаллими нахустин» (1962) повесте аст, ки аз қисмати нахустин муаллими авули Куркурев Дюшени хоксору фурутан ҳикоят мекунад. Дюшен дар солҳои пурушуб дар авулҳои дурдаст мактаб кушода ба наврасон савод меомӯзад ва онҳоро водор месозад, ки сиёҳу сафедро фарқ намуда барои ояндаи фирӯзашон чадал намоянд. Қисмати Дюшен – ин нахустмуаллими авулҳои қирғизқисмати онҳост, ки пойдевори ҳаёти имрӯзро дар он солҳои пурушуб ниҳода умрашонро дар ин роҳ бохтаанд.

«Повести «Роҳи қаҳкашон» (1963) як навъ қуллаи нав дар эҷодиёти Ч.Айтматов буда, дар он муноҷоти зани оддӣ ва фурутани қирғиз Тулганой дар назди инсоният, дар назди замин ва дар назди онҳост, ки роҳи пуразоби ҷангро паймудаанд. Нависанда дили модари дилреш ва фарзандгумкардари кушода, дард ва андешаҳои ӯро аз авули дурдасти кӯҳистон ба модарони олам ва онҳое, ки дар ҷанг фарзандонашонро бохтаанд, мерасонад.

Ба таври умум асарҳои дар тӯли солҳои 1966-80 офаридаи Ч.Айтматовро шартан ба ду гуруҳҷудо намудаанд. Ба гуруҳи аввал се повести зикр гардида ва «Чашми уштур»-у «Турнаҳои бармаҳал» дохил шудаанд.

Дӯсти донишманди нависанда, файласуфи тоҷик Акбари Турсон таъкид намудааст, ки «симои адабию ғоявии ин асарҳоро романтикаи инқилобӣ муайян ва мушаххас мекунад, ки аз ҷанбаи умда ва муштараки онҳост. Қаҳрамонҳои адабии ин асарҳо ғолибан фардҳои иҷтимоан фаъол – ҷавонмардон ва наврасонеанд, ки бо тақозои рӯзгор ба пешгоҳи зиндагӣ баромада, ба набарди нобаробар мепардозанд ва оқибат пирӯз мешаванд».

Маврид ба ёдоварист, ки «мувофиқати афкор ба зиндагӣ» ин донишманди фарохназари тоҷик ва Чингиз Айтматовро бо ҳам дӯсту қарин гардонида бо муштараки ва ҳамгунии назар ва ҳавсала ҷиҳати бозгӯ, масъалагузорӣ ва роҳҳалли қазияҳои умумибашарӣ водор намудааст. Акбари Турсон дар мақолаву асарҳояш аз арзиши умумибашарии осори Чингиз Айтматов бо сароҳат ёднишон мешавад ва решаи эҷодиёти ӯро аз «фолклори халқҳои туркизабон, адабиёти классики рус ва ҳозираи советӣ ва адабиёти ҷаҳон (махсусан адабиёти Америкаи лотинӣ ва Япония)» дониста, истифодаи асотиру ривоятҳоро аз вижагии услуби ӯ меҳисобад. Ӯ бо назардошти таҷрибаву малакаи эҷодии Н.В.Гогол, Ф.Кафка, М.Манн, М.Булгаков ва Г.Маркс ибраз медорад, ки «барои нависандаи ҳунарманд асотири куҳан ё ривояти халқ сюжети сюрреалистӣ ё бофтаи фантастикӣ фақат сароғози тааммули адабиест, ки бо кашфиёти нави бадеӣ анҷом ёфта метавонад. Айтматов аз ҷумлаи чунин нигорандагон аст. Дар эҷодиёти ӯ воситаҳои мазкури адабӣ на фақат васоити тасвирро ғанӣ мегардонанд, балки доираи

чустучӯҳои ғоявию бадеии нигорандаро васеъ мекунанд. Сюжетҳои офаридаи Айтматов аз фантастика ё ривоятҳои чудагона таркиб наёфтааст; фантастика ва ривоят фақат ба ташаккул ва инкишофи сюжет ёрӣ мерасонад. ва ё ба сурати ҳикояти василати даромада шоху барги чудагонаи онро ғизои маънавӣ медиҳад».

Ин андешаи аз назари амалӣ ва назариявӣ саҳеҳи донишманди тоҷикро олимони ватаниву хориҷӣ, ки оид ба паҳлӯҳои мухталифи эҷодии Чингиз Айтматов иброи назар кардаанд, тақвият додаанд.

Дар навбати худ Чингиз Айтматов бо қаноатмандӣ аз шиносӣ бо ин донишманди тоҷик иброз намуда, ки «... Ва ман, бо ӯ, дар он ҷо (дар Париж, М.И., М.З.) ошно шудам, эҳсос кардам, ки риштаҳои кадомин як диди ба ҳам мутаносиби назар ва муҳимтар аз ҳама мувофиқати афкор ба зиндагӣ, ба дирӯз ва имрӯз моро ба якдигар пайванд ва дилбанд мекунад. Алҳақ, афроди аҷиб ва наҷиб кам нестанд, хоса бихрадон фузунанд. Вале фарде, ки туро чун оҳанрабо ба сӯи хеш кашад ва ҳузри ӯҳар дафъа туро идғох бошад, бегумон ин фард дорои фазиластест дигаргуна. Акбар Турсунов инсонест баҳравар аз сарчашмаҳои рангоранги фазлу хирад ва рӯдбори фарҳанг».

Ҳамкориҳои эҷодӣ ва илмӣ ин ду нобиғаи замон фаҳмиши ҷаҳоншиносӣ, вусъати назар ва дониши ҳамдигарро такмил дода, чун шахсиятҳои таъсиргузор дар амали баҳрабардорӣ аз таҷрибаву дониш, ҳамдиلى ва тақвияти иртиботи байниҳамии халқҳо намунаи ибрат гардиданд.

Чингиз Айтматов иқрор ба он аст, ки «Маҳз ӯ ба ман аввалан чандин иқтибос ва пасон шеърҳову пораҳои бузурги эҷоди Абӯалӣбни Сино, Рӯдакӣ ва дигар нобиғаҳои классики назму фалсафаи Шарқро барои қироат пешниҳод кард».

Ин қазияҳо аз он башорат медиҳанд, ки нависандаи оламшумули қирғиз ва донишманди пурдону пуркори тоҷик дар давраи нави таърихӣ бо амали хеш ба робитаҳои адабӣ ва илмӣ халқҳои тоҷику қирғиз мазмун ва сифати тоза бахшиданд.

Повестҳои «Алвидо, Гулсарӣ» (1966), «Киштии сафед» (1970), «Саги алое, ки лаб лаби баҳр метозад» (1978) ва романи «Дуроҳаи бўронӣ» (1980) баёнгари таҷассуми таҳаввули эҷодист, ки нависандаи қирғиз аз охири солҳои шаст ин ҷониб аз сар гузаронидааст. Ин ҷо суҳан аз тағйир ёфтани диди эстетикӣ нависанда меравад, ки дар маҷрои муштараки инкишофи адабии советӣ сурат гирифтааст. Нависанда сушт гардидани ҷанбаи романтикию дидактикӣ ва баракс қувват гирифтани ҷанбаи реалистии фоҷиавиро дар назар дорад, ки дар насли солҳои 70-ум зоҳир мешавад.

Таълифи романи «Дуроҳаи бўронӣ» дар назди инсоният вазифаи нав – андешаи амиқи дирӯзу имрӯз ва пайванди наслҳоро гузошт. Аз наشري ин роман фурсати зиёде нагузашта истилоҳи «манқурт» машҳур гардид ва акнун онҳоро, ки ба муқаддасот имон намеоранд ва аслу насли худро

намешиносанд, манқурт меғӯянд. Яъне ин кашфиёти нависандаи қирғиз моҳияти умумибашарӣ касб намуд.

Шоираи маъруф Гулрухсор низ ба ҳамин ақида аст, ки ибораи «манқурт»-и муғулӣ тавассути адаби қирғиз ҳамчун рамзи одами аз зодубунёд, решау асл ва падару модари хеш ғофили қимоб ба адабиёти ҷаҳон ворид гардид.

Адабиётҳо аз дӯстӣ, мукотибот, диду боздид, тарҷума ва арзишдовариҳои осори ҳамдигари адибон суд мебардоранд, доираи хонандагонашон густарда мешавад ва робитаҳои адабӣ сифати тоза мегирад. Хушбахтона манфиати ин амал собиқа дорад ва дар таърихи замони шӯравии адабиёти тоҷик ба далелҳои зиёди масарратбахш рӯ ба рӯ шудан мумкин аст, ки ба манфиати адабиётҳо хидмат карда, дӯстии халқҳо ро тақвият бахшидаанд.

Шахсият ва эҷодиёти Чингиз Айтматов ҳам дар замони Шӯравӣ ва ҳам замони ба истиқлолияти давлатӣ расидани халқҳои тоҷику қирғиз вазифаи васлгариро иҷро кардааст. Муносибатҳои эҷодии Мирзо Турсунзода, Сотим Улуғзода, Фазлиддин Муҳаммадиев, Мӯъмин Қаноат, Юсуф Ақобиров ва Саттор Турсун бо Чингиз Айтматов ва натиҷаи ғайзбахши он ба адабиётҳои тоҷику қирғиз ба аҳли таҳқиқ ва хонандагон равшан мебошад. Гурӯҳи дигари адибон ва тарҷумонҳои тоҷик мустақиман осори Чингиз Айтматовро ба тоҷикӣ баргардон намуда, дар ғановатмандии адабиёти тарҷумавии тоҷик ва таҳкими робитаҳои адабӣ саҳм гузоштаанд.

Дар ин миён шоираи номдор Гулрухсор чун ба адабиётҳои пешрафтаи олам, ба адабиёти қирғиз ва хоса ба эҷодиёти Чингиз Айтматов таваччуҳи вижа зоҳир намуд ва мусофирати иҷбории чандсолаву дар шаҳри Бишкек зиндагӣ ихтиёр кардан ин ҳусни таваччуҳ ва ошноӣ ба таърихи адаби халқи қирғизро таҳким бахшид. Дӯстӣ ва ҳамкории эҷодии Гулрухсор ва Чингиз Айтматов боиси муҳаббат ва дилгармии бештар пайдо намудани хонандаи тоҷики қирғиз ба намунаи шеъру насри ҳамдигар гардид. Шеърҳои Гулрухсор тавассути тарҷумаи русиаш алоқамандони зиёд пайдо кард ва ҷеҳраҳои номдори адабие чун Расул Ғамзатов ва Чингиз Айтматов шоираи тоҷикро дар радиои эҷодкорони сатҳи ҷаҳонӣ пазируфта, ба маҷмуаҳои шеърӣ ӯ сарсухан навиштанд. Иштироки якҷоя дар ҷорабиниҳои байналмилалӣ, ҷашнҳои ҳамдигар ва ҳамназарӣ ба ҳаводиси рӯзгор риштаҳои дӯстии шоираи тоҷик ва нависандаи қирғизро мустаҳкам намуд, ки ин дар навбати худ ифодагари дӯстӣ ва ҳаммаромии ду халқи бародар аст. Гулрухсор дар суҳбатиаш дар конференсияи ҷумҳуриявии «Нақши Чингиз Айтматов дар таҳаввули насри муосири тоҷик» ки 14-уми декабри соли 2018 дар ДМТ баргузор гардид, Чингиз Айтматовро «нависандаи шоир» номид ва афзуд, ки «ба шеър, хоса ба шеърҳои оламгирӣ форсу тоҷик ҳусни таваччуҳи зиёде дошт». Дар мақолааш «Кайҳоннаварди дили инсон», зимни ёдоварӣ аз шӯҳрати оламгир ва ғазилатҳои неки инсонии адаби қирғиз нигоштааст, ки «Чингиз Айтматов ба

ман ҳаққи устодӣ дошт. Навиштаҳои маро ба ду забон-тоҷикиву русӣ таҳти назар дошт, ҳамеша дастгиру мададгор буд. Аз комёбиҳоям шод мешуд. Бо Ҷоизаи умумииттифокӣи комсомол, ки ба даст оварданаҷ, хосса барои адабони Осиёи Марказӣ, он қадар осон набуд, устод Айтматов яке аз аввалинҳо буд, ки аз хориҷа занг зада маро табрик гуфт:

Муборак бод! Ман дар синну соли ту дар адабиёт гавак мекашидам, ту бошӣ дар синну соли донишҷӯӣи ман соҳиби чунин ҷоиза гардидӣ. Ҳалолат бод ҷоизаи ҷавонӣ!».

Шеърӣ «Кайҳони дил»-и шоираи тоҷик, ки ба ин нависандаи номдор бахшида шудааст, ифодагари меҳру ихлоси ҷониби дигар буда, дар адабиёт метавонад чун далели равшани қаробати байниҳамии эҷодкорон, ки «ба лутфи сарнавишт ошнову ҳамзамон» будаанд, хидмат намояд.

*Одами хокӣ пайи афсона бар афлок рафт,
Дуди оташ-оҳи киштӣ дар лиқои хок монд.
Боз шуд гарчи даре аз ҳафт дарҳои фалак,
Сад дари нақиода андар хок чун афлок монд.*

Муҳаққиқони осори Ч.Айтматов аз истифодаи бомавқеъ ва эҷодкоронаи афсонаву гуфторҳои асотирӣ сухан ба миён овардаанд. Худи нависанда низ иқрор аст, ки «ривоёти қадим ба мо барои бо назари имрӯз ҷашмандоз кардани ниёғони дур имкон медиҳад ва мо онҳоро бояд истифода барем ва ба ҷаҳоншиносии ҳозираи худ мувофиқ гардонем».

Асарҳои дигари Ч.Айтматов «Пораабри сафеди Чингизхон» ва романи «Зеркунанда» («Қиёмат») низ ба масъалаҳои муҳими ҳаёти инсоният, сарнавишт ва қисмати башар бахшида шуда, обрӯи ҷаҳонӣ ёфтаанд. Тасвири саҳнаҳои тезу тунд, дарки олами ботинии инсон ва истифодаи бамавқеи одату сунатҳои дерин дар романи «Қиёмат» андешаеро тақвият медиҳад, ки огоҳии нависандаи ботаҷдбир аз мероси ҷиҳодӣ ва хаттии башар аз асар то асари дигар густариш ёфтааст. Масалан дар романи «Дуроҳаи Буронӣ» як байти намоёндаи адабиёти асрҳои миёнаи арман Григор Нарекатси (951-1003) истифода гардидааст, ки ба андешаи арманшиносии тоҷик Абдували Давронов (рӯҳаш шод бод) дар зарфи ҳазор сол аз мероси бузурги ин сухангустари арман танҳо ҳамин байт ба туфайли истифодаи он дар романи нависандаи қирғиз ба забони тоҷикӣ тарҷума шудааст. Байт:

*Бигир ин китобро, ки ҷисми ман аст,
Шунав ин каломро, ки ҷони ман аст.*

Дар романи «Қиёмат», ҳангоми тасвири ботину зоҳири Авдий Каллистратови барои афкори куфронӣ аз семинарияи динӣ ронда шуда

дар ду маврид аз Хайём ёд мешавад. Дар роман омада, ки: «ва ҳоло, ки бо дасти баста дар бордони мошин мехобад, фикрҳои шӯрангези гуногун аз ҳаёлаш мегузаштанд. Вале аз ҳама бештар олами танҳойӯро азият меод. Вай он дам суҳанони пурҳикмати қариб фаромӯшкардаашро аз кадом шоири Шарқ ва шояд ҳам аз Хайём, ба ёд овард:

*Як қатраи об буд, бо дарё шуд,
Як зарраи хок, бо замин якто шуд.
Омад-шудӣ ту андар ин дунё чист?
Омад мағасе надида нопайдо шуд.*

Мавриди дигар Авдий Каллистратов дар ҳолати изтиробӣ ботинӣ маъноӣ суҳанони пурҳикмати Хайёмро дарк мекунад, ки қаблан ин афкорро писанд намекарду ҳарза мепиндошт.

*Аз омадану рафтани мо суде ку?
В-аз тори вуҷуди буди мо нуде ку?
Чандин сару пойи нозанинони ҷаҳон
Месӯзадӯ хок мешавад, дуде ку?*

Роҳи дигари дилбастагии тоҷикон ба осори Чингиз Айтматов тариқи драматургия ва театр роҳандозӣ гардидааст. Ҳанӯз солҳои 70-уми асри гузашта аз рӯйи асари Чингиз Айтматов ва Колтаи Муҳаммадҷонов «Қуллаи Фудзияма» дар сахнаи театри академӣ-драмавии ба номи Лоҳутӣ намоишномае гузошта шуд, ки аз асарҳои беҳтарини сахнаи тоҷик ба шумор меояд. Коргардони маъруф Фаррух Қосимов намоишномаҳои «Манқурт» ва «Қиёмат»-ро дар сахнаи театри Аҳорун ба намоиш гузошт. «Рӯзи дарозтар аз аср» аз ҷониби коргардони дигари тоҷик Султон Усмонов дар сахнаи Театри давлатии ҷавонони ба номи М.Воҳидов ба намоиш гузошта шуд ва тадриҷан ин иқдоми нек дар театрҳои вилоятиву ноҳиявӣ низ амалӣ гардида, драматургияи миллии қирғизро ба доираи васеи иштиёқмандон ошно намуд.

Ч.Айтматов яке аз хонотарин нависандаи ҷаҳонӣ буда, барои хонандаи тоҷик нависандаи маҳбӯб ва писандида маҳсуб меёбад. Тарзе ба гуфта омад аз ҳикояву повестҳои аввалин то асарҳои тозанаҳри ӯҳамагӣ ба забони тоҷикӣ тарҷума гардидаанд. Дар тарҷумаи асарҳои ӯ нависандагон ва мутарҷимони ҳунарманди тоҷик Ф.Муҳаммадиев, Ҳ.Аҳрорӣ, Шамси Собир, Сорбон, Б.Муртазоев, Т.Ботиркулов, Б.Абдурахмон, С.Салоҳ, Истад Қосимзода, Низоми Қосим, Ҳикмат Раҳмат, Мирзо Шукурзода, Рустам Ваҳҳобзода ва дигарон ҳисса гузоштаанд.

Аз ин мурури кӯтоҳ ба рӯзгор ва эҷодиёти Чингиз Айтматов натиҷагирӣ намудан мумкин аст, ки сарнавишти инсон ва осоиши олам аз масъалаҳои

калидии эҷодиёти ӯ буда, паҳнои оғаҳӣ ва омӯзиши ӯ воқеан густарда ва фарох аст.

Ва ҳамин диду назари фарох имкон фароҳам овардааст, ки дар эҷодиёти ӯ таассур ва таъсир тавҳам ҷараён бигирад ва бояд ҳангоми зикри таъсирпазирии эҷодкорони тоҷик аз Чингиз Айтматов, ҳамин қонуниятмандии робитаҳои адабӣ дар мадди назар бошад.

АДАБИЁТ

1. Адабиёт ва санъат, 1989, 2-юми феврал.
2. Ақобиров Ю. Адиби мумтоз // Комсомоли Тоҷикистон. – 1988. – 16-уми декабр.
3. Айтматов Ч. Дар баёни дӯстии тоҷикон // Тоҷикистони советӣ, 1988, 17-уми декабр.
4. Айтматов Ч. Ду устод. Маҷмӯаи «Шӯҳрати ҷаҳонии Айнӣ». – Душанбе: Ирфон, 1978. – С.88-89.
5. Айтматов Ч. Заметки о себе. Сборник. Статьи, выступления, диалоги, интервью. М.: Изд-во Агентства печати Новости, 1988, стр. 26-27.
6. Гулрухсор. Кайҳоннаварди дили инсон. // Адабиёт ва санъат, 2013, 19-уми декабр.
7. Комсомоли Тоҷикистон, 1988, 16-уми декабр.
8. Тоҷикистони советӣ, 1988, 17-уми декабр.

ТАСХИРГАРИ ДИЛҲО

(Муруре ба эҷодиёти Чингиз Айтматов ва иртиботи он ба тоҷикон)

Ин мақола бо назари иҷмолӣ ба таърихи ҳамкориҳои гуногунҷабҳаи халқҳои тоҷику қирғиз оғоз гардида, давраи баровари он, ки ба замони нав рост меояд мавриди зикр қарор гирифтааст. Ба гуфта омада, ки эпоси бузурги қирғизҳо «Манас», баёнгари тавачҷӯҳи байниҳамдигарии халқҳои тоҷику қирғиз буда, тариқи тарҷумааш ба забони тоҷикӣ доираи васеи ихлосмандонро аз қаробати таърихии ин халқҳо огоҳ месозад. Адибону олимони даврони дигар бо така ба ҳамин суннати дерин бо таълифи асарҳои назмиву насрӣ ва паҷуҳишҳои худ робитаҳои адабии халқҳои тоҷику қирғизро нерӯи тоза бахшиданд.

Нависандаи номдори қирғиз Чингиз Айтматов дар давраи оғозини ташаккулёбии эҷодиёти худ дар радифи адабиётҳои пураарзиши халқҳои дигар аз адабу фарҳанги форсии тоҷикӣ ва давраи нави он баҳра бардоштаву дар давраи дигар бо насри реалистияш ба эҷодиёти нависандагони тоҷик таъсир расонидааст. Ба эҷодиёти ин адиби номвар тавачҷӯҳ пайдо кардани хонандаи тоҷик аз тарҷумаи ҳикояву қисса ва романҳои ӯ маълум мегардад.

Дар мақола натиҷагирӣ мешавад, ки дар мисоли эҷодиёти Чингиз Айтматов таассур ва таъсир барин қонуниятҳои робитаҳои адабӣ ба таври равшан падида мегардад.

Калидвожаҳо: робитаҳо, адабиёт, эпос, тарҷума, миф, асотирҳо, ҳамкорӣ, баҳрабардорӣ, тоҷикон, қирғизҳо, Чингиз Айтматов, Садриддин Айнӣ, адабиёти классикӣ, адабиёти аҳди нав, таъсир, таассур.

АБАРМАРДИ ИЛМУ АДАБ

Низом Қосим

Раиси Иттифоқи нависандагони тоҷикистон

Аввалан, ба ташкилкунандагони ин маҳфили гиромидошт, аз номи Раёсати Иттифоқи нависандагон ва адибони алоқаманди мавзӯъ, сидқан изҳори сипос мекунам. Чунин ҷамъомади ёдбуд бо ширкати адибону олимони охири соли гузашта дар Иттифоқи нависандагон ҳам барпо шуда буд, вале маҳфили имрӯза, ки бо иштироки доираи васеи донишҷӯён сурат мегирад, дигар аст. Ба он маънӣ, ки имрӯз ҳама гиромидошту арҷгузорӣ ба хидматҳои яке аз сутунҳои воқеии адабиётшиносии муосири тоҷик академик Абдулғанӣ Мирзоев ба ҷавонон, яъне, ба таваҷҷуҳи ояндаи илму адабамон арзаю вогузор мешавад ва итминон дорем, ки онҳо дар фаъолияти дурахшони ояндашон ин гиромидошту арҷгузорию самимона идомаю вуҷуд мебахшанд.

Сониян, бояд иқрор кард, ки оид ба шахсияти нотақрор ва хидматҳои пурбори устод Абдулғанӣ Мирзоев сухани тозае гуфтан амри муҳол аст, чунки дар ин бора навиштаҳои зиёде дастрасанд ва дӯстон, ҳамкорон ва шогирдонии он абармард паҳлӯҳои гуногуни мавзӯро ба ҳар навъ таҳқиқу бозгӯ кардаанд.

Сухани ногуфтаи банда ин аст, ки мо, донишҷӯёни чил-чилупанҷ соли қабл, саодати шунидани сабақҳои академики номварро, ки муддате дар Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон дарс медод, дарнаёфтем ва бори аввал ин номи шарифро аз муаллимамон Соҳиб Табаров шунидем. Он устоди тунду тез ва ҳақталош, ки табари танқиду сарзанишаш бар сари кундзехҳои таҳсилу кундаҳои илму адаб ҳамеша боло буд ва дар бораи кам касе бо ҳусни аёни таваҷҷуҳ сухан меронд, мансубаҳои академик «Абдулғанӣ Муҳаммадович»-ро бо эҳтирому ихлоси тамом ба забон меовард. Барои муқоиса бояд гуфт, ки мавсуф чунин рӯҳи меҳромезашро асосан танҳо ба ду адиби бузургамон – устодон Турсунзода ва Улуғзода арзонӣ дошта, дар ҳозиру ғоиб «Мирзо Турсунович» ва «Сотим Улуғович» зикрашон менамуд.

Ҳангоме ки ҳаёту эҷодиёти Камолиддин Биноиро меомӯхтем, тибқи расми он замон (шояд ҳоло ҳам бошад) рисолаи бузурги академик Мирзоевро «конспект» кардем ва аз он китоби амиқмазмун, ки чун як роман бо шавқу осон хонда мешавад, оид ба масъалаҳои зиёди таърих ва адабиёт баҳраҳои фаровон бардоштем. Маҳз тавассути рисолаи «Биноӣ» аз қазияи «муҳолифат»-и ӯ бо Алишер Навоӣ боҳабар шуда, романи Ойбекро дар бораи сардафтари адабиёти ўзбек мутолиа намудем, дарёфтем, ки масъалагузориҳои ӯ воқеан сохтаву муғризона, барои муносибатҳои ҳасанайи ду халқ бисёр зарарнок аст ва, баръакс, асари олими тоҷик, бо далелҳои ин ҳамаро рад намуда, натавон ҳаёту осори боз як шоири соҳибсухани миллати ҳудро

амиқ ба доираи тадқиқ кашидааст, балки ба ному мақоми асосгузори адабиёти классикии халқи ҳамсоя ҳам эҳтироми сазовор қоиш шудааст.

Ҷолиби таваҷҷуҳ аст, ки устод Абдулғанӣ Мирзоев махсус барои дарёфти унвони илмӣ рисолаҳо нанавиштааст. Барои рисолаи «Саййидо ва мақоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик» сазовори унвони номзад шудаасту барои рисолаи «Биной» – лоиқи унвони доктор. «Аз нуқтаи назари тадқиқотӣ ин асари Шумо бебаҳост» - гуфтани устод Айнӣ дар бораи рисолаи аввал ва мушовиру муҳаррири рисолаи дуюм будани шарқшиноси бузурги советӣ Евгений Эдуардович Бертелс худ баҳоҳои баланду бебаҳси ин асарҳои дилписанданд.

Рисолаву мақолаҳои академик Абдулғанӣ Мирзоев дар бораи ҳаёту эҷоди устод Рӯдакӣ, Ибни Сино, Ҳофизӣ Шерозӣ, Камоли Хучандӣ, Малехои Самарқандӣ, Мулҳами Бухорӣ, Абӯисҳоқи Атғима, Мирзо Абдулқодири Бедил, Котибӣ, Амир Хусрави Деҳлавӣ, Аҳмади Дониш ва дигар намояндагони адабиёти классикиамон низ бо умқи андешаву вусъати назар мутамойиз ва осори бунёдии адабиётшиносианд. Агар як сабаби ин падида огоҳию салоҳияти комили муҳаққиқӣ бошад, омили дигар, ки аҳамияти камтар надорад, бешубҳа, эҳсоси баланди ватандориву миллатдӯстии мавсуф аст.

Ин эҳсоси воло хеле барвақт дар вучуди олими бузурги оянда туғён намуда, хоси нигоштаҳои ҳанӯз дар айёми ҷавонӣ дар рӯзномаҳои «Овози тоҷик» ва «Бедории тоҷик» батабърасидааш, аз ҷумла мақолаи «Дар атрофи забони Бухоро ва аҳволи тоҷикони Қашқадарё»-ст, ки муаллиф дар 20-солагӣ навиштааст. Дар он хислатҳои барҷастаи мактаби бузурги устод Айнӣ – ватанхоӣ, миллатдӯстӣ ва ҷасорату ҳақталошӣ равшан мушоҳида мешавад. Шояд яке аз сабабҳои баъдан маҳз ба осори аҳли адаби Насафу Бухорову Самарқанди асрҳои XV-XIX, давраи ба ифодаи академики чех Ян Рипка фаромӯшшудаи адабиётмон таваҷҷуҳи хосса зоҳир кардани Абдулғанӣ Мирзоев ноҳақиҳои аёни тақсимои миллию ҳудудии солҳои XX буд, ки саҳт мутаассиру озурдааш меодид ва устоди бузурги тадқиқу таҳқиқ бо чунин осораи собит намуд, ки аҳли бумии ин шаҳрҳо тоҷикони хушзавқи адабиётфар ва забони роиҷи ин давра лафзи маъниофари тоҷикӣ будааст.

Як лаҳзаи ҳаёти академик Абдулғанӣ Мирзоев низ, ки дар китоби ёдбудаи зикр шудааст, омӯзанда аст ва ҳассосиҳои бузургворонаи устод Айниро дар мавриди забони модарӣ ба ёд меорад. Ӯ ду олими забонро перомуни навиштаҷоташон – «Институти забону адабиёт» ба баҳс кашида, исбот мекунад, ки пайвандҳои аз назари аввал яқсон – «ва» ва «-у» дигардигаранд, вазифаи аввали аз дуюмӣ васеътар аст, яъне, пайванди «ва» аксаран калимаву мафҳумҳои гуногун, масалан, «забон ва адабиёт», «таърих ва санъат», вале пайванди «-у» калимаву мафҳумҳои наздик, аз ҷумла «падари модар», «ёру бародар»-ро мепайванданд. Ҳоло ки мутаассифона, натавонам

чунин тафовути аёни вожаву мафҳумҳо, балки бисёр ҷиҳатҳои муҳимтари забони модаринамон риоят намешаванд, мулоҳизаҳои мазкури устои бузурги забону баён дар бораи он масъалаи зоҳиран ҷузъӣ хеле муҳим ва муассиранд.

Шогирдону ҳамкорон ба ёд овардаанд, ки академик Мирзоев дар ҳар масъала бисёр саҳтгир буд. Аз ҷумла, ҳар навиштаро наменписандид. Табиист, ки бояд ҳамин хел бошад, ба қавле, «баъди султони гадоӣ хуш намеояд», албатта, пас аз мутолиаву мулоҳизаи якумраи огоҳонаву амиқи осори баланди классикӣ ва ташаккули табъу завқи воло кас ҳар гуна навиштаро наменписандад!

Ба ҷавонон меҳри зиёд доштааст олими бузург, вале ин ҳаргиз садди роҳи саҳтгириаш набудааст. Таъкид мекардааст, ки «ба ҷавонон аз аввал пухтакориву ҳалолкориро омӯхтан зарур аст». Худ натавонӣ бо пухтакориву ҳалолкорӣ сабақҳо додааст, балки навиштаҳояшро ҳам, бо тақозои зарураташон, барои ташаккули инсониву олимии ҷавонон манзур намудааст. Масалан, дар мақолае оид ба Аҳмади Дониш камтар ба шарҳу баён ва бештар ба овардани ақидаҳои худ он аллома дода шудааст, ки хушдори ҷиддиеанд аз мутолиаи сарсариву қориязёд, сарфи беҳудаи вақту умр, хароҷоти барзиёду бечӯ, таассубу хурофот ва надидани воқеияти ҳаёт. Аён аст, ки муҳаққиқи бориқбин ин пандгунаҳои Дониши бузургро, ки барои фарзандонаш навиштааст, махсус ба ин тарз пешниҳод менамояд ва ҳадафаш ба хонанда, бахусус ҷавонон, расондани маҳз гуфтаҳои асли адиби мавриди таҳқиқанд.

Академик Абдулғанӣ Мирзоев шогирди сазовори мактаби рӯзноманигориву муҳаққиқии устод Айнӣ буда, дар соҳаҳои гуногуни илми филология – забоншиносӣ, адабиётшиносӣ, матншиносӣ, робитаҳои илмию адабӣ, фолклоршиносӣ, таҳияву таҳрир, тадрис дар донишгоҳ, дастгирии ҳамкорони шоиставу тарбияи шогирдони болаёқат, таҳияву таҷлили ҷашни бузургони адабиётмон забардастона қор кардааст ва муҳарририаш ба китобҳои абармардони адабу илмонам Садриддин Айнӣ ва Бобочон Ғафуров худ далели аёни эътирофи салоҳияти комилаш дар ин доираҳост. Бешубҳа, мулоҳиза, муҳокима, натиҷа ва хулосаҳои ин устои ҳақиқии таҳқиқу баёнро метавон ҳамсанги дурахшонтарин қорҳои шарқшиносони бузурги ҷаҳонӣ донист.

Боиси ифтихори адибон аст, ки устод Абдулғанӣ Мирзоев солҳои зиёд натавонӣ узви Иттифоқи нависандагон, балки аз зумраи аъзои Раёсати он буд ва дар ташаккулу таҳкими пояҳои адабиётшиносиву танқид, талқини симои маънавии адиб, сатҳу сифати маҳфили ҷамъомадҳои адабӣ саҳми арзанда гузошт.

Замон тақозо мекунад, ки барои таҳкими воқеии Истиқлолияти кишварамон, аз ҷумла мероси маънавии бузургони халқамонро амиқу дақиқ биомӯзем ва барои имрӯзу ояндаи миллату давлатамон ба қор бибарем. Ҳадафи ниҳии тадқиқоти ҷовидонаи академик Абдулғанӣ Мирзоев,

фаъолияти пурбори илмию адабӣ ва ҷамъиятии ӯ низ, бешубҳа, ҳамин буд ва метавон гуфт, ки он осор солҳои сол баҳри ҳамин мақсади воло хидмат хоҳад кард.

ЁДЕ АЗ СОҲИБҚАЛАМИ ҲАҚИҚАТНИГОР (Ҷумъабой дар шинохти Ҷумъабой)

Маҳмадаминов А.С.
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Чехранигорӣ дар адабиёту фарҳанги ҷаҳонӣ мақоми меҳвари дошта, дар имтидоду масири таърих аз даврони куҳан то замони муосир дар раванди ташаккул, таҳаввул ва тақомулоти худ аз вижагиҳои хос бархӯрдор гашта, дар ҳудуди худшиносии банди башар, алаҳхусус маърифати илмию бадеӣ ва эстетикӣ таърих, идроки воқеот, билхосса ҷаҳонбинӣ ва мақоми ашрафу-л-маҳлуқот - инсонӣ мутаҳарриқи ҷамъиятӣ нақши умдае бозидааст ва бо гузашти айём дар оянда низ рисолатҳои наф, албатта, дар пай хоҳад дошт. Намунаҳои нахустину ҷолиби чехранигорӣ тибқи манобаи то кунун дастрас дар «Авасто», «Катибаи Бӯғистон» ва бозёфти наватарини нодиру қиматбаҳои сангнавиштаи Яковланг (мансуб ба соли 624 мелодӣ, воқеъ дар Афғонистон) дучор мешаванд, ки қобили таваҷҷуҳ мебошанд. Дар тамаддуни Юнони Бостон дар осори пешвои фарҳанги ин сарзамин Афлотун «Республика» ва таълифоти шогирди ӯ Арасту «Метафизика», «Поэтика», «Риторика», «Политика» зимни баррасии илмӣ, чехранигориҳои мароқангезе (алаҳхусус дар мисоли ҳаками бузург Суқрот ва Афлотун) мавҷуданд, ки аз рушду нумӯи ин жанри адабӣ ва фарҳангӣ равшан гувоҳӣ медиҳад. Дар Аврупо дар асрҳои баъдина Дантеи Алигерӣ («Мазҳакаи Илоҳӣ»), Леонардо да Винчи, Виллям Шекспир, Волтер, Иохан Гёте («Девони Ғарбию муаллифи Шарқӣ»), Оноре де Балзак, Ги де Мопассан дар инкишофи жанри мазкур саҳми босазо гузоштанд. Бамаврид зикр намудани китоби шавқангези И.П.Эккерман «Суҳбатҳо бо Гёте дар солҳои охири ҳаёти ӯ», ки ба ҷандин забонҳо тарҷума ва нашр шудааст.

Суханварони тоҷику форс аз устод Рӯдакӣ, Ҳаким Фирдавсӣ, Абӯалӣ ибни Сино, Носири Хусрави Қубодиёнӣ, Ҳаким Низомии Ганҷавӣ ва дигарон сар карда дар тӯли беш аз ҳазор сол дар ҳар давраи замон дар ин ҷода доди суҳанвариро додаанд. Барои тақвияти фикр ба ҳукми мушт намунаи хирвор зикри ҷанд далелро зарур мешуморем. Суханони Одамушшуаро Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ дар марсияи Шаҳиди Балхӣ:

*Корвони Шаҳид рафт аз пеш
В-они мо рафта гиру меандеш.*

*Аз шумори ду чаим як тан кам
В-аз шумори хирад ҳазорон беш.*

Дар фавти Абулҳасани Мурудӣ ва дигар фарзонагон:

*Мурд Мурудӣ на ҳамоно ки мурд,
Марги чунон хоҷа на корест хурд...
Дар сафар афтанд ба ҳам, э азиз,
Марвазию Розию Румию Курд.*

Дар сифати Абӯҷаъфари Аҳмад ибни Муҳаммад:

*Он ки бад-ӯ бингарӣ ба ҳикмат гӯӣ,
Инак Сукроту ҳам Фалотуни Юнон.
В-ар ту фақеҳио сӯӣи шарҷ гаройӣ,
Шофей инак ту Бӯҳанифаву Суфён.
Гар бикӯшояд зуфон ба илму ба ҳикмат,
Гӯш кун инак ба илму ҳикмати Луқмон.
Марди адабро хирад физояду ҳикмат,
Марди хирадро адаб физояду имон.*

Суханони ҳамзамони устод Рӯдакӣ - Шаҳиди Балхӣ:

*Шоиронат чу Рӯдакиву Шаҳид,
Мутрибонат чу Саркашу Саркаб.*

Дар мавриди ифтихору шуҳрат аз Кисоии Марвазӣ:

*Зебо бувад ар Марв, бинозад ба Кисоӣ,
Чунонки ҷаҳон чумла баустоди Самарқанд...*

Таассуфу ҳасрат ва надомати ба риққат оварандаи Низомии Ганҷавӣ аз даргузашти нобаҳангомии суҳанвари беназир - Хоқонии Шарвонӣ:

*Ҳамегуфтам, ки Хоқони дарсгогуӣи ман бошад,
Дареги, ки шудам акнун дарегогӯӣи Хоқонӣ.*

Ва мақому ҷойгоҳи бузургони зерин дар эътирофи Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ (Румӣ):

Атторрӯҳ буду Саной ду чашмиӯ,

Мо аз пайи Саноиву Аттор меравем.

Пазирои ва истиқболи Хоҷа Ҳофиз дар мавриди Ҳочуи Кирмонӣ:

*Устоди ғазал Саъдӣ пеши Ҳама кас аммо Дорад
ғазали Ҳофиз тарзи сухани Ҳочу.*

Гуфтори Мавлоно Абдурраҳмони Ҷомӣ дар нисбати фазилату мартабаи Лисонулғайб - Ҳофизи Шерозӣ:

*Мақому манзилат бодо Биҳишти ҷовидон Ҳофиз,
Ҳазорон раҳмати Ҳақ бод бар он хонадон Ҳофиз.
Дуогӯйи ғариби туст Ҷомӣ дар ҷаҳон Ҳофиз,
Ғазал гуфтию дурр суфтӣ, биёву хуш бихон Ҳофиз.
Ки бар назми ту афсонад фалак Иқди Сурайёро.*

Суннати чехранигорӣ дар назму наср ва шаклу анвоиғуноғуни адабӣ минбаъд идома меёбад ва дар садаи XIX дар фаъолияти «доҳии модарзод» - Аҳмадмаҳдуми Дониш ва пайравону муътақидони ӯ - Шамсиддини Шоҳин, Шарифҷонмаҳдуми Садри Зиё ва дигарон хусусияти нави сифатӣ пайдо мекунад, ки «Рӯзнома», «Тазкори ашъор», «Наводири Зиёия» ва монанди инҳо аз ҷумлаи намунаҳои воқеънигорӣ дар адабиёти давраи нави тоҷик ба шумор мераванд. Зимнан бояд хотирнишон сохт, ки офаридаҳои аллома Муҳаммад Иқболи Лоҳурӣ (1877-1938) бо мазмуни амиқ, моҳияти иҷтимоӣ, фалсафӣ, ҷанбаи пурқуввати ахлоқӣ, хунари баланди нигорандагӣ ва аҳаммияти бузурги маърифатӣ тарбиявии худ, дар ҷодаи чехранигорӣ як марҳилаи нави дорои хусусиятҳои ба худ хосро ба вучуд овард, ки он мавриди паҷӯшиши алоҳида қарор бигирад.

Дар замони шӯравӣ нахуст касе, ки ки анъанаи чехранигорӣ, хусусан таҷрибаи эҷодии Аҳмади Дониш ва Садри Зиёро эҷодкорона идома бахшид ва бо тақозои замони нав дар ин ҷода навоариҳо ба вучуд овард, устод Айнӣ мебошад. Маҳз ба тавассути «Таърихи иқилоби фикри дар Бӯхоро», «Таърихи инқилоби Бухоро», «Намунаи адабиёти тоҷик», «Мухтасари тарҷумаи ҳоли худам» ва шохкориҳои адабии ӯ – «Ёддоштҳо» хонандагон дар хусуси чехраҳои маъруфи адабӣ фарҳангӣ ва шахсиятҳои бузурги таърихӣ огоҳӣ ва маълумоти комил пайдо карданд, биниши тоза, таҷдиди назар ба гузаштаву ҳозираи таърихи халқ, тамаддун ва адаби фарҳанги мардуми худ насибашон гардид.

Ҳанӯз аз ибтидои солҳои 30-юми садаи XX шогирдони устод Айнӣ, пеш аз Ҳама, Раҳим Ҳошим бо эҷоди осори ёддоштӣ, аз қабилӣ «Пире, ки ҷавон шудааст» (1937), «Садриддин Айнӣ дар хотироти дӯстон ва шогирдон» (1968),

«Сухан аз устодон ва дӯстон» (1971), «Бо амри ӯ вичдон» (1979), «Солҳо дар саҳифаҳо» (1982), «С.Улуғзода бо «Аз дафтарчаи ёддоштҳои ман», «Субҳи ҷавонии мо», «Ибни Сино», «Пири ҳақимони Машриқзамин», «Алломаи адҳам ва дигарон», «Фирдавси» М.Турсунзода «Чароғи абади», Ҷ.Иқромӣ силсилаёддоштҳо ва қиссаи «Устои ман, мактаби ман, ҳуди ман», «Он чи аз сар гузашт», М.Миршакар «Ёди ёри меҳрубон», Р.Ҷалил «Маъвои дил», Т.Зеҳнӣ «Чанд сухани судманд», Ф.Муҳаммадиев «Дӯстон тоҷи сар», Р.Ҳодизода «Аҳмади Дониш», «Сапедадам», «Ситорае дар тирашаб», Муҳаммадҷони Шакурии Бухорӣ «Равшангари бузург», «Фитнаи инқилоб дар Бухоро. Аббос Алиев» анъанаи чехранигориро бомуваффақият идома доданд, ки таълифоти онҳо бозгӯву бозтоби саҳифаҳои таърихи гузаштаву ҳозира, ҳофизаи таърихиву бадеии халқи тоҷик ва фаъолиятмандии иҷтимоиву фарҳангии намояндагони барҷастаи адабу фарҳанг мебошанд.

Ҳар он чи ки чун як экскурси адабию фарҳангӣ дар фавқ зикр гардид, дар вақташ аз назари бориқбини ду дӯсти ҷониву соҳибқалами номӣ - Ҷумъабой Одина ва Ҷумъабой Азизқулов дар шаклҳои гуна-гуна гузашта ва дар ниҳояти қор ба сифати як гулдастай рангорангу муаттар арзи вучуд кардаву ва инак дар тафаккуру ҳаёлотӣ эҷодиву ёддоштӣ ба ҷӣ тарз рӯйи қоғаз омада манзури хонанда гардидааст, сухан меравад. Ба иборати дигар, ду шахсияти эҷодӣ ва соҳибқалами варзида, ки ҳарду ба иттифоқи аҷиб Ҷумъабой ном доранд, дар шинохти якдигар ҷӣ гуна зухуру арзёбӣ шудаанд.

Адабиётшиноси маъруф Абдунабӣ Сатторзода дар сарсухани пурмуҳтавое, ки таҳти унвони «Суханшиноси қаламзан (Ба ҷойи сарсухан» ба китоби Ҷ.Азизқулов «Андушти рӯзгор» (2014) навишта ва паҳлуҳои гуногуни фаъолияти серсоҳаи ӯро бориқбинона баррасӣ кардаанд, бо зикру таъкиди афзалият, хусусияти мутафарриқа ва нафосати адабия навиштаанд, ки «Соҳаи дигаре, ки дар он Ҷумъабой Азизқулов барори комил дорад, хотиранависӣ аст. Хотироти ӯ ё ба таъбири ҳудаш «ёдмондаҳояш» бартарие доранд, ки ёддоштҳои дигарон ё надоранд ва ё дар онҳо камтар ба назар мерасанд. Муаллиф бо бисёр шоирону нависандагон, тарҷумону рӯзноманигорон ва донишмандони номии тоҷик ё ҳамкор будааст ва ё робитаи наздики дӯстӣ ва эҷодӣ доштааст, аз он ҷумла бо Абдусалом Деҳотӣ, Ҳасан Ирфон, Тӯрақул Зеҳнӣ, Ҳабиб Аҳрорӣ, Боқӣ Раҳимзода, Фотеҳ Ниёзӣ, Муллоҷон Фозилов, Шарифҷон Ҳусейнзода, И.С.Брагинский, Нурӣ Усмонов, Муҳаммадҷони Шакурии Бухорӣ, Фазлиддин Муҳаммадиев, Ҷумъа Одина, Убайд Раҷаб, Юсуфҷон Салимов, Аълохон Афсаҳзод, Ҳамроқул Шодиқулов ва дигарон» [16, с. 15].

Дар ҳақиқат, донишманди дақиқназар, тарҷумони бомаҳорат ва нависандаи нозукбаён Ҷ.Азизқулов аз ҷумлаи айнишиносони муътабар мебошад, ки аз мактаби адабии устод Айнӣ дар боби бисёр муаммо ва

масоили эҷодӣ баҳравар гашта ва сабақ омӯхтааст. Ин чихатро ҳам дар фаъолияти илмӣ ва ҳам дар коргоҳи нависандагии ӯ ба хубӣ мушоҳида кардан мумкин аст. Силсилаи хотироту ёддоштҳои Ҷ.Азизқулов «Зикри хайр зинда кунад номро» (2011) (Дар бораи адиби намоён Абдусалом Деҳотӣ), «Дар суҳбати Ҳасан Ирфон» (2000), «Шиносоии ман бо Ҷумъа Одина» (2001), «Ёди ёре, ки бародар шуда буд» (2013) (Дар бораи адабиётшиноси машҳур Юсуфҷон Салимов), «Синааш зеби нишон буд» (2013) (Дар бораи донишманди муътабар ва матншиноси асил Аълоҳон Афсаҳзод), «Буду боши Ҳамроқул дар сарои сипанҷ» (2013) (Дар бораи мунаққид ва адабиётшинос, зиндаёд Ҳамроқул Шодикӯлов) далели қотеъ шуда метавонанд. Ҳар кадоме аз ин хотирот хислату рафтор, муносибату гуфтор ва махсусиятҳои фардии ҳар кадом симои мавриди тасвир қарор гирифта ро дар пеши назари хонанда равшан ҷилвагар месозад. Хусусан ёдномаи «Шиносоии ман бо Ҷумъа Одина» аз ҳар чихат бағоят хотирмон ва шавқангез мебошад.

Ин ёддошт соли 2001 иншо шуда, ҳам аз лиҳози сохтор ва ҳам аз чихати муҳтавою устухонбандӣ ва хусусан аз нигоҳи хусусиятҳои поэтикӣ бағоят қобили таваҷҷуҳ мебошад, чун миқнотис беихтиёр қалбу шуури хонандаро ба худ мекашад, ўро саҳт тақон медиҳад, ба андеша водор месозад, дар тору пуди кас ҳиссиёту ҳаяҷони аҷиб меангезад, ӯ хонандаи худро ба олами ҳам образи тасвиршаванда - Ҷумъа Одина ва ҳам ба ҷаҳони маънавия, ки муаллиф - Ҷумъабой Азизқулов бо дурри маъниҳои баланд оинакорӣ карда ворид месозад ва шахсияти воқоии бемаърифати фидокори мақсадҳои бузурги инсонӣ ба вуҷуд меорад ва меҳодад муҳотаби ғоибаш низ анбозии онҳо бошад, ки асли мақсади мусаннифи хотироти мазкур низ ҳамин аст.

Ёдномаи «Шиносоии ман бо Ҷумъа Одина» ёддоштҳои 35-солаи (1947-1982) Ҷ.Азизқуловро аз овони мактабхонӣ то давраи баркамолӣ муаллиф дарбар мегирад. Ҷ.Азизқулов ёддоштро вобаста ба масъалаи забону забондонӣ оғоз мекунад ва маҳз бо ҳимоят гуҳармӯшӣ забону адаби тоҷикӣ аз ҷониби шахсияти маъруфи адабӣ ва фарҳангӣ - Ҷ.Одина анҷом медиҳад. Дар чунин тарзи тасвир ва муносибати муаллиф, ҳадафу матлаб, инчунин ғояи зершууру таҳтӣ ӯ баъди мутолаа ва андешаҳо дар зеҳни кас падида меояд, ки бағоят аҷибу мароқангез аст.

Се ҷумлаи аввали хотира бо назар ба иртиботи мантиқиву маънавии категорияи фалсафии фазо ва вақт ва объекти тасвир оғоз мегардад, ки мақсад шиносонидани шахсиятест, ки минбаъд тамоми ҳаёти сужет ва рӯйдодҳои ба вуқӯъоянда дар атрофии фаъолияти ин шахсияти нотақрору фавқулода мутамарказонӣ мешаванд. Инак, гуфтори нахустини муаллиф: «Моҳи сентябри соли 1947 ба мактаби ҳафтсолаи деҳаи Панҷрӯд ба ҳайси муаллими забони русӣ тоҷикписари сабзӣ ба кор сар кард. То ин дам ҷавонзанони рӯстабор аз ин фан дарс медоданд, ки онҳо маъмулан ҳамсари ягон нафар тоҷики аз ҷанг баргашта буданд. Муаллими нав, ки тоҷикписар буд, тасаввури

ҳамаро доир ба муаллими забони русӣ такон дод, зеро русидонӣ ба назари одамон як неъмат дастнорасе буд, хусусан, ки муаллими мо аз ҷумлаи русигӯёне буд, ки овози «г»-ро «х» талаффуз мекард (масалан, дар нутқаш таъбири «изменение глагола»-ро «изменение ҳлаҳола» мегуфт) ва алфози тоҷикиро ба лаҳне талаффуз мекард, ки гӯё ғайри тоҷики навомӯзе бошад» [2, с.44].

Аз идомаи баёноти Ҷ.Азизкулов хонанда дармеебад, ки ҳамин муаллими нав Ҷумъабой Қараевич Одинаев будааст, ки падару модари ӯро солҳои 30-юм беғуноҳ бо ҷурми сохтаву бофтаи «кулак»-у «унсур» аз Киштӯд ба шимоли Қафқоз бадарға карда будаанду хонадонашон ба наздикӣ озод шуда омадааст.

Муаллиф дар саҳифаҳои минбаъдаи хотирот муаллими нави худро бо ифодаву таркибҳои «муаллими хушсаводу зирак» [3, с.415], «муаллими ҳамадон», «донишҷӯии аълоҳон» [3, с.416], «этиборе доштани акаи Ҷумъабой дар пеши шарикдарсони гурӯҳи русӣ» [3, с.419], «тарҷумони касбиву нависанда» [3, с.414], «нависандаи шинохта» [3, с.417], «адиби ҳимматбаланд» [3, с.433] ба хонанда бо муҳаббату самимияти бепоён муаррифӣ карда, чехраи ҳақиқии ин шахсияти наҷиб ва санъаткори асилро бо камоли маҳорат офаридааст, ки воқеан, инсонии идеалӣ маҳсуб мешавад.

Дар ёддошти мавриди назар дар маркази диққати муаллиф баёни хислатҳои хусусӣ, сифатҳои неки инсонӣ, одаму одамгарӣ, адабу фарҳангдӯстӣ, қатъияту ҷиддият дар адои қору фаъолияти иҷтимоӣ ва эҷодӣ, дар эҷоди бадеӣ истеъдоду қобилияти баланд доштани Ҷ.Одина меистад. Аз ин ҷост, ки «Шиносоии ман бо Ҷумъа Одина»-ро метавон аз муҳимтарин ва беҳтарин портретҳои ёддошти Ҷ.Азизкулов ҳисобид, зеро муаллифи он маъмулан бештар ба ҳолату вазъият ва далелҳое, ки худаш бевосита шохиди онҳо будааст, таъкид мекунад. Чунин амалкард ва муносибат ба объекти тасвир барои муҳаққиқони эҷодиёти Ҷ.Одина ва таърихи адабиёт аҳаммияти калон дорад, махсусан дар сурате ки аз маҳсули қалами Ҷ.Азизкулов барин суҳаншиносу соҳибкаломи нозукбину мушоҳидакоре бошад, қимати он, албатта, бамаротиб афзун мегардад.

Донишманди маъруф А.Сатторзода маҳз ҳамин ҷиҳати характерноки ёддоштҳои Ҷ.Азизкуловро махсус таъкид карда мегӯяд, ки «Хотираҳои Ҷумъабой Азизкулов бо доштани ҷузъиёти хотирмони зиёд, лаҳзаҳои нотақрор ва бозтобдиҳандаи чехраи хоно ва гӯёи касоне, ки дар бораашон дар онҳо суҳан меравад, таҳлилҳои амиқ ва нақду баррасиҳои боасоси дорои арзиши баланди адабӣ ва илмӣ мебошанд ва барои дарки дуруст ва амиқи он шахсиятҳои илмию адабӣ ва асархояшон мусоидат менамоянд» [16, с.15-16].

Ин мулоҳизаҳои ҷолиб, пеш аз ҳама, ба портрети адабии «Шиносоии ман бо Ҷумъа Одина» тааллуқ доранд. Дар ҳақиқат нигоштаи Ҷ.Азизкулов перомунӣ Ҷ.Одина ҳам портрети ёддоштӣ ва ҳам

портрети эҷодӣ мебошад, ки моҳирона омезиш додани ин ду ҷиҳати тасвир аз ҳунари баланди нигорандагии муаллиф дарак медиҳад.

Чашмандози Ҷ.Азизқулов ба паҳлуҳои гуногуни рӯзгор ва осори Ҷ.Одина хеле пурвусъат буда, ҷиҳатҳои рангорангии корномаи ӯро фаро гирифтааст, ки ду ҷиҳати ба назар намоён ва бағоят муҳимми онро хотиррасон бояд кард:

Аввалан, дар портрети офаридани Ҷ.Азизқулов аз ибтидо то интиҳо Ҷ.Одина ҳамчун шахсияти бомаърифат, ки баҳри пойдории ҳақиқату пирӯзии адолат қурбон мешавад, дар пеши назари хонанда равшан мучассам мегардад. Ҷунонки идеали Хоҷа Ҳофиз ҳамин гуна инсон будааст, ки

*Дар ошиқи гузир набошад зи созу сӯз,
Истодаам чу шамъ матарсон зи оташам [18, с.415].*

Сониян, ёддошти «Шиносоии ман бо Ҷумъа Одина» бо мустанади буданаш хеле арзишманд ва диққатҷалбкунанда мебошад. Мадраку аснод ва далелҳои дар ин ёддошт зикргардида барои воқеъбинона баён кардани зиндагиномаи Ҷумъа Одина ба сифати сарчашмаи муътамаду дараҷаи аввал хизмат мекунад, зеро санадҳо ва лавҳаҳои марбути ҳаёт ва эҷодиёти адиб бевосита аз қавли ҳуди адиб, ки муаллиф солиёни зиёд бо ӯ ҳамсуҳбат буд, зикр гардидаанд.

Дар китоби «Адибони Тоҷикистон» (нашри соли 2014) дар бораи оғози фаъолияти эҷодии Ҷумъа Одина навишта шудааст, ки «Асарҳояш аз солҳои 60-ум ба ҷопшавӣ сар карданд» [1, с.171]. Ин маълумот ба қулӣ носаҳеҳ аст. Зеро мувофиқи санаи дақиқа, ки Ҷ.Азизқулов зикр мекунад, нахустин офаридаи бадеиаш ҳангоми донишҷӯӣ курси 4-ум буданаш соли 1955 бо номи «Иҷоранишин» дар маҷаллаи «Шарқи сурх» ба таърифи расида ва то солҳои 60-ум ҷандин навиштаҳои дигари адиб дар матбуоти даврӣ нашр гардида буданд. Он чи оид ба коргоҳи эҷодии Ҷ.Одина, махсусан таърихи навишта шудани повестҳои «Авроқи рангин», «Иншо дар мавзӯи озод» ва романҳои «Гузашти айём» ва «Искандари Макдунӣ» ва қисмати фочиявии онҳоро муаллифаш дар ёддошти Ҷ.Азизқулов омадааст, маълумот, аснод ва маводи қиматбаҳое мебошанд.

Дар мунтаҳои сухан ин нукта сазовори таъкид аст, ки гуфтори саршори самимияту садоқат ва муҳаббати беинтиҳои дар ёдномаи рӯҳафзои Ҷумъабой Азизқулов «Шиносоии ман бо Ҷумъа Одина» ифодаёфта перомуни ҳамноми озодандеш, дилсӯзи халқу кишвар, ҳақиқатҷӯ, ҳақиқатгӯ ва ҳақиқатнигораш Ҷумъабой Одина аз ҷумлаи беҳтарин ёдномаҳоест, ки симои барҷастаи адабӣ, фазилату заковат, одамияту шахсияти нотақрори ин соҳибкаломи хорикулистедодро бо ҳама ҷузъиёт, зебоию рангорангӣ ва ҷаззобию

муассирӣ пеши назари хонандаи соҳибзавқ ба таври дурахшон мучассам месозад ва номи неки ӯро чун осори арзишманди мондагораи вирди забон мегардонад. Ҳамон гуна, ки Афсаҳулмутакалимӣ – Шайх Саъдии Шерозӣ барҳақ мефармояд:

*Зиндаи ҷовид монд, ҳар ки накуном зист,
К-аз ақибаш зикри хайр зинда кунад номро.*

АДАБИЁТ

1. Адибони Тоҷикистон (Маълумотномаи мухтасари шарҳиҳоӣ) (Таҳияи танзими Асрори Сомонӣ ва Маҷид Салим). – Душанбе: Адиб, 2014. – 320 с.
2. Азизқулов Ҷ. Андухти рӯзгор. – Душанбе: «Бухоро», 2014. – 552 с.
3. Азизқулов Ҷ. Шиносӣи ман бо Ҷумъа Одина // Андухти рӯзгор. Нашри зикршуда. – С. 414-433.
4. Айний С. Мухтасари тарҷумаи ҳоли ҳудам // (Зери назар ва бо пешгуфтори Муҳаммад С.Осимӣ) (Бо кӯшишу эҳтимом ва дебоҷаи Камол С.Айний). – Душанбе: Дониш, 1978. – 194 с.
5. Айний С. Намунаи адабиёти тоҷик. – М.: Чопхонаи Нашриёти Марказии Халқи Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравии Сусиёлистӣ, 1926. – 626.
6. Асозода Х. Ҷумъа Одина // Адабиёти тоҷик дар асри XX. – Душанбе: Маориф, 1999. – С. 415-416.
7. Гегель Г.В.Ф. Эстетика/В 4-хт. – М.: Искусство, 1968-1973.
8. Гӯте И.В. Аз «Девони ғарбиву шарқӣ (Ба се забон: тоҷикӣ, русӣ, олмонӣ). Мураттиб, муҳаррир ва муаллифи пешгуфтор: Матлубаи Мирзоюнус. – Хучанд: Нури маърифат, 2007. – 402 с.
9. Горький А.М. О литературе. – М.: Сов. Россия, 1980. – 479 ст.
10. Муҳаммади Авфӣ. Лубобу-л-албоб. Ба тасҳеҳи Эдуард Ҷ.Браун. Бо муқаддимаи Муҳаммади Қазвинӣ ва тасҳеҳоти ҳадид ва таълиқоти Саъиди Нафисӣ. Техрон: Интишороти Хурмус, 1389 – 1082 с.
11. Муҳаммад Иқболи Лоҳурӣ. Куллияти форсӣ (Таҳияи матн ва таҳқиқи илмӣ Алии Муҳаммадии Хуросонӣ ва Шарифамо Пӯлодова). – Душанбе: Дониш, 2013. – 672 с.
12. Муҳаммадҷони Шакурии Бухорӣ. Нигоҳе ба адабиёти тоҷикии садаи XX. – Душанбе: Чопхонаи «Пайванд», 2006. – 456 с.
13. Муҳаммадҷони Шакурии Бухорӣ. Равшангари бузург. – Душанбе: Адиб, 2006. – 340 с.
14. Раҳмон Э. Чехраҳои мондагор. – Душанбе: Эр-граф, 2016. – 316 с.
15. Мӯсо К. Ҷабри таърих. Қиссаи рӯзгори Ҷумъа Одина. – Душанбе: Бухоро, 2013. – 156 с.
16. Сатторзода А. Суханшиноси қаламзан (Ба ҷойи сарсухан) // Ҷумъабой Азизқулов. Андухти рӯзгор. – Душанбе: «Бухоро», 2014. – С.3-16.
17. Ҳамроев Ҷ. Ҷумъа Одина // Таърихи адабиёти навини тоҷик. – Тошканд: Тамаддун, 2015. – С. 343 - 349.
18. Ҳофизи Шерозӣ. Куллият (Мураттиби китоб ва муаллифи сарсухан: Ҷамшед Шанбезода). – Душанбе: Ирфон, 1983. – 672 с.
19. Шукуров М. Хусусиятҳои ғоявию бадеии «Ёддоштҳо»-и устод С.Айний. – Душанбе: Дониш, 1966. – 261 с.
20. Эккерман И.П. Разговоры с Гёте в последние годы его жизни (перевод с немецкого

Наталии Ман). – М.: Худ. литература, 1981. – 687 ст.

21. Ятимов С. Идеология ва манфиати миллӣ. – Душанбе: Ганҷ нашриёт, 2015. – 192 с.

22. Ятимов С. Адабиёт ва диалектикаи ҳаёт (Масъалаҳои назариявӣ) // Ҷумҳурият. – 2018. – 4 декабр. – №238-239 (23581-582). – С. 2, 3, 4.

ЁДЕ АЗ СОҲИБҚАЛАМИ ҲАҚИҚАТНИГОР

(Ҷумъабой дар шинохти Ҷумъабой)

Нависандаи соҳибистеъдод ва навҷӯю навовари тоҷик Ҷумъабойи Одина (1930-1982), ки ба воқеияти зиндагӣ биниши хоси эстетикӣ дошт, бо осори мондагору гаронарзишаш дар таърихи адабиёти нави тоҷик яке аз симоҳои барҷаста ба шумор меравад. Матлаби марказӣ ва ҷавҳари аслии эҷодиёти ӯро инсонии идеалӣ ташкил медиҳад, ки ҳуди нависанда тимсоли шоистаи чунин шахсият ва фардияти наҷиб буд. Ин аст, ки қорномаи ин адиби номдору дар мубориза ва кӯраи зиндагӣ ба таври хос обутобефта ва осори шоистаи эҷодӣ боқигузошта пайваста мавриди таваҷҷуҳи аҳли адабу фарҳанг қарор гирифта меояд ва саъю талоши нигорандагон дар боби офариниши симои ӯ беш аз пеш меафзояд.

Яке аз соҳибқаламони варзида, донишмандони маъруф, тарҷумони бомаҳорат ва адиби нозукбаён Ҷумъабой Азизкулов мебошад, ки дар байни силсилаи хотироту ёддоштҳои ӯ ёдномаи “Шиносоии ман бо Ҷумъабой Одина” (2001) аз ҳар ҷиҳат бағоят марғубу қобили таваҷҷуҳ мебошад. Ёдномаи мазкур фарогири ёддоштҳои 35-солаи (1947-1982) Ҷ.Азизкулов мебошад, ки аз овони мактабхонӣ то давраи баркамолӣ муаллифро дарбар гирифтааст. Дар ёддошти мазкур баёни ғазилату маърифат, ҳислатҳои хусусӣ, сифатҳои неки инсонӣ, одаму одамгарӣ, ростиву ҳақиқатҷӯӣ, адабу фарҳангдӯстӣ, матонат устуворӣ баҳри пойдории адолати иҷтимоӣ, муаррифии истеъдоду қобилияти баланд доштани Ҷ.Одина ва шахсияти беҳамто будани ин суҳанвари беназир дар маркази диққат меистад, ки аз нигоҳи забон ва хусусиятҳои поэтикӣ мафтункунанда мебошад.

Мунтаҳо, ёддошти Ҷ.Азизкулов “Шиносоии ман бо Ҷумъа Одина” аз лиҳози мустанадӣ, баёни воқеъбинонаи рӯзгору осори нависандаи муборизи роҳи ҳақиқату адолат – Ҷ.Одина аз ҷумлаи беҳтарин ёдномаҳои хотирмону шавқангез ба шумор меравад, ки симои ин суҳанвари асилро дар пешни назари хонанда бо ҳама ҷузъиёт, рангорангӣ ва бо маҳорати баланд мучассам месозад.

ВОСПОМИНАНИЕ О ПРАВДИВОМ ПИСАТЕЛЕ

(Джумабой в познании Джумабая)

Талантливый и выдающийся таджикский писатель Джумабой Одина (1930-1982), у которого было свое видение на действительность жизни, известен своими высокохудожественными прозаическими произведениями. Основу его эстетического идеала и художественного творения составляет совершенный человек, образцом которого являлся сам писатель. К творчеству данного художника обращались большое количество исследователей, литературно-художественный анализ его творений продолжается и в наши дни.

Один из видных исследователей и знаменитых ученых Джумабой Азизкулов написал свое воспоминание под названием «Моё знакомство с Джума Одина». Данное произведение опубликовано в 2001 году и очень интересно по смыслу и содержанию. Оно содержит воспоминания писателя в течение 35 лет – со времен учебы в средней школе до зрелости автора. В этом сочинении рассказывается о личности и характере Дж. Одины, его образцовом поведении, человечности, гуманизме, его стремлении к поиску правды, степени

образованности и воспитанности героя, социальной активности, патриотизме и других характерных черт личности своего персонажа. Автор подробнейшим образом рисует портрет и прекрасные человеческие качества героя. Язык произведения прост и доступен, стиль и манера привлекает читателя.

Данное воспоминание подкреплено необходимыми документами, архивными данными. Таким образом, это произведение считается одним из лучших воспоминаний о выдающемся художнике слова Джума Одины в современном этапе таджикской литературы.

REMINISCENCES OF A TRUE WRITER (Jum'abay about Jum'abay)

The talented and outstanding Tajik writer Jum'abay Odina (1930-1982), who had his own vision of the reality, is known for his highly artistic prose works. The basis of his aesthetic ideal and artistic creation is a perfect person, the model of which was the writer himself. A large number of researchers have investigated the works of this artist, and the literary and artistic analysis of his creations continues until now.

One of the prominent researchers and famous scientists, Jum'abay Azizqulov, wrote his memoirs called "My acquaintance with Jum'a Odina." This work was published in 2001 and is very interesting in meaning and content. It contains the writer's memories for 35 years - from the time of high school to the maturity of the author. This essay tells about the personality and character of J. Odina, his exemplary behavior, humanity, his desire to seek for the truth, the degree of education and upbringing of the hero, social activity, patriotism and other personality traits of his character. The author paints a detailed picture of the portrait and the wonderful human qualities of the hero. The language of the work is simple and accessible, it's style and manner attracts the reader.

ДОНИШМАНДИ МИЛЛАТДЎСТИ ПУРКОРУ ПУРБОРУ ҶОНФИДОИ ИЛМ

Равшан Раҳмонӣ
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Абдулғанӣ Мирзоев (1908-1976) дар воқеъ олими доно ва донишманди тавоно буд. Вақтро ғанимат мешуморид ва дигаронро низ талқин менамуд, ки умри хешро беҳуда нагузаронанд. Ин олими пухтакор то охирин лаҳзаи умраш қаламро аз даст нагузошт. Фақат дар ёди рушди фарҳанги миллат ва кишвар буд.

Профессор А.Афсаҳзод, ки яке аз шогирдони содиқи ин фозили фарзона буд бо муҳаббат аз заҳматҳои эшон ёдовар шуда, ишорат бар он намудааст, ки бо вучуди бемории хеле вазнин то охирин лаҳзаи умр кор мекард. Ба гуфти эшон дар яке аз рӯзҳои дар бемористон хоб будани ин донишманди пуркор шогирдон ба аёдаташ мераванд, ки ӯ он лаҳзаро ба ёд оварда навиштааст: «Хилъати сафед пӯшида, ба ошёнаи дуввум баромадем ва бо эҳсосоти мутақобил дари палатаи 18-ро кӯфтем. «Марҳамат» садои заифе шунида шуд. Дарро кушоем. Ба чашмони худ бовар намекардем. Гӯё бемористон набуду коргоҳи олим буд. Ҳама чоро китоб, парвандаҳои дастнависдор, varaқҳои наонавишта гирифта буд. Дар болои як мизча чойник ва рӯзномаҳои нав

меистод. Бо арзи салом ва ибораи «Домулло бахайр» хомӯшона ба ӯ нигаристем. Бемор моро шинонда, аз касалӣҳарфе накушода, супурд, ки таҳрир ва баъди мошинка хондани ду кори дар ин ҷо анҷом додашро ба ӯҳда гирем. Инҳо рисолаҳои «Амир Хсрави Деҳлавӣ ва мақоми ӯ» ва матни «Таърихча»-и Аҳмади Дониш буданд» [ниг.: 2, с. 69].

Бале, ӯ ба гуфти ҳамкорону шогирдонаш ҳамин гуна инсони пуркору пурхон, пурбору пурдон будааст. Нимаи аввали садаи ХХ, ки академик А.Мирзоев зиндагӣ мекард, бисёр ҷурталотум буд. Дар саросари ҷаҳон воқеаҳои даҳшатбор гузашт, аз ҷумла ду ҷанги ҷаҳонӣ. Он солҳо барои ояндаи тоҷикон ва Тоҷикистон сарнавиштсоз буд... соҳиб шудан ба забон ва кишвари худ... Маҳви бесаводӣ... Созандагии солҳои сиюм... Шаклигирии илму маориф дар Тоҷикистон... Ҷанги Ҷаҳони Дуюм... Бозсозии баъд аз ҷанг... Охири солҳои чил ва панҷоҳум ташкили муасисаҳои таълимӣ ва илмӣ дар Тоҷикистон ва ғайра.

А.Мирзоев, чун шахси миллатдӯст аз вақте ки қалам ба даст гирифтундаи худро менавиштагӣ шуд, то охирин лаҳзаҳои умраш қаламро аз даст нагузошт. Ҳар он чизи арзишмандеро, ки бо ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангии тоҷикон вобаста буд, фидокорна дастгирӣ кард, мақолаҳо навишт, рисолаҳо таълиф намуд, шогирдонаш ва ҳамкоронашро низ ба ҳамин роҳ равон намуд.

Дар солҳои бистум роҷеъ фарҳанги миллатҳои Осиёи Марказӣ баҳсҳо сурат мегирифт, баъзеҳо аз нодонӣ ва камдонишӣ ба мавҷудияти забони тоҷикии беш аз ҳазорсола санг меандохтанд. Дониставу надониста, беасос, миллатеро паст мезаданд ва миллати дигарро бузург нишон медоданд. Маълум аст, ки фарҳангдӯстон бо талошҳои устои беназир Садириддин Айнӣ дар солҳои бистум барои пойдеории забон, адабиёт ва фарҳанги миллии тоҷикон кӯшиш менамуданд, ки А.Мирзоеви 20-сола низ ба ин муборизаи фарҳангӣ бипайваست. Ӯ низ, бо имзои Адулғанӣ, соли 1928 дар яке аз мақолаҳои худ зери унвони «Дар атрофи забони Бухоро ва аҳволи тоҷикони Қашқадрё» (рӯзномаи «Тоҷикистони Сурх», 1928, 22 декабр) барои дифои забону фарҳанги худ бархост ва навишт: «Модоме ки масъалаи тоҷик ва ўзбек будани забони аҳолии Бухоро дар саҳифаи матбуот нашр гардид, хусусан мақолаи рафиқ Муҳиддинуфро, ки дар шумораи «Раҳбари дониш» дида шуд, ҳақиқатан маълум мешавад, ки аҳолии Бухоро тамоман тоҷик буда, ба сабаби фикри баъзе одамон ўзбек номида шудааст.

Чунки нависандаи мақола рафиқ Муҳиддинуф аз миллати тоҷик будани аҳолии Бухоро ба далелҳои таърихӣ ва ҷиҳатҳои асоснок исбот намудааст, ки онҳо тамоман тоҷик буда, ба забони тоҷикӣ сухан мекунанд ва бисёрии онҳо забони ўзбекиро мутлақо намефаҳманд» [1, с. 322].

Абдулғанӣ миллатдӯст ин мақоларо дар асоси дидаҳо ва мушоҳидаҳои дақиқи бевоситаи худ бо муҳаббат навишта аст. Мақсад аз навиштаи ӯҳақиқатро гуфтан будааст. Ӯ гуфтааст, ки «дар вақтҳои охир гузарам ба

шаҳри Бухоро афтод ва кӯчаҳои Бухороро сайр намудам...», «инчунин ба якчанд мактабҳо рафта, дар вақти дарсдиҳии муаллимон санҷида назар намудам». Мувофиқи навиштааш Абдулғанӣ ба кумитаи иҷроия меравад, «ба корҳои савдо ва муомилаи лафзӣ» назар меандозад, бо мардум мулоқот менамояд, ёдовар мешавад, ки «баъзе одамони куҳансол низ тоҷик буданашонро ба далелу таърихҳо исбот мекунанд, ки Бухоро дар вақтҳои гузашта ҳам маркази тоҷикон аст» ва баъдан афсӯс меҳӯрад, ки чаро «комиссари маориф», «идораҳои боло ин аҳволро медонанду мефаҳманд, чаро чораи қатъӣ намебинанд?!» [1, с.322-325].

А.Мирзоев дар он синни ҷавонӣ воқеиятро навишт, аз тариқи мақолаи худ барои барқарор намудани адолат нисбати забон ва миллати худ талош кард. Дар идомаи ҳамон мақола роҷеъ ба тоҷикони вилояти Қашқадраё низ мулоҳизаҳои хешро ибраз намуд. Ӯ гуфтааст, ки «баъзе комиссияи ташвиқот тоҷиконро ба Тоҷикистон муҳоҷир мекардаанд гуфта баъзе суҳанҳои хомро исбот намуданд. Аз ин сабаб бисёр тоҷикони Қашқадарё аз нодонию аз тарс миллатшонро ўзбек номида буданд. Ҳатто худам, ки дар корҳои идоравӣ хидмат мекардам, то соли 27 (1927 – Р.Р.) ҳар кас пурсад миллатамро ўзбек меномидам» [1, с. 326].

Бале, аз садҳо навиштаҳо ва одамони воқеӣ медонем, ки мутассифона дар он солҳо ин гуна ҳодисаҳо хеле зиёд буданд. Ҳанӯз ҳам ҳастанд, вале фақат шахси ошиқӣ миллату кишвар ба дифои мантиқии нуқсонҳо, бо санадҳои илмӣ талош менамояд. Абдулғанӣ ҷавон дар он мақола ба идомаи суҳанонаш ба таври мусатанад ва одилона ишорат намудааст, ки соли 1926 аҳолии вилоят ба рӯйхат гирифта шуда, дар «85 қишлоқ ва 5298 нафар хоҷагӣ ва ҷамъ 21984 тоҷикон зиндагонӣ мекунанд, ки аксар аз инҳо ғайри забони модарии худ дигар забонро намедонанд» [1, с. 326].

Дар солҳои бистӣ садаи XX талошҳо барои тоҷик будан ва сохтани Тоҷикистон вучуд дошта бошад ҳам, на ҳар ҷавонмарди босаводи он солҳо ба умқи ин масъалаҳо сарфаҳм мерафт, на ҳар кас ба даст қалам гирифта воқеиятро менавишт. Дар ҳамин мақолааш А.Мирзоев беғаразона ба иззати касе нарасида ҳақиқати ҳолро баён доштааст ва дигаронро низ даъват ба он намудааст, ки барои ҳалли ин масъала кӯшиш намоёнд, то дар натиҷаи ташкили мактаб ва нобуд нашудани забони тоҷикӣ дар канори миллатҳои дигар, тоҷикон низ ҷойгоҳи худро дошта бошанд. Ӯ дар охири ҳамон мақолааш навиштааст: «Бинобар ин лозим аст, ки ба зудӣ мактабҳои атрофи шаҳри Бухоро, ҳам қишлоқҳои тоҷикнишини Қашқадарё ба забони тоҷикӣ бурда шаванд ва дар байни онҳо ҷамоату районҳои тоҷикӣ ташкил кунонида, корхонашонро ба забони модарияшон бибаранд. Аз ин сабаб хоҳишмандам, ки хонандагони рӯзномаву нависандагон дар бораи ин масъала фикри худашонро дар саҳифаи матбуот нависанд ва касоне, ки то алҳол дар иҷрои ин

масъала дермонӣ карда омадаанд, хаёли хоми онҳоро ошкор намоянд» [1, с. 328].

Дар солҳои 20-50 садаи XX тамоми бахшҳои илми тоҷик мувофиқи тақозои замон аз нав шакл мегирифт. Бархе аз ин илмҳо дар нимаи аввали садаи XX дар Тоҷикистон ҳанӯз шакл нагирифта буданд. Аз ҷумла илми фолклоршиносӣ. Агарчи дар охири солҳои бистум, баъд солҳои сиюму чилум маводи фолклорӣ гирдоварӣ ва нашр мешуд, вале то солҳои панҷоҳум оид ба масъалаҳои фолклоршиносӣ ягон рисолаи илмӣ бахшида ба ин ё он жанри адабиёти гуфторӣ таълиф нашуда буд. Ин донишманди пуркор ҳар ҳолигоҳеро, ки дар илми филология медид, кӯшиш мекард, ки барои пур намудани он ба воситаи мақолае, рисолае ё машварате ҳиссаи худро гузорад.

То он замоне ки илми фолклоршиносии тоҷик шакл гирад А.Мирзоев низ мекард, ки дар ин самт амалан ҳиссаи худро мегузошт. Ёро аз давраи донишҷӯӣ дар шаҳри Ленинград ҳам забоншиносӣ, ҳам фолклоршиносӣ ва ҳам адабиётшиносӣҷалб намуда буд. Чунки устодони эшон академику профессорони маъруфу машҳури шарқшинос Н.Я.Марр, И.И.Мешанинов, И.Ю.Крачковский, Е.Э.Бертелс, А.А.Фрейман, И.И.Зарубин, А.Н.Болдирев дар раванди дарсҳои худ аз забонҳои қадим, аз забони адабӣ, аз ғӯишҳо, аз матнҳои фолклорӣ, аз адабиёти классик мисолҳо меоварданд. Бархе аз онҳо бо гирдовариҳои матнҳои фолклори тоҷикон, эронӣён ва ғурӯҳи забонҳои помирӣ низ машғул буданд. Ба ин ҷиҳат А.Мирзоев дар солҳои сиюм ва чилум ҳамчун олими нозукбин ин ҳолигоҳро то ҳадде пур кард ва дигаронро ба ин самт равон намуд. Ҳамчун сарвари пажӯҳишгоҳ баъзе пажӯҳандагонро роҳнамоӣ кард, то машғули гирдоварӣ ва наشري матнҳои фолклорӣ шаванд.

Барои пур намудани ин ҳолигоҳ соли 1940 дар маҷаллаи «Шарқи сурх» мақолаҳои эшон роҷеъ ба эпоси қаҳрамонии халқи тоҷик Гӯрғулӣ (Гӯрӯғлӣ) мақолу зарбулмасалҳо ба нашр расид. Худи ҳамон сол китоби А.Мирзоев «Зарбулмасалҳои тоҷикӣ» (дар контекст), ки он 218 матнро дар мегирифт ва асосан аз асарҳои С.Айнӣ гирдоварӣ шуда буд, мавриди пажӯҳиш қарор гирифтааст, чоп шуд. Бо навиштаҳои дар бораи рубоиёт ва сурудҳои «Шӯриши Восеъ», «Майда», «Асир афтодуме», «Ғарибӣ», шахсияти шоирони мардумӣ – Ҳикмат Ризо, Юсуф Вафо, жанрҳои латифа, афсона, зарбулмасал, чистон ва монанди ин дар мақолаҳо ва китобҳои дарсии мактаби миёна бо ҳаммуаллифии Р.Амонов ба хонандагон маълумот дода, барои омӯзиш ва пажӯҳиши фолклори тоҷикон ҳисса гузошт [ниг.: 4; 5; 6; 7; 8; 9].

Баъдҳо таълифоти устод бо номҳои «Сталини мо (Маҷмӯаи ашъори шоирони халқӣ)» (1949), «Сайри таърихии «Калила ва Димна» (1949), «Дар бораи эҷодиёти Ҳикмат Ризо» (1950), «Фолклоршиносии тоҷик» (1951), «Ҳикоятҳо оид ба Ибни Сино ва шахсияти ӯ» (1953) ба нашр расиданд, ки роҷеъ ба онҳо дар мақолаҳои А.Афсаҳзод, Р.Аҳмадов ва дигарон суҳан гуфта шудааст [ниг.: 2; 3].

А.Мирзоев ҳар падидаи навро, ки дар бораи забон, адабиёт ва фолклор ба мушоҳида мегирифт ва он барои илм муҳим буд, зуд дар бораи он андешаи худро баён сохта, шогирдон ва ҳамкоронро ташвиқ менамуд, ки ба он масъалаҳо таваҷҷуҳ намоянд. Ҳангоми бо диққат хондани ин ё он асари А.Мирзоев метавон пай бурд, ки ӯ дар воқеъ пурмутолиа будааст. Бисёр меҳондасту медонистааст.

Мисоли одӣҳамон китоби «Ҳикоятҳо оид ба Ибни Сино ва шахсияти ӯ» (1953) аст. Барои он ки ҳақиқати илмӣ равшан гардад А.Мирзоев бо заҳмат ривоятҳои мардумиро оид ба Ибни Сино аз сарчашмаҳо гирд оварда, онҳоро бо нигоҳи илмӣ мавриди пажӯҳиш қарор медиҳад. Нахуст дар бораи шахсияти Ибни Сино, осори беназири ӯ дар фарҳанги башарӣ сухан гуфта, ба мақсади аслии худ наздик мешавад ва мегӯяд: «...Роли таълимоти Ибни Сино дар ҷараёни афкор, махсусан дар Шарқ ниҳоят дараҷа бузург будааст. Аз ин ҷост, ки дар байни халқҳои Осиёи Миёна, Эрон, Афғонистон, Шимоли Ҳиндустон ва Шарқи Наздик оид ба Ибни Сино таърихан хеле афсона ва ҳикоятҳо ба вуҷуд омадааст» [9, с.8].

Устод А.Мирзоев дар ин гуфтаи худ ду истилоҳро ба кор мебарад: «афсона» ва «ҳикоят». Дар он солҳо ҳанӯз жанрҳои фолклорӣ ба таври пурра муайян нашуда буданд. Аввалин китоби таълимӣ барои ғоибхонҳо зерини унвои «Фолклори тоҷик» (1952) аз ҷониби Н.Маъсумӣ chop шуда, маҳз дар он роҷеъ махсусияти баъзе жанрҳои фолклорӣ сухан гуфта шуда буд. Яъне илмӣ фолклоршиносии тоҷик оғиста-оғиста шакл мегирифт. Ба ин ҷиҳат А.Мирзоев ин ду истилоҳро (афсона ва ҳикоятро), ки баъдҳо ҳамчун жанр пазируфта шудаанд, ба маънои луғавӣ ва классикӣ ба кор бурдааст. Яъне нисбати нақлҳои таҳайюлии бофтаву сохта, дар айни замон тарбиявӣю арзишманд, дар осори классикон истилоҳи «афсона»-ро ба кор мебарданд.

Сипас А.Мирзоев зарифона ва оқилона ба нуктаи дигар ишорат намудааст: «Лекин санҷида баромадани моҳияти тамоми ин ҳикоя ва афсонаҳо ниҳоятдараҷа душвор аст» [9, с.8]. Ба идомаи гуфтаҳои муаллиф ишорат бар он менамояд, ки ин гуфтаҳои мардум дар ҳеҷ кишваре, ғайр аз ҷанд намуна, ба таври муфассал ҷамъ нашудааст. Зимнан ӯ ёдовар мешавад, ки ин наваъи матнҳо дар китобҳо низ роҳ ёфтаанд, вале ба зиндагии Ибни Сино ҷӣ иртиботе доранд, таҳқиқ нашудаанд [9, с.9] ва баъдан муаллиф ба асли масъала наздик шуда, таъкид менамояд: «Аз ҳамин нуқтаи назар, мо мувофиқ донистем, ки ба шарафи ҷашни Ибни Сино ин рисолаи худро ба ҳамин мавзӯ бахшем» [9, с.10].

Маълум аст, ки 1000-умин солгарди Ибни Сино соли 1952 ҷашн гирифта шуд. Пасон А.Мирзоев ба наشري ин китоб иқдом намуда, ба пажӯҳиши ин наваъи матнҳо машғул гардид. Эшон ин гуна матнҳоро, ки аз китоб ба китоб аз даҳон ба даҳон гузаштаанд, ба ду даста ҷудо кард: «Як қисми ин ҳикоятҳо ҳамон ҳикоятҳои афсонавии ба китобҳои воқеанигорӣ дохил шуда мебошанд,

ки дар дигар мамлакатҳои «Шарқи исломӣ» ба вуҷуд омада, пас ба Осиё Миёна роҳ ёфтаанд. Қисми дигари ин ҳикоятҳои афсонавии ба китобҳои воқеанигорӣ дохилшуда онҳое ҳастанд, ки дар ватани худ Ибни Сино, яъне Осиёи Миёна ва Хуросон ба вуҷуд омадаанд» [9, с. 10].

Ҳамин тавр А.Мирзоев зимни барраси ин навъ матнҳои истилоҳи «ҳикоятҳои афсонавӣ»-ро ба кор бурда, ба он ишорат намудааст, ки аксари ин навъ матнҳои бештар дар «Бадоеъ-ул-вақоеъ»-и Восифӣоварда шудааст. Дар идомаи ин пажӯҳиши худ А.Мирзоев ба матнҳои гуфтори Восифӣ бештар таваҷҷуҳ карда, онҳоро бо диди мантиқӣ баррасӣ менамояд. Чунки ба гуфти эшон аксари ин матнҳои «аз тарафи ҳамватанони Ибни Сино ба вуҷуд оварда шудаанд» [9, с. 11].

Хушбахтона, имрӯз дар Ганҷинаи шӯбаи фолклори Пажӯҳишгоҳи забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар бойгонии Афғонистон ва Эрон теъдод аз ин қабил нақлу ривоятҳои гирдоварӣ шудаанд. Намунаҳои дар бойгонии Шӯбаи фолклор буда, дар давоми солҳои тӯлонӣ аз шаҳру ноҳия ва деҳоти гуногун ва маҳалҳои тоҷикнишини Ҷумҳурии Ёзбекистон – шаҳрҳои Бухоро, Самарқанд, Тошканд, вилоятҳои Сурхандарё ва Қашқадарё гирдоварӣ шудааст. Қобили ёдоварист, ки аксарияти маводи дар Ганҷинаи фолклори тоҷик гирдомада таи ду-се даҳсолаи охир тавассути чанд маҷмӯаи хурду калони фолклорӣ, аз қабил, «Ҳафт аллома» (1994), «Ҳақими мумтоз дар қиссаҳои дилнавоз» (2005) ва рӯзномаҳо ба таърифи расидаанд. Гирдоварӣ ва нашри миқдоре аз ин асарҳо бо саъю кӯшиши устод С.Айнӣ, М.С.Андреев, В.Асрорӣ, А.Алимардонов, Ҷ.Додалишоев, Д.Обидов ва дигарон низ сурат гирифтааст.

Ҳамаи асарҳои А.Мирзоев бо заҳмат навишта шудааст. Дар ҳамаи онҳо ягон нуқтаи арзишманди вобаста ба тамаддуни тоҷикон пажӯҳиш гардидааст. Ба хусус дар асарҳои калонҳаҷми академик А.Мирзоев ба мисли «Сайидо ва мақоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик» (1947) ва «Биной» (1957) масъалаҳои басхталиб хеле оқилона ва одилона мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Ё ҳеҷ гоҳ як миллат аз миллати дигар боло нагузоштааст, балки ҳақиқатро бо далелҳои муътамад нишон додааст. Ин доншманди беҳамто то охири умр тамоми вазифаи худро содиқона иҷро намудааст: «...домулло Мирзоев дар давоми дуним моҳе, ки дар бемористон меҳобид, бо тамоми ҳастӣ ба фаъолияти илмӣ, маъмурӣ ва ҷамъиятии худ идома дода, дигаронро низ ба корҳои хайр ҳидоят менамуд. Ҳар бор ба аёдати ӯ мерафтем, аз иродаи матин, ҳисси вазифашиносӣ ва қобилияти худсафаркунии ӯқоил мешудем» [2, с. 70].

Тибқи ишорати А.Афсаҳзод устоди зиндаёд Наврӯзи соли 1976-ро бо ҳамкоронаш бо шодиву нишот гузаронидааст: «Ўро дар арафаи Наврӯз ба хона ҷавоб доданд. Иди Наврӯзро дар институт бо ҳам гузаронидем. Домулло тамоми харчи зиёфати аҳли институтро бардошт... Рӯи мизро бо анвои неъматҳои баҳор, таъомҳои лазиз пур карда, онро бо ҳафтсин, аз ҷумла

суманак ва гулҳо оро додем... Довталабон ҳар кадоме як шеъри пурраи наврӯзӣ, баҳория, ошиқона ва ё хамрия меҳонданд... Он рӯз домолло чанд бор дар васфи шамъ шеър хонд. Худи ӯ ба шамъе мемонд, ки охирин нурҳояшро ба анҷумани дӯстон пошида, онҳоро ба кӯшиш, кор, зиндадилӣ ва дӯстӣҳидоят мекард» [2, с. 70-71].

Академик А.Мирзоев пас аз ҷашни Наврӯзи соли 1976 агарчи чанд бор дар бемористон бистарӣ буд, вале то охирин лаҳзаҳои умраш барои фарҳанги миллати тоҷик аз таҳти дил кор кард. Устоди зиндаёд то охирин рӯзҳои умраш, ки 19 август ба хок супориданд, фидокорона заҳмат кашид. Мисол: рӯзи 10-уми июни соли 1976 А.Афсаҳзодро ба наздаш даъват карда, мақолаеро медиҳад, ки ба нашр омода намояд ва мегӯяд: «ман касал гуфта бекор нишастан кори одами оқил не. Ягон зарра вақт набояд, ки беҳуда талаф шавад» [2, с. 71]. Ба гуфти А.Афсаҳзод пас чор рӯзи ин дидор: «Домолло Мирзоев ба институт омада, як маҷлиси шӯроӣ директори гузаронд» [2, с. 72]. Рӯзи 16 июн ҳамроҳи шогирдонаш А.Афсаҳзод, А.Алимардонов ба Ленинобод (Хучанд) парвоз кард. Аз он ҷо 19 июн баргашта, 24-уми июн ба Файзобод рафта, бо шахсони фозил суҳбтҳои гуворо дошт. Ба гуфти эшон афсӯс, ки моҳи август ўро боз ба бемористон мебаранд. Рӯзи 15-уми август А.Афсаҳзод ба бемористон меравад. Мебинад, ки аҳволи устод хеле вазнин аст, вале иродаи қавӣ, муҳаббат ба миллат, садоқат ба илм буд, ки дар ҳамон лаҳзаи ногувор ҳам ба А.Афсаҳзод нигоҳ карда мепурсад: «Он чист?». А.Афсаҳзод ҷавоб медиҳад: «Шартнома». Ин шартномаи китоби «Сездаҳ мақола» будааст [ниг.: 2, с. 76].

Ин буд, охирин имзои ин донишманди ҷонфидои миллат. Академик Абдулаганӣ Мирзоев тамоми умри худро дар роҳи рушди илму фарҳанги тоҷикон сарф кард. Корномаи эшон барои ҳар ҷавоне, ки дар ин масир равон аст, дарси зиндагист.

АДАБИЁТ

1. Абдулаганӣ. Тоҷикистони Сурх. – 1998. – 22 декабр // Ёдномаи академик Абдулаганӣ Мирзоев. – Душанбе: Дониш, 2008. – С. 322-328.
2. Афсаҳзод А. Академик Абдулаганӣ Мирзоев / А.Афсаҳзод. – Душанбе: Ирфон, 1985. – 80 с.
3. Аҳмадов Р. Саҳми академик А.Мирзоев дар соҳаи фолклоршиносӣ / Р.Аҳмадов // Ёдномаи академик Абдулаганӣ Мирзоев. – Душанбе: 2008. – С.288-302.
4. Мирзоев А. Зарбулмасалҳои тоҷикӣ (дар контекст) / А. Мирзоев. – Сталинобод: Нашрдавтоҷик, 1940. – 88 с.
5. Мирзоев А. Дар бораи достони «Гӯрӯғай» (Порча аз достони «Биной Чамбули Мастон») / А. Мирзоев // Шарқи Сурх. – 1940. – №1. – С. 35-39.
6. Мирзоев А. Сайри таърихии «Калила ва Димна» / А. Мирзоев // Шарқи Сурх. – 1949. – №1. – С. 41-50.

7. Мирзоев А. Дар бораи эҷодиёти Ҳикмат Ризо / А. Мирзоев // Ҳикмат Ризо. Сурудҳои Ватан (Маҷмӯаи шеърҳо) / Зери таҳрири А.Мирзоев. Сталинобод: Нашрдавтоҷик, 1950. – С. 5-10.
8. Мирзоев А. Фолклоршиносии тоҷик / А. Мирзоев // Тоҷикистони Сурх. – 1951. – 21 март.
9. Мирзоев А. Ҳикоятҳо оид ба Ибни Сино ва шахсияти ӯ / А. Мирзоев. –Сталинобод: Нашрдавтоҷик, 1953. – 142 с.
- 10.Мирзоев А., Амонов Р. Адабиёти Ватан / А.Мирзоев, Р.Амонов. –Сатлинобод: Нашрдавтоҷик, 1954; 1955; 1956; 1957; 1958; 1959; 1961.

ДОНИШМАНДИ МИЛЛАТДҶСТИ ПУРКОРУ ПУРБОРУ ҶОНФИДОИ ИЛМ

Дар мақола роҷеъ ба баъзе нуқтаҳои фаъолияти илмии академик Абдулғанӣ Мирзоев суҳан гуфта шудааст. Маълум мешавад, ки ин олими тавоно вақтро ғанимат шумурда, то охири лаҳзаи умраш қаламро аз даст нагузоштааст. А.Мирзоев, чун шахси миллатдӯст ҳар он чизи арзишмандеро, ки бо ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангии тоҷикон вобаста буд, фидокорна дастгирӣ кард, мақолаҳо навишт, рисолаҳо таълиф намуд, шогирдонаш ва ҳамкоронашро низ ба ҳами роҳ равон намуд.

Зимнан дар мақола ишорат шудааст, ки ӯ соли 1928 дар яке аз мақолаҳои худ дар бораи забони Бухоро ва тоҷикони Қашқадарё суҳан гуфта, ба дифои забону фарҳанги худ бархостааст. Ҳамчунин оид ба масъалаҳои забон, фолклор ва адабиёти тоҷик тавассути навиштаҳои худ амалан ҳиссаи арзанда гузоштааст.

Ҷаҳр падидаи навро, ки дар бораи фарҳанги маънави тоҷикон ба мушоҳида мегирифт ва он муҳим буд, зуд дар бораи он андешаи худро баён месохт ва шогирдону ҳамкороноро ташвиқ менамуд, ки ба он масъалаҳо тавачҷуҳ намоянд.

Дар мақола чун мисол роҷеъ ба китоби «Ҳикоятҳо оид ба Ибни Сино ва шахсияти ӯ» изҳори назар шудааст. Барои он дар бораи шахсияте беназире ба монанди Ибни Сино суҳан ронад, тамоми сарчашмаҳои то замонаш мавҷудро ҷустуҷӯ карда, баъдан ба пажӯҳиши масъала мепардозад.

Ҳамаи асарҳои А.Мирзоев арзишманд буда, дар онҳо ягон нуқтаи муҳими вобаста ба тамаддуни тоҷикон пажӯҳиш гардидааст. Ин донишманди беҳамто то охири умр ба фаъолияти илмӣ, маъмурӣ ва ҷамъиятии худ идома дода, дигаронро низ ба корҳои хайру нек ҳидоят намудааст.

Калидвожаҳо: Абдулғанӣ Мирзоев, тоҷикон, миллатдӯст, Бухоро, Қашқадарё, Ибни Сино, забон, фолклор, адабиёт, афсона, ҳикоят.

УЧЕНЫЙ – ГОРДОСТЬ НАЦИИ, ВСЮ ЖИЗНЬ СЛУЖИВШИЙ НАУКЕ

В статье речь идет о некоторых свойствах научной деятельности академика Абдулгани Мирзоева. Выяснено, что А. Мирзоев эффективно используя время, до конца жизни не расставался с пером. Он, как истинный патриот своей страны, глубоко и всемерно исследовал историю своего народа, выявив все ценностные и сущностные материалы, касающиеся политико-социальной, культурной жизни народа. Написано им много статей, книг и монографий, посвященных литературе и культуре таджиков, и умело направлял усилия своих учеников к активной исследовательской деятельности.

В статье отмечается, что в 1928 году им написано статья, где говорится о языке народов, населяющих Бухару и Кашкадарю. Исследуя данный вопрос, он приходит к выводу, что этот язык ничем не отличается от языка остальных таджиков. Также им сочинено множество

статей о таджикском фольклоре и литературе. Его глубоко интересовало новые подходы и направления касательно языка и литературы, давал ценные советы своим воспитанникам об особенностях и трудностях писательского труда.

В данной статье в качестве примера анализируется его книга «Рассказы об Авиценне и его личности». Прежде чем писать книгу о выдающийся личности, каким являлся Ибн Сино, ученый тщательно изучал все имеющиеся источники и архивные материалы.

Все творческое наследие А. Мирзоева бесценны и в каждой из них мы находим что-то ценное относительно таджикской цивилизации. Его вклад в развитие науки о культуре и художественного творчества таджиков огромен.

Ключевые слова: Абдулгани Мирзоев, таджики, любовь к нации, Бухара, Кашкадаря, Ибн Сино, язык, литература, сказка, рассказ.

SCIENTIST - PRIDE OF THE NATION, ALL LIFE SERVED FOR SCIENCE

The article deals with some characteristics of the research activities of academician Abdulgani Mirzoev. It is clarified that A. Mirzoev effectively using time, until the end of his life did not part with his pen. He, as a true patriot of his country, deeply and comprehensively investigated the history of his people, revealing all the valuable and essential materials relating to the political, social, cultural life of the people. He wrote many articles, books and monographs on the literature and culture of Tajiks, and skillfully directed the efforts of his students to active research.

The article emphasises that in 1928 he wrote an article that talks about the language of the peoples living in Bukhara and Kashkadarya. Studying this issue, he comes to the conclusion that this language is of no different from the language of other Tajiks. He also wrote many articles on Tajik folklore and literature. He was deeply interested in new approaches and directions regarding language and literature, and gave valuable advice to his students about the features and difficulties of writing.

In this article, as an example, his book "*Stories about Avicenna and His Personality*" is analyzed. Before writing a book about an outstanding personality, who was Ibn Sina, the scholar carefully studied all available sources and archival materials.

All the creative legacy of A. Mirzoyev is priceless and in each of them we find something valuable relative to the Tajik civilization. His contribution to the development of the science of culture and the creative work of Tajiks is enormous.

Keywords: Abdulgani Mirzoev, Tajiks, love of the nation, Bukhara, Kashkadarya, Ibn Sina, language, literature, fairy tale, story.

БАЪЗЕ ВИЖАГИҲОИ ПУБЛИТСИСТИКАИ АБДУЛҒАНИЙ МИРЗОЕВ

Мурод Муродов
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Абдулғанӣ Мирзоев аз донишмандони маъруфест, ки фаъолияти эҷодиашонро ҳамчун рӯзноманигор дар матбуоти даврӣ шуруъ намуда, баъдан бо вучуди ба корҳои дигар гузаштан, ҳамкориашонро бо матбуот қатъ накардаанд.

Ў соли 1926 баъд аз хатми мактаби усули нав фаъолияти меҳнатиаширо ба сифати котиби комичроияи кенти Чинидара сар карда, дар баробари корҳои маъмурӣ тавассути хабару мақолаҳои худ бо рӯзномаҳои ўзбекии «Камбағал деҳқон» ва «Овози тоҷик» ҳамкорӣ доштааст. Чорабиниҳои гуногуни ҳаёти деҳот, муваффақияту камбудии корҳои иҷтимоиву маъмурӣ, хоҷагиву кишоварзӣ, нишонаҳои зуҳури ҳаёти нави сотсиалистӣ аз аввалин мавзӯҳои нигоштаҳои матбуоти Абдулғании мухбир буданд.

Фаъолияти мухбири А. Мирзоев, аз як тараф, ба рӯҳияву тақозои замон, аз ҷониби дигар, ба табиати қори идораи наشري «Овози тоҷик» иртибот ва ҷараён гирифтааст. Нашри «Овози тоҷик» ба мақсади тарбияи мухбирони ҷавон 13 декабри соли 1928 иловаи худ «Раҳнамои мухбирон»-ро ба ҷоп расонид, ки интишори он то 17 декабри соли 1932 давом кард. Ин замима дар тарбияи мухбирони коргару деҳқон, мисли Б. Ғафуров, М. Турсунзода, А. Мирзоев, З. Раҷабов, Н. Почоҷонов, Ю. Бобоев ва дигарон хизмати босазое кардааст. Иловаи рӯзномаи «Овози тоҷик» зери сиёсати замон ба мухбирони ҷавон дастур меод, ки дар инъикосу тарғиби нишондодҳои ҳизб, сафарбар намудани мардум барои коллективонӣ ва саноатикунони хоҷагии халқ, маҳви бесаводӣ, ташкили мактабҳо, ривоҷи қори маориф, равшаннамоии сиёсӣ ва монанди ин ғайри бешанд ва ба ин масъалаҳо эътибори бештар диҳанд. А. Мирзоев, ки он айём ҳамагӣ 20 сол дошт бо ҷушӯ хуруши ҷавонӣ аз пайи иҷрои ин дастур шуд. Нигоштаҳои ахбориву таҳлилияш бо номҳои мустаори «Шаҳдӣ», «Китобӣ», «А. Китобӣ» пайиҳам дар ин наشري рӯи ҷоп омаданд.

Аввалин нигоштаҳои ӯ аз қабил «Як камбудӣ нест карда шуд» (Овози тоҷик.– 1928. – 8 август), «Ғалатайёркунӣ дар райони Шаҳрисабз» (Овози тоҷик.– 1928. – 26 сентябр), «Баъзе аз аҳволи тоҷикони округи Қашқадарё» (Овози тоҷик.– 1928. – 12 август) аз рӯйдодҳо ва аҳволи минтақаҳои тоҷикнишини Ўзбекистон нақл мекунад. Аз ин нигоштаҳо матни аввал хусусияти ахборӣ дошта, дуҷум таносубан ба мухбирнома монанд аст, нигоштаи савумро метавон мақола номид. Ин нигошта бо усули проблемагузорӣ иншо гардида, дар он вазъи нугувори ҳаёти тоҷикони округи Қашқадарё инъикос шудааст. Муаллиф дар бораи тоҷикони ин округ маълумоти нисбатан муфассал дода, бо овардани фактҳои мушаххас вазъи мавҷударо ошкор менамояд ва баҳри ислоҳи он масъалагузорӣ мекунад. Мувофиқи фактҳои оморию, ки мухбир дар ин мақолааш истифода кардааст, маълум мешавад, ки дар округи мазкур «75 қишлоқ, 4 298 хоҷагӣ буда, 20 671 нуфусро тоҷикон» ташкил медодаанд. Ў аҳволи ҳар як ноҳияро алоҳида шарҳ дода, камбудии корҳои шӯроҳои маҳаллаҳо: набудани мактаб, китоб, курсҳои тоҷикӣ, суст ба роҳ мондани корҳои маданияву равшаннамоӣ, тандурустӣ, лангидани корҳои артел ва хоҷагиҳои алоҳидаро зикр намуда, масъулинро барои ислоҳи онҳо ҳушдор медиҳад: «Дар байни кӯҳҳо аксаран

тоҷикон зиндагӣ мекунанд, ки лафзи ўзбакиро намедонанд. Баъд аз районсозӣ корҳои ононро низ ба забони худашон бурдан лозим буд, аммо ин алвақт иҷро нашудааст. Агарчӣ аз тарафи комичроияи округӣ барои ба забони маҳаллӣ гардонидани корҳо тавсия шуда бошад ҳам, лекин комичроияи районҳо ба ин аҳаммият надоданд. Дафтару делаҳои ба забони маҳаллӣ фиристонидашуда дар идораҳои комичроия дар зерӣ чангу хок хобидааст».

Як қатор нигоштаҳои А. Мирзоев ба монанди «Ба кори шӯроҳо аҳамият дода шавад» (1928. – 2 ноябр), «Дар бораи интиҳоби шӯроҳо» (1928. – 7 ноябр), «Ба аҳволи мо ҳам нигаред» (1928. – 6 декабр), «Музаμμαой қурбони озодӣ гардид» (1928. – 14 декабр), «Ҳисоботи хоҷагии беаҳмад» (1928. – 16 декабр) ва ғайра дар асоси супориш ва дархости нашрияти «Овози тоҷик» интишор гардида, таҳлилу баррасии пешравию камбудии соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқро дар бар гирифтаанд.

Охири соли 1928 А. Мирзоев бо тавсияи нашрияти «Овози тоҷик» ба Душанбе меояд ва чанд муддат дар котиботи Президиуми комитети иҷроияи марказии Тоҷикистон кор мекунад. Дар як вақт ӯ фаъолияти рӯзноманигориашро ба сифати мухбири махсуси «Овози тоҷик» дар Душанбе, бо номи мустаורי Гулханӣ идома медиҳад.

Мавзӯву масъалаҳои, ки Гулханӣ ҳамчун мухбири махсус дар «Овози тоҷик» интишор намудааст, асосан моҳияти сиёсӣ иҷтимоӣ дошта, дар онҳо проблемаҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоии Тоҷикистони навбунёд амсоли: ҳарчӣ бештар ҷалб намудани мардум ба ҷорабиниҳои давлатӣ, барҳам додани амалиёти тижорати хусусӣ, ташкили ноҳияҳои нави пахтакор, ташкили колхозҳо, сохтани роҳҳои хуби мошингард, вазъи корҳои тандурустӣ ва монанди ин баррасӣ шудаанд. Чунончи, «Аҳволи савдои давлатӣ ва кооператсияи матлуботи Тоҷикистон» (1929. – 3 апрел), «Сохтмони колхоз дар Тоҷикистон» (1930. – 21 январ), «Сохтмони роҳҳо дар Тоҷикистон» (1929. – 24 январ), «Корҳои тандурустии ҷумҳурият пеш меравад» (1930. – 6 феврал) ва ғайра.

Ин ва дигар нигоштаҳо, ағлаб дар қолаби жанри мақола иншо гардида, муаллиф барои тақвияти фикр ва асоснок намудани таҳлилу баррасии масъалаҳо аз факту рақамҳои омӯрӣ фаровон истифода намудааст. Чунин муносибат ба моҳияти публитсистӣ ва аҳаммияти таърихии матолиб фузунӣ бахшидааст.

Мавриди зикр аст, ки А. Мирзоев ҳамзамон бо рӯзномаи «Тоҷикистони сурх» низ ҳамкорӣ доштааст. Нахустин маводи ӯ дар ин нашрия 30 ноябри соли 1928 бо унвони «Чаро аз нархи бозор хабар надоранд?» бо имзои «Гулханӣ» chop шудааст, ки рӯҳияи танқидӣ дорад. Мақолаҳои дигари ӯ «Чаро вазорати хифзассиҳа дар ҳоб аст?» (Тоҷикистони сурх. – 1928. – 5 декабр), «Ҷиноятҳои калон» (Тоҷикистони сурх. – 1929. – 5 январ) низ дар рӯҳияи

танқидӣ иншо гардида, дар онҳо камбудихои соҳаҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ ошкор ва ҳалли онҳо тақозо карда шудааст.

Нигоштаҳои публитсистии А. Мирзоев ифодагари рӯҳияи давра тақозои замонанд. Ӯ гоҳ аз танқиди тарзи ҳаёти «кӯҳна» сухан меронаду гоҳ аз пешравию камбудихои ҳаёти нав ва гоҳ аз ноадолатиҳо нисбат ба тоҷикони Ўзбекистон. Мақолаҳои «Баъзе аз аҳволи тоҷикони округи Қашқадарё» (Овози тоҷик. – 1928. – 12 август) ва «Дар атрофи забони Бухоро ва аҳволи тоҷикони Қашқадарё» (Овози тоҷик. – 1928. – 22 декабр), проблемаҳои тоҷикони Бухорову Қашқадарёро дар бар гирифта, моҳияти ҳудудҳои миллии доранд. Муаллиф ҳамчун шоҳид аз воқеияти ҳол сухан ронда нодуруст тарғиб шудани сиёсати баробарҳуқуқии миллатҳоро аз ҷониби баъзе шахсони «нохалаф», дар мисоли узбакгароии тоҷикони Ўзбекистон, маҳкум мекунад: «Азбаски бухориёни тоҷик дар вақтҳои охир ўзбак номида шуданд, бинобар ин аз барои ҳақиқати ин корро фаҳмидан ба иштиёқмандӣ бо онҳо ба забони ўзбакӣ сухан мекардам, дар сари роҳҳо чизеро ки аз касе ба ўзбакӣ пурсидам, ӯ ба забони тоҷикӣ ҷавоб дод».

Соли 1930 А. Мирзоев пурра ба кори рӯзноманигорӣ мегузарад ва дар «Тоҷикистони сурх» дар вазифаи мудири шуъба ва сектори пахтакорӣ фаъолиятро давом медиҳад. Кор дар ин идора масъулияти рӯзноманигории ӯро дучанд мекунад. Ӯ, аз як тараф, ба тарбияи сиёсӣ ва ихтисосии худ эътибор медиҳад, аз ҷониби дигар, кӯшиш менамояд, ки дар шарҳи сиёсии масъалаҳои муҳимми рӯз ба иштибоҳ роҳ надиҳад. Дар баробари ин мавсуф ҳамчун мудири шуъба вазифадор будааст, ки кори кишоварзӣ ва роҳу усулҳои пахтакориро хуб омӯзад. Маввуф дар суҳбаташ бо мухбири «Тоҷикистони советӣ», ки ба муносибати 50-солагии нашрия ба анҷом расидааст, ин лаҳзаҳоро ба ёд оварда, навиштааст:

«Бисёр хушнудам, ки роҳи эҷодиам аз идораи «Тоҷикистони советӣ» сар шуд. Ман ин газетаро ниҳоят дӯст медоштам ва ҳанӯз ҳам оташи он дар дилам алангаи баланд дорад.

Аввали солҳои 30-юм дар тамоми республика барои ба вучуд овардани пахтаи миллии ва баланд бардоштани ҳосили он мубориза мерафт. Фаъолияти мутахассисони хоҷагии қишлоқ бо роҳбарии ташкилотҳои партиявӣ ва давлатӣ ба ҳалли ин вазифаи бузургу басо пуршараф нигаронида шуда буд. Дар ин давра «Тоҷикистони сурх» дар районҳои қафомонда рейдҳо мегузaronд. Камбудихоро ошкор мекард ва дар асоси таҷрибаи пешқадам, роҳҳои бартараф кардани онро нишон медод» [6].

Дар ибтидои солҳои сиюми қарни XX доманаи фаъолияти публитсистии А. Мирзоев вусъат пайдо мекунад ва ӯ дар баробари мавзӯҳои хоҷагии қишлоқ, ки вазифаи асосиаш буд, ба масъалаҳои мактабу маориф, фарҳангу адаб низ тавачҷуҳ намудааст. Мақолаҳои «Дар гирди алифбои тоҷикӣ» (Тоҷикистони сурх. – 1930. – 18 феврал), «Ба ин вазифа қуввати ҷиддӣ бояд

дод» (Тоҷикистони сурх.– 1930. – 8 декабр), «Дар fronti таълими ибтидоии умумӣ» (Тоҷикистони сурх.– 1930. – 13 декабр), «Китоби дарсиро оммафаҳм кунем» (Тоҷикистони сурх.– 1931. – 15 март) намунае аз нигоштаҳое мебошанд, ки масъалаҳои мактабу маорифро дар бар мегиранд. Баъзан ӯ маводи адабии рӯзнамаҳои «Овози тоҷик», «Бедории тоҷик» ва «Тоҷикистони сурх»-ро низ таҳлил намуда, дар шакли мақолаҳои танқидӣ пешкаши хонандагон намудааст, ки матолиби мақолаҳои «Дар бораи адабиёти тоҷик» (Тоҷикистони сурх.– 1930. – 3 апрел), «Ташкили иттифоқи ҳунармандон» (Тоҷикистони сурх.– 1930. – 10 феврал) намунаи онҳост.

А. Мирзоев ҳамчун рӯзноманигори фаъоли «Тоҷикистони сурх» (1930-1933) дар инъикос ва баррасии масъалаҳои муҳими давру замон аз имкониятҳои жанрҳои гуногуни публитсистӣ истифода намудааст. Аз ҷумла, чунончи ишора шуд, ӯ дар солҳои 1932-1933 доир ба таҷрибаи деҳқонони пахтакори водии Вахш, қору бори дилваронаи онҳо ва мушкилоти пахтакорӣ як силсила нигоштаҳоро дар шакли мақолаву очерк иншо намудааст, ки аввал дар «Тоҷикистони сурх» ва баъдан аз ҷониби Нашриёти давлатии Тоҷикистон» дар шакли маҷмӯаи «Зироати зархез» (1933) бозчоп гардидаанд.

Дар муқаддимаи маҷмӯа, ки унвони «Ду калима»-ро дорад, муаллиф матлабашро шарҳ дода, аз ҷумла навиштааст: «Дар зимни вазифаи маъмурии худ, якуним моҳ бо колхозчиён ва қорандагони пешқадами майдони пахтаи мисрӣ суҳбатҳо гузаронидаам. Таҷрибаҳои ба даст даровардаи онҳоро алоҳида ба порчаҳо тартиб додам. Ва ин порчаҳо инак аз ин маҷмӯа иборат аст, ки ба рафиқони аграном, колхозчӣ ва умуман онҳое, ки дар соҳаи таъмин намудани истиқлолияти пахтаи мисрии сарзамини сотсиалистӣ мубориза мебаранд, тақдим менамоям» [3, с.3].

Дар ин маҷмӯа очерку лавҳаҳои «Ман дар колхоз», «Аграном мешавем», «Таҷрибаи босамар – таҷрибаи қор», «Суҳбат», «Зироати зархез», «Забони пахтаи мисрӣ», «Ба ҳалво гуфтан даҳон ширин намешавад», «Ҳама гап дар сари меҳнат», «Уштуракӣ – қорандаи пахтаи мисрӣ», «Пири қор», «Дастамба дастаи омоч расид» ва «Ваъда иҷро шуд», ки зери рубрикаи «Очерки аграномӣ» дар соли 1932 (ағлаб дар моҳи декабр) иншо гардидаанд, гирдоварӣ шудааст. Дар ин силсилаи очерку лавҳаҳо доир ба муносибати мардум ба меҳнат, симои маҳалҳои навбунёд, ҳаёти деҳқонони заҳматкаш, дигаргуниҳои ҳаёти кишоварзӣ, маишату тарзи зиндагии фидоиёни арсаи меҳнат ва монанди ин нақл карда шудааст. Қаҳрамонони ин асарҳо мардуми ҷабру ҷафодид, аммо меҳнатие мебошанд, ки аз навоҳии кӯҳистон ба ин водӣ муҳоҷир шудаанд. Шароити зиндагонияшон ҷандон хуб нест, аммо ба меҳнат дилгармӣ ва муҳаббати тоза доранд, қорашон бо ҷушӯ хурӯш аст, ба умеди фардои нек ҷонфидой мекунад. Аз ҷумла, Абдурахим, Тешабой («Аграном мешавем»), Фозил Набизода («Таҷрибаи босамар-таҷрибаи қор»), Саъдулло,

Мирзораҳим ва Юсуфсаркор («Ман дар колхоз»), Фозил Тоҳирзода («Пири кор») ҳарчанд шуғлашон гуногун буда, иштирокчии воқеаҳои мухталифанд, аммо қариб ҳама тақдири якхела доранд. Онҳо ҳама аз деҳаҳои дурдасти кӯҳистони Балҷувону Қаротегин ва Файзобод ба водии Вахш муҳоҷир шудаанд. Бо вучуди саҳтиҳои кор эшон мардуми зиёдеро низ ташвиқ карда ба сӯйи заминҳои навбунёд, ба сӯйи майдони меҳнат ва ба сӯйи корнамоӣ кашидаанд. Онҳо шахсони рӯзгордида гармиву сардии ҳётро чашида ва нисбат ба вазифаву пеша масъулятҳо мебошанд.

Муаллиф дар нишон додани корнамоиҳои қаҳрамонон аз усули нақду тасвир баробар кор гирифта, бо тасвири ҳолатҳои табиӣю меҳнати макони вуқуи рӯйдод манзараҳои асло пешорӯйи хонанда гардондааст. Ҳарчанд баёнгари ин ҳолатҳо ҳуди муаллиф аст, аммо қаҳрамонони асарҳо низ камфаъл нестанд. Ў чун ровии тавоно онҳоро тариқи лукмапартоиву савол ба суҳбат мекашад, ба гуфтугӯ медарорад ва ба ин васила саҳнаҳои ҷолибу муҳимро намо медеҳад.

Ҳамин тавр, мунариҷаи очеркҳои дар матбуоти даврии даҳсолаи 1930 интишорнамудаи А. Мирзоевро асосан шуғли деҳқонӣ, истифодаи заминҳои бекорхобида, фатҳи заминҳои нав, пешбурди корҳои хоҷагии халқ, ҷамъбасти таҷрибаи деҳқонони пахтакор, ба вижа парвариши пахтаи маҳинах ва амсоли ин ташкил медеҳад. Ин очеркҳо ҳарчанд аз ҷиҳати тасвир, тарзи баён ва банду басти бадеӣ чандон мукамал нестанд, аммо аз нигоҳи интиҳоби мавзӯ ва баррасии он ҷолибу муассир ва хотирмонанд.

Баъд А. Мирзоев бо роҳхати «Тоҷикистони сурх» ба таҳсил дар факултети шарқшиносии Университети давлатии Ленинград (ҳоло Донишгоҳи давлатии Санк-Петербург) ҷалб шуда, ба таъбири ҳудаш «тавассути ҳамин таҷрибаи аз газета ҳосил кардааш, бо унвонҳои «Полианталогияи забон» ва «Духтархона чист? Пайиҳаи ду китоб менависад». Ҳарчанд баъдан ӯ ва пешаи омӯзгорӣ ва пажӯҳиши илмиро шуғли асосии худ қарор медеҳад, аммо ҳамкориаш бо матбуоти даврӣ тамоман қанда нашудааст. Ба хусус, дар давраи Директори институти Шарқшиносии АИ РСС Тоҷикистон будан, ӯ гоҳ-гоҳ таассуроти сафархояшро дар шакли асари публитсистӣ дар матбуот интишор намудааст. Масалан, сафарномаҳои «Соате чанд дар Исфакон» (Садои Шарқ. –1968. –№4. – С.74-85) ва «Бисту чор соат дар Шероз» (Садои Шарқ. –1968. –№5. – С.118-119) боздиду таассуроти ӯро дар бораи Эрон, ки барои ширкат дар Конгресси нахустини эроншиносон сафар карда будааст, ифода мекунад. Муаллиф на танҳо аз ҷараёни сафараш ба Эрон нақл мекунад, балки доир ба ҳудуди ҷуғрофӣ, мавқеи ҷойгиршавӣ, теъдоди аҳоли, зебӣ, ҳаёти иҷтимоиву фарҳангӣ ва муҳити адабии ду шаҳри машҳури он – Исфакону Шероз маълумоти муфассал ироа менамояд. «Зебоии шаҳри Исфакон бештар аз ҷиҳати қасри оӣ, биноҳои муҷаллал ва фараҳангез, корвонсаройҳои васеъ, бозорҳои бисёр зебо, нахрҳо ва кӯчаҳои, ки дар атрофи онҳо чанорҳо ва

дигар дарахтони баланд қад кашидаанд, дар сурате, ки кӯчаҳои дигар шаҳрҳои Эрон танг, касиф ва қочу мач ва бидуни сангфарш аст». Ӯ «шаҳри Исфохон як навъ гаҳвораи маданияти меъморӣ ва нақошии на фақат мардуми Эрон, балки тамоми халқҳои ҳаммаданият» меҳисобад. Ин асарҳо бо меҳру садоқати ҳаммаданиятӣ ва таассуроти рангин навишта шуда, ба таъбири муҳаққиқ Н. Бозоров «яке аз намунаҳои беҳтарини сафарномаҳои муосири тоҷик аст» [1, с.163].

Умуман А. Мирзоев ҳарчанд дар давраи ҷавонӣ ва камтаҷрибагии худ ба ҳайси рӯзноманигор фаъолият намуда бошад, нигоштаҳояш аз ҷиҳати интиҳоби мавзӯ, мазмуну мундариҷа, тарзи баён, масъалагузорӣ, қорбасти аносири жанрӣ ва дигар аломатҳо хусусиятҳои барҷастаи эҷоди публитсистиро соҳибанд. Нигоштаҳои ӯ ифодагари зиндагии пурҷӯшу хурӯш, аммо бо тарсу ҳароси солҳои 1920-1930 мебошанд.

А. Мирзоев аз зумраи публитсистони тоҷик аст, ки дар солҳои пурошӯби муборизаҳои синфӣ барои тантанаи ҳақиқат мубориза бурдаанд. Ӯ фаъолияти меҳнатишро бо рӯзноманигорӣ шурӯъ намуда, баъдтар ба унвонҳои баланди илмиву мансаби олий расида бошад ҳам, аммо сирри муваффақияташро аз мактаби газета медонад. Ба ин мазмун мавсуф дар мусоҳибааш бо муҳбири рӯзномаи «Тоҷикистони советӣ» (нашри махсус, 1975, март), изҳор кардааст: «Ҳар як олими ҷавон, пеш аз шурӯъ кардан ба кори илмӣ бояд ба роҳҳои гуногун аз мактаби газета гузарад. Газета барои олими хуб шудан ёрии бебаҳое мерасонад».

АДАБИЁТ

1. Бозоров Н. Сафарноманигорӣ воқеанигорист / Н. Бозоров. – Душанбе: Ашӯриён, 2018. – 320 с.
2. Каримов У. Донишманде, ки шуҳрати ҷаҳонӣ дорад / У. Каримов // Адабиёт ва санъат, 2008. – 20 ноябр.
3. Мирзоев А. Зироати зархез / А. Мирзоев. – Салинобод, 1933. – 100с.
4. Муродов М. Аз замони то замон / М. Муродов. – Душанбе: Шӯҷоиён, 2010. – 248с.
5. Усмонов Ҷ., Ғаффоров У. Матбуот ва муҳбирони қоргару деҳқон / Ҷ. Усмонов, У. Ғаффоров. – Душанбе, 1975. – 32.
6. Ҷашннома // Тоҷикистони советӣ / Нашри махсус бахшида ба 50-солагии газетаи «Тоҷикистони советӣ». – 1975. – март.

БАЪЗЕ ВИЖАҲИҲОИ ПУБЛИТСИСТИКАИ АБДУЛҒАНИЙ МИРЗОЕВ

Дар мақола фаъолияти рӯзноманигории Абдулғаний Мирзоев таҳқиқ гардида, хусусиятҳои осори публитсистии ӯ нишон дода шудааст.

А. Мирзоев аз соли 1926 бо нашрияҳои ўзбекии «Камбағал деҳқон» ва «Овози тоҷик» ҳамкориро шурӯъ намуда, баъдан ҳамчун муҳбири ғайриштатӣ дар «Овози тоҷик» ба кори

рӯзноманигорӣ машғул шудааст. Дар тарбияи фаъолияти мухбирии ӯ мактаби «Овози тоҷик» ва иловаи он «Раҳнамои мухбирон» таъсигузур будааст.

Аз соли 1928 ӯ ба Душанбе омада, дар як вақт ҳам бо «Овози тоҷик» ва ҳам бо «Тоҷикистони сурх» бо имзоҳои гуногун мақолаҳо интишор намуда, аз соли 1930 пурра ба кори рӯзноманигорӣ гузаштааст.

Публицистикаи А. Мирзоев инъикосгари зиндагии пурҷӯшу хурӯш, аммо бо тарсу ҳароси солҳои 1920-1930 буда, аз ҷиҳати интиҳоби мавзӯ, мазмуну мундариҷа, тарзи баён, масъалагузорӣ, қорбасти аносири жанрӣ ва дигар аломатҳо фарқ мекунад. Ҷаҳрачанд баъдтар ба унвонҳои баланди илмиву мансаби олии расида бошад, аммо сирри муваффақияташро аз мактаби газета медонад.

Калидвожаҳо: рӯзнома, мухбир, фаъолият, масъала, аносири жанрӣ, таҳлил, таҳқиқ, инъикос, мазмун, мундариҷа, публицистика.

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПУБЛИЦИСТИКИ АБДУЛГАНИ МИРЗАЕВА

В статье исследовано журналистской деятельности Абдугани Мирзаева и особенности её публицистической произведений.

А. Мирзаев своей журналистской деятельности начал с 1926 года с сотрудничеством с узбекской газеты «Бедный крестьян» («Камбагал деҳқон») и «Овози тоджик», далее продолжал работу в качестве нештатного корреспондента «Овози тоджик». В её корреспондентской деятельности виляло данная газета и её приложение «Путеводитель корреспондентов» («Раҳнамои мухбирон»).

С 1928 года он продолжал работу как собственного корреспондента «Овози тоджик» в городе Душанбе и одновременно опубликовало своих статей под псевдонимом «Гулхани» в газете «Тоҷикистони сурх». С 1930 года он стал штатным корреспондентом газеты «Тоҷикистони сурх».

Её публицистика является отражателем бурной, но и испуганной жизни 1920-1930 годов и отличается с точки зрения выбора темы, смысл и содержания, способы выражения, постановление проблем, использование жанровые элементы и другие особенности журналистской материалов. Не смотря на то, что он достиг высокой научной степени и руководительской должности, но связывал секрет своего достижения с газетной школы.

Ключевые слова: газета, корреспондент, деятельность, проблема, жанровые элементы, анализ, исследование, содержания, публицистика.

SOME FEATURES OF PUBLICITY ABDULGAN MIRZAEV

The article explored the journalistic activities of Abdulgan Mirzaeva and features of her journalistic work.

A. Mirzaev began his journalistic activities in 1926 with the cooperation of the Uzbek newspaper Poorly Kresyan (Kambakal deon) and Ovoz Tojik, then continued to work as a freelance correspondent for Ovoz Tojik. In its correspondent activity, this newspaper and its appendix "Guidebook of Correspondents" ("Raḥnamoi Mukhbiron") wagged.

Since 1928, he continued to work as his own correspondent for Ovoz Tojik in the city of Dushanbe, and at the same time published his articles under the pseudonym "Gulkhani" in the newspaper "Tozhikistoni Surkh". From 1930 he became a staff correspondent for the "Tojikistoni Surkh" newspaper.

Her journalism is a reflector of a stormy, but frightened life of 1920-1930 and differs in terms of the choice of topic, meaning and content, ways of expression, resolution of problems, the use of genre elements and other features of journalistic materials. Despite the fact that he achieved a high scientific degree and a managerial position, he connected the secret of his achievement with the newspaper school.

Keywords: newspaper, correspondent, activity, problem, genre elements, analysis, research, content, journalism.

САҲМИ АКАДЕМИК АБДУЛҒАНӢ МИРЗОЕВ ДАР ДОНИШШИНОСӢ

Абдусамад Муллоев

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни

Дар пешрафти тамаддуни ҳар қавму миллат афроде мавқеъ доранд, ки бо нерумандӣ фарҳангсолорӣ ва хизматҳои шоиста шахсияти азим ва рисолати наҷибро соҳиб гашта, сабабгори бақо ва ҳастии фарҳанги халқу миллати хеш мегарданд. Ҳамингуна рисолати таърихӣ ва фарҳангиро дар ибтидои садаи бистум барои миллати тоҷик Садриддин Айни бар дӯш гирифта тавонист ва бо нерумандӣ фарҳангсолорӣ ва хизматҳои шоиста шахсияти азим ва рисолати наҷибро соҳиб гашта, сабабгори бақо ва ҳастии фарҳанги халқу миллати хеш мегарданд. Дар баробари хизматҳои бузурги таърихӣ дар поягузориву пешрафти адабиёт ва фарҳанги нави тоҷик, шинохти осор ва шиносонидани шахсияти чехраҳои намоёни адабию таърихӣ чун Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ Абулқосим Фирдавсӣ, Ибни Сино, Камоли Хучандӣ, Зайнидин Маҳмуди Восифӣ, Мирзо Абдулқодири Бедил ва Аҳмади Дониш дар тарбияи як зумра адибону олимони ва зиёиёни тоҷик, аз қабили Б.Ғафуров, С. Улуғзода, Ҷ. Иқромӣ, М. Турсунзода, А. Деҳотӣ, А. Мирзоев, Р. Ҳодизода ва дигарон низ саҳми калон гузоштааст.

Сарнавишт ва фаъолияти илмӣ эҷодии Аҳмад ибн-ан- Носир ас- Сиддиқӣ- ал- Ҳанафӣ ал-Бухорӣ, машҳур ба Аҳмад Маҳдуми Дониш (1827-1897) нависанда, шоир, донишманд, маорифпарвар, таърихнавис, мунаққид, хаттоту китобро, наққош ва ходими намоёни ҷамъиятӣ дар яке марказҳои таърихӣ фарҳангии Осиёи Миёна – Бухоро ва дар даврони муҳиму ҳасоси тақдирсози адабу фарҳанги халқҳои ин сарзамин, ки бешубҳа ба бедориву худшиносӣ ва инқилоби фикрии мардум дар оғози садаи бистум заминаи қавӣ гузошта буд, ҷараён гирифтааст.

Аҳмади Дониш аз худ осори гаронқадр, аз қабили «Наводир- ул- вақоеъ», «Рисола дар назми тамаддун ва таъовун», «Номус-ул-аъзам» («Меъёр-ут-тадоюн»), «Рисола фи аъмол - ул - кура», «Зич», «Рисолаи хат ва хаттотӣ», «Манозир-ул-кавокиб», «Таъодули хамсаи мутаҳҳайира», «Рисола ё мухтасаре аз таърихи салтанати хонадони мангития» ва ғайра ба мерос гузошт, ки дар

таърихи афкори иҷтимоию сиёсӣ, илмӣ ва адбию эстетикӣ мо ҷойгоҳи хоса доранд.

Аҳмади Дониш аз симоҳои намоёнтарини илму фарҳанги қарни XIX дар аморати Бухоро маҳсуб меёфт. Мавзӯи меҳварии афкори Аҳмади Дониш ислоҳоти иҷтимоӣ ҷомеа буд ва таҳқиқи фанӣ он пас аз солҳои панҷоҳум ба миён омада, андешаҳои иҷтимоию сиёсӣ, тафриқаандозии динию мазҳабӣ, ки дар осори гаронмояи Аҳмади Дониш баён шудаанд, то ин давр дар шакли муқоисавию татбиқӣ ва таҳлили бунёдӣ омӯхта нашуда буд. Аввалин муҳаққиқе, ки муҳити таърихӣ илмӣ, адабӣ ва фарҳангии замони Аҳмади Донишро дақиқ дарк намуд, устод Садриддин Айнӣ буда, ба мероси гаронмояи аллома Аҳмади Дониш аз наздик шинос шуд ва ба омӯзиши шахсияту осори ин нобиға, “доҳии модарзод” ва “ситораи фурузон дар осмони тираи Бухоро” бо ихлос ва иродатмандӣ таваҷҷуҳ зоҳир намуд.

Муҳимияти мероси гаронмояи аллома Аҳмади Донишро устод Садриддин Айнӣ чун аввалин пешоҳанги омӯзиши шахсияту осори нобиға дар асарҳои таърихӣ адабии дар «Намунаи адабиёти тоҷик», «Таърихи амирони манғити Бухоро», «Таърихи инқилоби фикрӣ дар Бухоро» ва махсусан дар «Ёддоштҳо» жарфназарона ба миён гузошт.

Масъалаи мураккабе, ки диққати аҳли илму адабро дар ин солҳо ба худ ҷалб намуд, ин омӯхтани осори адабӣ, шахсият, ақидаву ҷаҳонбинӣ ва дар ҳамин асос шинохти шахсият ва офаридани симои Аҳмади Дониш буд. Ба ин мақсад, бо раҳнамоии устод Айнӣ, нахустин очерки илмӣ адабии Сотим Улуғзода «Аҳмади Дониш» ба вуҷуд омад [16, с. 229-232].

То ин замон осори аллома Аҳмад Маҳдуми Дониш ба аҳли ҷомеа дастрас ва шинос набуд ва дар шакли баргузида таҳия ва нашр нашуда буд. Ташаккул ва таҳаввули адабиёти тоҷикӣ нимаи дуҷуми асри XIX ва ибтидои XX бештар ба фаъолият, нерӯи эҷодӣ ва рисолати адабӣ эҷодии Аҳмади Дониш ва пайравони ӯ вобастагӣ дошта, ба таври комилу саҳеҳ мавриди таҳқиқ ва баррасии дақиққарор нагирифт буд ва шинохти шахсияту осори мутафаккир ва маорифпарвари бузурги халқи тоҷик Аҳмади Дониш нигарони таҳлил ва таҳқиқи илмӣ бадеӣ буд. Баъдтар бо кӯшиши пажӯҳишгарони тоҷик нашри илмӣ-интиқодӣ осори аллома «Рисола ё мухтасаре аз таърихи хонадони манғития», «Наводил-ул-вақоъ», ва «Номус-ул-аъзам» («Меъёр –ул- тадоюн») манзури ҷомеа шуданд. Ин осори ӯ асосан дар заминаи нусхаҳои қаламӣ аз рӯи нусхаҳои китобон рӯнавису таҳия шуда анҷом ёфта, матн илмӣ интиқодӣ онҳо дар заминаи дасхати ҳудӣ Аҳмад Маҳдуми Дониш ҳанӯз рӯи қор наомада буд. Минбаъд дар омӯзиши афкори таърихӣ фалсафӣ, иҷтимоӣ ва бадеӣ Аҳмади Дониш адибон ва муҳаққиқони тоҷик С. Улуғзода, А. Мирзоев, Х. Мирзозода, А. Баҳоваддинов, З. Раҷабов, Р. Ҳодизода, Ғ. Ашӯров, М. Диноршоев ва дигарон саҳми арзанда гузоштаанд.

Дар ин замон академик Абдулғанӣ Мирзоев аз мактаби устод Айнӣ ва ховаршиносии Аврупо ва Россия сабақи эҷодӣ гирифта, барои пешрафти илму фарҳанги тоҷик саҳми назаррас гузошт. Дар ин даврон дар пайрави Айнӣ ба таҳқиқи адабиёти асрҳои ХУ1-Х1Х тоҷик пардохта, тадқиқоти судманд ва пурарзиш анҷом дод. Яке аз аввалин асарҳои ба адабиёти ин давра китоби дарсии “Адабиёт”-и А. Мирзоев буда, соли 1948 ба таърифи расидааст [4, с. 149-153].

Дар ин китоб бештар ба ҷанбаҳои иҷтимоии осори адибон таваҷҷуҳ зоҳир шудааст. Таваҷҷуҳи муҳаққиқро бештар адабиёти асри XIX тоҷик, ки давраи хеле пуриштилофу рангин аст ва мақому симои олим ва донишманди бузурги халқи тоҷик ба худ мекашад, ки бесабаб нест. Соли 1948 бо ибтиқори ҷустуҷӯҳои илмӣ А. Мирзоев асари тозаии Аҳмади Дониш “Номус - ул-аъзам” пайдо ва таълиф мешавад, ки ғояи асосии он ба равшан сохтани хусусият ва тхтилофоти мазҳабҳои шиаву сунӣ бахшида шуда, дар баробари ин барои муайян кардани ҷаҳонбинии нависанда ва муносибату таъсири ғоявии афкори Абдурахмони Ҷомӣ, Мирзо Абдулқодири Бедил ва Аҳмади Дониш аҳмиятнок мебошад. Мақолаи “Як асари тозаии Аҳмади Дониш” (1950) ба ин масъалаҳо бахшида шудааст [5].

А. Мирзоев дар тадқиқи рӯзгору осори нависанда ва мутафаккири барҷастаи ин давра Аҳмади Дониш хеле калон аст. Вай доир ба адабиёти нимаи дуюми асри XIX ва ибтидои XX ва эҷодиёти саромади адабиёти ин давра Аҳмад Маҳдуми Дониш китоб ва 11 мақолаҳои пурарзиши илмӣ ву рисолаҳо таълиф менамояд. Муҳаққиқ бо мақолаҳои пурарзиши тадқиқотнаш паҳлӯҳои асосии эҷодиёти нависандаи бузургро равшан намуда, мақоми баланди ӯро дар ҳаёти иҷтимоӣ ва адабиёти маорифпарварӣ муайян намуд. Мақолаҳои ӯ аз қабилӣ “Як асари тозаии Аҳмади Дониш” (1950), “Як фақти муҳими таъсири маданияти рус дар нимаи дуюми асри XIX ва шартӣ асосии омӯхтани мероси адабию илмӣ Аҳмади Дониш” (1951), “Таҳрири аввалини “Наводир-ул-вақоеъ” ва таълифи он” (1953), “Аҳмади Дониш ва воқеаи қатли оми қипчоқҳо дар нимаи дуюми асри XIX” (1962), “Аҳмад Маҳдуми Дониш ва гузориши масъалаи обёрии осӣи Миёна (1962), “Як ҳуҷҷати тоза роҷеъ ба фаромӯшхона ва баъзе аз мақсадҳои аҳли он” (1973), “Шарҳи ҳоли Дониш бо қалами худаш” (1976), “Дониш ва ақидаи ӯ ба шеърӯ шоирӣ” (1976), “Аҳмад Маҳдуми Дониш ва Абдурахмони Ҷомӣ” (1976) ва “Равобити фикрии Дониш ва Биноӣ” (1976) саҳми арзандае дар омӯзиши адабиёти асри XIX ва донишшиносӣ гузоштааст.

“Наводир-ул-вақоеъ” бузургтарин ва арзишмандтарин асари Аҳмади Дониш буда, солҳои шастум таваҷҷуҳи як қатор муҳаққиқонро ба худ ҷалб намуда буд, аммо ҳанӯз ба таври амиқҷамаҷониба таҳлил ва тадқиқ нашуда буд. А. Мирзоев дар мақолаи “Таҳрири аввалини “Наводир-ул-вақоеъ” ва таълифи он” (1953) ин мушкилотро то андоза мавриди тадқиққарор дода

махсусият, соли таълиф, ва таҳлили муқоисавии еусхаҳои мавҷударо дақиқ нишон додааст [7, с. 151-161].

Дар натиҷаи кӯшишу ҷустуҷӯҳои зиёд ва меҳнати пурмашаққат дар китобхонаву бойгонҳои гуногуни собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ (СССР), Ўзбекистон ва Тоҷикистон ба А. Мирзоев муяссар гардид, ки доир ба Аҳмади Дониш ва вазъи ҳаёти сиёсӣ иҷтимоии замони зиндагии Аҳмади Дониш, зиндагинома, осор, ҷаҳонбинии мутафаккир, ақидаҳои сиёсӣ иҷтимоӣ ва таъсири он ба муҳити адабии ин даврон маълумот ва асноди пурарзиш пайдо намуда, пешкаши ворисони ӯ гардонад. Ба туфайли кӯшишу заҳматҳои А. Мирзоев муҳаққиқон ва толибилмон ба афкори маорифпарвариву ислохотҳои интиқодии осори Аҳмад Маҳдуми Дониш, махсусан таҳлили ҷиддии ҳашт нусхаи боқимондаи матни "Наводир-ул-вақоеъ": се нусха дар китобхонаи Институти шарқшиносии АФ Ўзбекистон, ду нусха дар китобхонаи миллии Тоҷикистон, нусхаҳои китобхонаи Институти забон ва адабии ба номи Рӯдакии АФ Тоҷикистон, ва Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва нусхаи қадимтарин ва дастхати ҳуди Аҳмади Дониш, ки дар собиқ Институти шарқшиносии АФ СССР нигоҳдорӣ мешавад, шинос шуданд.

А. Мирзоев дар натиҷаи муқоисаи нусхаҳои гуногун ва махсусаан нусхаи № В-716, ки дар китобхонаи АФ СССР дар Ленинград (ҳоло Санкт-Петербург) маҳфуз мебошад ва соли 1935 пайдо карда шудааст. Ин нусха соли 1936 нахустин бор аз ҷониби донишманди маъруфи шарқшинос Е.Э. Бертелс муоина ва тадқиқ шудааст [3, с. 9-29].

Ба А. Мирзоев муяссар шудааст, ки қуҳнатарин дастхати "Наводир-ул-вақоеъ" бо таҳрири ҳуди Аҳмади Дониш мӯшикофона таъин намуда, аз ин бозёфт аҳли илмро ба ҳайрат гузорад. Мӯътамадии ин фарзияро бо ҷузъиёту далелҳои дақиқ, аз ҷумла муқоисаву монандии нусхаҳои мусавада ва дастхатҳои қаблии мусаннифи асар, тарз ва нигориши варақаҳои асар, якрангии хат ва қалами навишт, таърихи навишти бобҳо ва варақаҳо, ҷудо сохтани бобҳои рисолаи сиёсӣ аз дохили асар ва монандии онҳо зимни биниши дақиқи матншиносӣ муайян намудааст ва мибаъд ба омодагии матни интақодии "Наводир-ул-вақоеъ" вазифа гузоштааст. Ҳамчунин ба андешаи А. Мирзоев ҳадафи дар дохили матни "Наводир-ул-вақоеъ" ҷойгир намудани афкори сиёсӣ ва ислохотталабӣ, бинобар сабаби бо эътирозу муқобилияти саҳт ва ҷазову ҷабр гирифта нагаштани мусанниф, ҳақиқати масъала ва ғояи танқиди идораи аморат ва бенизозии он пӯшида нигоҳ доштан мазмуни асар дар дохили "Наводир-ул-вақоеъ" ҷойгир намудан ба миён омадааст [15, с. 43-61].

Ин аст, ки дар баъзе тазкираҳо мусаннифро ҳукм ба тақфир (таънаву маломат-А.М) намуда, дар байни хосу ом китобро зиддинӣ ҳисобида, ҳамзамон тазкиранависони дигар бебунёдӣ ва нодустии ин афкори душманон ва иғвогаронро собит сохтаанд [1, с. 287-301].

Хидмати А. Мирзоев на танҳо дар бозёфти нусхаи арзишманд ва таҳлили “Наводир-ул-вақоъ” калон мебошад. Вай ҳанӯз соли 1960 бори аввал матни илмиву интиқодии “Рисола ё мухтасаре аз таърихи салтанати хонадони манғития”-ро нашр намудааст.

Дар асари мазкур аллома Аҳмад Маҳдуми Дониш ба масъалаи муҳим ва тақдирсози ҳаёти башар об ва захираҳои обӣ ва истифодаи самараноки он ба нафъи ҳаёти ҷомеа таваҷҷуҳ зоҳир намудааст. Дар ин замина масъалаи обёрии заминҳои ҳосилхези Мовароуннахр – Осиёи Миёна дар мисоли самаранок ва оқилона истифода бурдани оби дарёҳои қадимаи Ому (Ҷайхун), Сир (Сайхун) ва Зарафшон (Бутамон) ба нафъи мардуми шаҳрҳои Самарқанд ва Бухоро аз назари мутафаккири бузург дур намондааст. Роҷеъ ба ин масъала, матолиб ва мавзӯи муҳим дар мақолаи донишманди шарқшинос Е.Э. Бертелс “Дастхати асарҳои Аҳмади Қалла” (1936) дахл намуда, А. Мирзоев дар мақолаи “Аҳмад Маҳдуми Дониш ва гузориши масъалаи обёрии Осиёи Миёна” (1962) изҳори ақида намудаанд [9, с. 137-141].

Дар воқеъ, Аҳмади Дониш ҳуб медонист, ки об аз замонҳои қадим ҳамчун бузургтарин неъматӣ офариниши ҳаёт дар тавлиди ҳаёту зиндагии башар, набототу ҷонзоди табиат, тасаввури мардум, асотири халқияту ақвоми олам, адёни ҷаҳонӣ ва афкори маънавии инсоният ба сифати як мӯҷиза муқаддасу пок парастада мешуд. Оби муқаддас, ҳаётбахш ва поксоз ба зиндагии маънавию фарҳангии инсоният ва тавлиду рушди тамаддун иртиботи нағусастанӣ дошта, дар нумӯш ва солимии ҳаёти инсон ва аҷсоми табиат мақоми бузург ва шоистаро соҳиб шудааст. Таҳқиқи таърихи ҳаёти инсоният собит сохтаст, ки ғаҳвораҳои тамаддун, амсоли Бухоро ва Самарқанд дар маҳалли ҷойгиршавии об, соҳили дарёҳои серобу водиҳои ҳосилхез, аз ҷумла Ому (Ҷайхун), Сир (Сайхун) ва монанди инҳо пайдо шудааст. Дар ин робита иқлим ва муҳит ба сарнавишт ва ҳаёти инсоният бетаъсир набуда, нақши амиқ гузоштааст. Сарзамине барои ҳаёт интиҳоб мешуд, ки иқлиму ҳавои мусоид, заминҳои ҳосилхез ва обу ғизои фаровон дошта бошад. Кишвару шаҳрҳои обод ва ибодатгоҳҳо дар маконе бунёд меёфтанд ва устувор мегаштанд, ки чунин имконият доштанд. Табиат, қувва ва доираҳои он ба зиндагии инсон ва бақову ҳифзи ҳаёт таъсири комил мегузошт. Ободиву осоиши олам аз мавҷудиятҳои захираҳои табиӣ муяссар мегардид.

Мутафаккири бузург Аҳмади Дониш эҳтиёҷот ва ба нафъи мардуми воҳаҳои Мовароуннахр истифода бурдани оби дарёҳои Сир, Ому ва Зарафшонро ҳамчун мутафаккир ва донишманди гуногунсоҳа дарк намуда, талош ва мубориза бурдааст. Ба ин мақсад сабабҳои комобӣ ва роҳҳои аз манбаъҳои обӣ обёрӣ намудани киштзорҳои зироатии Самарқанд, Бухоро ва атрофҳои онро дар замони амир Музаффар ва писараш Абдулаҳад ба миён гузошта, дар сафарҳои ба Россия (Петербург) кардааш ҳалли ин мушкилотро

дар назди намояндагони ҳукумати онвақтаи императори Россия, генерал губернатори Тошканд Кауфман ва ҳокими Самарқанд Абрамов гузоштааст.

Баъд аз забту истило ва ба итоати Россия даромадани вилояти Самарқанд ободонӣ ва обёрӣи киштзорҳои тавобеи он вусъат ёфта, Зарафшон ба Бухоро оби кофӣ намедод, дар фасли тобистон коштзорҳои ҳосилхез ва маҳалҳои ободи таманҳои Бухоро аз об танқисӣ мекашиданд. Дар ин хусус Аҳмади Дониш чунин менависад: «Ва аз чихати он ки Самарқанд ба ҳукми Русия даромад, оби дарёи Зарафшон бештари ба сарфи ҳавошии ноободи он ҷо номзад шуда, оби Бухоро рӯй ба камӣ оварда буд. Ман ба элчӣ гуфтам, ки ҳар вақт ки ба Кофман (Кауфман-А.М.) дучор шавӣ, оби Бухоро биталаб, ки Самарқанд фи нафеиҳи чашмаю корез дорад, дар Бухоро се моҳи тобистон чоҳҳо низ об намедиханд, машки об ба ним дирам таҳсил намешавад. Оби дарёи Самарқандро ба ҳама вақт муқассам дорад, се рӯз дар он ҷо ва се рӯз дар Бухоро, ё ҳафта, ё понздаҳ рӯз дар Самарқанд, понздаҳ рӯзи дигар ва ё ҳафта дар Бухоро бемонет биравад» [2, с. 82-83].

Аҳмади Дониш дар Петербург ҳар ҷо ки ба Кауфман дучор мешавад, суҳан оз таъмину тақсими оқилонаи оби Бухоро, истифодаи оби Ому меовард ва билохира ҳангоми видоӣи ҳайати сафорат аз Петербург Кауфман ўро миннатдор карда мегӯяд: «дилхуш бошед, ки баъл аз Самарқандро мунқасим гардонам. Ба Абрамуф (Абрамов- А.М.) ҳокими Самарқанд, фармудам, ки ба Шумо мулоқот кунад, оби Самарқандро чунончи шумо гӯеду хоҳед, тақсим кунал» [2, 83].

Пешниҳоду таклифоти Аҳмади Дониш аз ҷониби амир Музаффар мавриди омӯзиш қарор гирифта, бинобар баҳонаи «подшоҳони гузаштаи Бухоро - ку об аз Ому нагирифтаанд, ё даҳанаи онро набастаанд. Сабаб он аст, ки мабодо бо саъйи душмане, ё ғалабаи обхезии дарёи Бухоро бо об хароб нагардад, аз Омуя об талабидан хилофи маслиҳат аст» [9, с. 133], ҷавоб менависад.

Аҳмади Дониш ин сабабҳоро бо далелҳои қотет рад намуда, дар ҷавоб менависад: «Агар даҳанаи наҳри мо аз муҳозии Каркӣ бошад, фаразан, агар об ғалаба кунад, аз ғарбии Қаршӣ ва ҷанубии Қаровулхона ва “Наводир-ул-вақоеъ” омочурғотӣ (наздикии Когон) ин об гузашта, ҳам аз даруни дашту рег ва муҳозии Нарзам ва Чаҳорҷуй боз ба дарё меразад, ки ҳечқойи зарар надорад» [9, с. 133].

А. Мирзоев ҳангоми таҳлили ин асар барбод рафтани кӯшишҳои зиёди Аҳмади Донишро чихати обёрӣи саҳрои Қаршӣ ва туманҳои Бухоро ва истифода бурдани оби Ому ба киштзорҳои ҳосилхези он изҳори андеша намудааст.

Пеш аз сафари амир Абдулаҳад ба Петербург (мутаассифона, дар ин сафар Аҳмади Донишро ба ҳайати аморат ҳамроҳ намекунанд), панҷ банд мусавадаи таклифномаи ба император тақдим мекардагии амирро навишта.

ба дарбори амир ирсол менамояд. Дар мултамас (илтимоснома, -А. М.)- и аввал чунин омадааст: “вакте ки Самарқанд ба давлати бахияи Рус мулҳақ шуд, оби Бухоро ба нуқсон ниҳод, аз он ки мутасаддиёну ҳокимони он ҷо оби Самарқандро ба иморату зироат фармудаанд, ду сулси оби дарё дар ин ҷо ба масраф меравад ва як сулси боқӣҳам вакте ба Бухоро меояд, иртифоъоти баҳорию тобистонаи мо талаф шуда бошад. Аз ин чихат, як марди донишманд дар амри об бифиристонанд, ки аз Омуя ё баҳри Сир ба мо об ҷорӣ кунад, ки заминҳои мазраъаи мо хароб нагардад” (Рисола с. 89).

Аз мулоқоти Аҳмади Дониш бо яке аз котибон, ки дар ин сафар таъин шуда буд, равшан мегардад, ки амир аз тарси он ки мабодо император аз вай биранҷад, ҳеҷ аз панҷ банди мусавадаи илтимоснома (дархост)-и пешниҳод кардаи Аҳмади Донишро дар Питербург изҳор накардааст. Бинобар ин, А. Мирзоев қайд менамояд, ки “ҳар он кӯшиш ва ҳаракате, ки Аҳмад Маҳдуми Дониш барои обёрии мамлакат дар замони ҳукмронии амир Музаффар ва амир Абдулаҳад карда буд, бинобар белаёқатӣ ва ҳамоқати ин ду амир ба амал татбиқ нашуд ва масъалаи оби Бухоро ва истифода бурда шудани оби Ому ҳал нашуд” [15, с.77].

Дар охири рисола Аҳмади Дониш зимни мулоқот бо талаби ду тан аз намояндагони ихвону-с-сафо бо истифода аз қоидаҳои илми нучум (ситорашиносӣ) толеъи вилояти Бухороро имтиҳон ва пешгӯӣ менамояд: “Дар оянда касоне, ки зиндаанд, хоҳанд дид, ки чи давлату моле дар хазонаи омира бад-ин гуна зулму заҷр ҷамъ гардидааст, тӯшаи куффору ғанимати фуҷҷор гардида, саркардагон охир сари худҳоро ба дор хоҳанд супорид ва амиронро валоён ҳамчунон бенасиб ба хусронӣ абадӣ гирифта хоҳанд шуд..... Назар ба қирони кавокиб давоми салтанат низ дар Мовароуннаҳр ба дасти ин тоифа пойдор намонад ва мукотилаи азиме ва тағироти аҷибе зухур кунад, чи тақобули Миррих бо Зухал ва тақоруби Муштарӣ бо Уторид далел аст бар заъфи милали ислом ва дини ҳаққ ва ривоҷи умури ботила ва шӯйуъи куфру кофирӣ дар акнофи олам, хоса дар билоди Мовароуннаҳр.... Назар ба икроноти кавокиб, бояд, ки дар як қарн, ки иборат аз сию шаш сол аст, дар арсаи зухур бирасад ва машҳуди дидаи ҷаҳониён гардад [2, с.96-97].

Ниҳоят, Аҳмади Дониш ба идораи аморати Бухоро ва бенизомии он, вучуди амирони ҷоҳил ва олимону сипоҳиёни гумроҳи ғофил нафрат пайдо намуда, фарёд мезанад ва чунин менависад: “Ҳайф, афсӯс, ки дар ин аср гуши шунаванда ва диди нагиранда нест. Ҷуз ин ки ҳар чи маълуми хеш гардад ба сиҳифа нақш кардану худ хондан ва аз худ гиристан дигар илоҷе надорад” [2, с. 97].

Шинохт, шарҳ ва тавсифи об дар афкори файласуфон, донишмандону шоирон ва фарҳанги шифоҳии мардум низ ба хубӣ дарҷ ёфтааст. Пайдо кардани ҷаҳор аносири табиат (обух оку отшу об), хосият ва сабабу омилҳои падида омадани онҳо дар осори Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосим Фирдавӣ,

Низомии Ганҷавӣ, Абӯалӣ Ибни Сино «Донишнома», «Ал-қонун», «Қурозаи табиӣ», «Осмон ва ҷаҳон», «Қавн ва фасод», китобҳои Носири Хусрав «Ҷомеъ-ул-ҳикматайн», «Рӯшонинома», Аҳмад Маҳдуми Дониш «Рисола ё мухтасаре аз таърихи салтанати амирони манғития» ва эҷодиёти кулли шоирону адибони олам таҳлил ва шарҳ ёфтааст.

Дар баробари ин, ин мавзӯ дар замони муосир мубрам ва аҳамиятнок аст ва таҳаввулоти марҳилаҳои сарнавиштсози таърихӣ халқҳо дар замони муосир гувоҳ бар ин аст, ки масъалаи таъмини об барои мардум ва ҳифзи экологии сайёра аз талаботи муассири ҳаёту зиндагии башар маҳсуб меёбад.

Дар саҳфаи сарнавиштсози таърихӣ миллат, махсусан дар ин айёми фархундаву фирӯзи соҳибистиқлолии кишвар бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон масъалаҳои мубрам ва муҳимми вобаста ба об, ҳифзу захираи он дар сатҳи бузургтарин минбари байналмиллалӣ бардошта шуд. Дар натиҷаи идомаи босамари ин сиёсат ва амалӣ намудани тадбирҳои судбахш дар ҷаҳорҷӯби нақшаҳои ҷаҳонӣ «Соли байналмиллалӣ оби тоза» минбаъд бо пешниҳоди Тоҷикистон солҳои 2005-2015-ро Созмони Миллалӣ Муттаҳид Даҳсолаи байналмиллалӣ амалиёти «Об барои ҳаёт» эълон намуд. Имрӯз дар доираи барномаи нақшаҳои даҳсолаи амалиёти «Об барои ҳаёт» дар тамоми ғушаи каноридунӣ тадбирҳои судбахш татбиқ мегарданд, ки боиси ифтихори ҳар як шаҳрванди ватандӯсти Тоҷикистон аст. Дар сатҳи Созмони Миллалӣ Муттаҳид қабул шудани ин пешниҳод бори дигар месозат, ки Тоҷикистон ҳамеша ҷонибдори гуфтугӯӣ созанда ва истифодаи пурсамари об ба манфиати инсон, аҳли башар аст ва танҳо аз нияту ормонҳои неку инсондӯстонава ҳусни ҳамсоғӣ пайгирӣ мекунад.

Дар Қатъномаи Маҷмаи Умумии Созмони Миллалӣ Муттаҳид «Даҳсолаи байналмиллалӣ амал «Об барои рушди устувор, 2018-2028» таъкид шудааст:

-Манбаҳои обӣ барои рушди устувор ва барои аз байн бурдани камбизоативу гуруснагӣ дорои аҳамияти ҳалқунандаанд ва барои рушди захираҳои инсонӣ ва таъмини саломатӣ бурдбории инсон комиланд заруранд ва барои расидан ба ҳадафҳои рушди устувор ва дигар ҳадафҳои марбут ба соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологии дар сатҳи байналмиллалӣ мувофиқашуда аҳамияти аввлиндараҷа дорад.

Об ва захираҳои обӣ дар кишвари азизамон аз масоили мубрам ва аҳмиятнок маҳсуб меёбад. Пас аз ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ бо дарназардошти маҳдуд будани дигар намуди захираҳои табиӣ, аз ҷумла газ ва нафт, захираҳои об аз захираҳои стратегӣ кишвар ба ҳисоб рафта, истифодаи ҳадафманд ва босамари онҳо барои рушди кишвар аз вазифаҳои асосии пешбурд ва татбиқи сиёсати давлатӣ дониста мешавад. Масъалаи истифодаи захираҳои об аз самтҳои асосии сиёсати давлатӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор рафта, вобаста ба ин кишвари мо бо манзури якҷанд

пешниҳодҳои ҷолибу пуларзиш дар сатҳи байналмилалӣ ҳамчун пешоҳанги равандҳои глобалии марбут ба об шинохта шудааст.

Як қатор муҳаққиқон дар бораи таъсири маданияти рус дар ташаккули ҷаҳонбинии Аҳмади Дониш изҳори ақида намудаанд. А. Мирзоев ин мавзӯро идима дода бо таъя аз санаду маълумоти тазкираи Афзал Маҳдуми Пирмасти вохурии Аҳмади Донишро бо мунаҷҷиму мансабдори ҳукумати подшоҳии рус Страмахов, бо ӯ тухфа намудани ду курраи замин ва осмон (глобус), истифода намудани ин курраҳоро аз ҷониби Аҳмади Дониш таъкид менамояд. Дар натиҷаи ҷустуҷӯҳои пайвастаи илмӣ А. Мирзоев аз китобхонаи дастхатҳои шарқии Ёзбекистон “Ар-рисола фӣ аъмол-ул-кура” ном асари ба илми нучум бахшидаи Аҳмади Дониш пайдо мегардад, ки соли 1871 як сол пас аз сафари охириини ӯ ба Россия таълиф шуда, ҳадафи нависанда тарғиби ақидаҳои сиёсӣ ва иҷтимоии муаллиф будааст. Хидмати А. Мирзоев дар таҳлилу тадқиқ ва муайян кардани ғоя хусусият, соли таълиф ва арзиши ин асар назаррас аст [6, с. 67-74].

Дар ин амри хайр ва амали нек бо кӯшишу ҷустуҷӯҳои А. Раҷабов ва Ф. Маҳмудов дастхатҳои ду асари Аҳмад Маҳдуми Дониш «Наводир-ул-вақоеъ» (тасҳеҳу таҳрири охириин ва хаттотии соли 1888), «Зич» (нусха-дастхати асари астрономии аллома) пайдо шуданд, ки дар ҳақиқат падидаи муассиру тоза мебошад. Махсусан бозёфти асари ситорашиносӣ – тақвими аллома «Зич» то имрӯз мавриди омӯзиши пажӯҳишгарон нашуда ва суратнусаҳои (факсимелеи дастхати Аҳмад маҳдум) «Зич»-ро манзури ҷомиа намудаанд.

А. Мирзоев то вопасин рӯзҳои ҳаёташ ба эҷодиёт, шахсият ва симои Аҳмади Дониш муътакид буд, маҳбубият ва таваҷҷӯҳи зиёд дошта, ҳадаф ва нияти таҳия ва нашри илмӣ ватаълифи асари мукаммали монографӣ дар бораи мутафаккири бузург, алломай замон- Аҳмади Дониш буд. Афсӯс, умр вафо накард ва ин нияти эҷодӣ ҷомай амал напӯшид.

АДАБИЁТ

1. Айни С. Намунаи адабиёти тоҷик. –М.:, 1925. –С. 287-301.
2. Аҳмад Маҳдуми Дониш. Рисола ва ё мухтасаре аз таърихи салтанати хонадони манғития. –Душанбе: Сарват, 1992. – 98 саҳ.
3. Бертельс Е.Э. Рукописи произведения Ахмеда Калла. (Труды таджикской базы АН СССР, т.3, –М. -Л.: 1936. –С 9-29.
4. Мирзоев А. М. Аҳмад Маҳдуми Дониш. Адабиёт (Китоби дарсӣ). – Сталинобод, 1948. – С. 149-153.
5. Мирзоев А. Як асари тозаи Аҳмади Дониш. Аҳбори Шӯъбаи Тоҷикистони Аф ССР, нашри XX11, 1950.
6. Мирзоев А. Як факти муҳими таъсири маданияти рус дар нимаи дуюми асри XIX ва шартӣ асосии омӯхтани мероси адабию илмӣ Аҳмади Дониш. - Аҳбори Шӯъбаи Тоҷикистони Аф ССР, нашри XX1X, 1951, саҳ. 67-74.
7. Мирзоев А. Таҳрири аввалини “Наводир-ул-вақоеъ” ва таълифи он. Аҳбори Аф Тоҷикистон, нашри ХУ11, 1953, саҳ. 151-161.

8. Мирзоев А. Аҳмади Дониш ва воқеаи қатли оми қипчоқҳо дар нимаи дуюми асри ХIХ . - Ахбори АФ Тоҷикистон, шумораи 2 (29), 1962, саҳ. 7-10.
9. Мирзоев А. Аҳмад Маҳдуми Дониш ва гузориши масъалаи обёрӣи осӣи Миёна.- Шарқи Сурх, № 5, 1962, саҳ. 137-141.
10. Мирзоев А. Як ҳуҷҷати тоза роҷеъ ба фаромӯшхона ва баъзе аз мақсадҳои он.- Техрон, 1973.
11. Мирзоев А. Шарҳи ҳоли Дониш бо қалами ҳудаш".- Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. – Душанбе: Дониш, 2008. –С. 9-38.
12. Мирзоев А. Дониш ва ақидаи ӯ ба шеърӯ шоирӣ" - Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. –Душанбе: Дониш, 2008. –С. 39-44.
13. Мирзоев А. Аҳмад Маҳдуми Дониш ва Абдурахмони Ҷомӣ. - Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. – Душанбе: Дониш, 2008. –С. 45-61.
14. Мирзоев А. Равобити фикрии Дониш ва Биноӣ" .- Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. – Душанбе: Дониш, 2008.– С. 62-66.
15. Мирзоев А. М. Аҳмади Дониш. Маҷмӯаи мақолаҳо.- Мураттибон: М. Мулоаҳмад, М. Мирзоев.– Душанбе: Дониш, 2017. – 140 саҳ.
16. Улуғзода С. Аҳмад Маҳдуми Дониш. Дор китоби "Намунаи адабиёти тоҷик". – Сталинобод, 1940. –С. 229-232.
17. Ҳоҷӣ Азими Шарӣ. Тазкират-уш-шуаро, нусхаи 3396, varaқи 71-72, китобхонаи Институти шарқшиносии АФ Ёзбекистон.

АКАДЕМИК АБДУЛҒАНӢ МИРЗОЕВ ВА ТАҲҚИҚИ МАСЪАЛАҲОИ ТАЪРИХИ АДАБИЁТИ ТОҶИК

Муҳриддин Низомов
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Таҳқиқи илмӣ ба масобаи кори сангтарошест, ки ҳар қадар душвор бошад, ҳамон қадар диққату тавоноиро тақозо менамояд. Ҳамон шахсе дар ин раванд ба мурод мерасад, ки сабур бошад ва қуввату тавони муқобала бо мушкилоти пешомадаро дошта бошад. Албатта, дар ин замина шахсони тасодуфӣ кам нестанд, ки худро ба кори таҳқиқу пажӯҳиш мезананд, вале ҷараёни таърих ва баррасии осори таълифшуда дар оянда зари холисро аз бегона ҷудо хоҳад кард.

Абдулғанӣ Мирзоев (1908-1976) аз зумраи донишмандони мутабаҳхир ва пуркори тоҷик аст, ки умри худро сарфи таҳқиқи масъалаҳои муҳимми забоншиносӣ ва адабиётшиносӣ кардааст. Устод Абдулғанӣ Мирзоев дар деҳаи Варганзаи шаҳри Китоби вилояти Шаҳрисабз ба дунё омада, таҳсили ибтидоиро дар зодгоҳаш гузаронидааст. Баъдан дар мактаби шӯравӣ хонда, соли 1928 ба Душанбе омада, боқии умрро дар ҳаминҷо гузаронидааст. То соли 1933 дар матбуоти давлатӣ фаъолият дошта, ботахаллусҳои "Гулханӣ", "Шаҳдӣ" ва "Абдулғанӣ" мақолаҳояш банашр расидаанд. Соли 1933 барои таҳсил ба Донишгоҳи давлатии Ленинград рафта, онро соли 1939

бомуваффақият хатм намуда, ба Душанбе баргаштааст. Тосоли 1939 дар Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон аз фаҳои забоншиносии умумӣ ва таърихи забон батадريس пардохтааст. Солҳои 1942 ба сифати референт дар Сафоратхонаи ИҶШС дар Эрон фаъолият намуда, аз соли 1945 ба таври доимӣ ба Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба кор омада, то поёни умр дар вазифаҳои мудирӣ сектори адабиёт (1945-47), директори Институти таърих, забон ва адабиёти Филиали тоҷикистони АИИҶШС (1947-51), мудирӣ сектори адабиёти классики Институти забон ва адабиёти АИ ҶТ (1951-58), мудирӣ Шуъбаи шарқшиносӣ ва нахустин директори Институти шарқшиносии АИ Ҷумҳурии Тоҷикистон (1958 -1976) кор кардааст.

Ба истиноди устод Аълоҳон Афсаҳзод, аввалин асари илмӣ академик Абдулғанӣ Мирзоев “Дар атрофи палеонтологияи забон” (1936) мебошад [3, с. 262]. Аз рӯйи тартиби хронологии нашри осори илмӣ марҳум Абдулғанӣ Мирзоев ва қайдҳои шогирдонашон маълум мешавад, ки эшон аввал ба таҳқиқи масъалаҳои забоншиносӣ машғулшуда, дар ин замина чанд мақолаи арзишманд батабъ расонидаанд, бамонанди «Фарқҳои маъноии пасованди «ак» (соли 1939), “Семантикаи функциявии академик Мар” (1939), “Баъзе мулоҳизаҳо дар атрофи калимаҳои нумеративӣ” (1940), «Духтархона чист?» (соли 1940), «Грамматикаи забони тоҷикӣ», қисмҳои 1 ва 2 (солҳои 1944-1945), «Забони адабии классикӣ ва муносибати он ба забони имрӯзаи тоҷик» (соли 1946), ки баъзе аз ин мақолаҳо ҳанӯз дар замони донишҷӯии эшон таълиф ва нашр шудаанд.

Аз соли 1940 академик Абдулғанӣ Мирзоев ба таҳқиқи масъалаҳои адабиётшиносӣ, бавижа таърихи адабиёти тоҷик ҷиддан машғул шуд, ки ин иқдом барои адабиётшиносии тоҷик бисёр муҳим ва арзишманд мебошад, зеро дар симои эшон муҳаққиқи дақиқназар ва пурқоре ба майдони таҳқиқи адабиёти тоҷик қадам ниҳод, ки дар таҳқиқу нашри осори адибони зиёде нақши бориз дошт. Худи ҳамин сол академик Абдулғанӣ Мирзоев дар нашри маҷмӯаҳои “Намунаҳои адабиёти тоҷик”, ки дар пайравӣ ба “Намунаи адабиёти тоҷик”-и устод Айни мураттаб шуда буд, саҳм гузошта, бахши марбут ба Ҳофизи Шерозиро бо мақолае дар боби ҳаёту эҷодиёти шоир ва намунаи ғазалҳои ӯ омода ва пешниҳод намуд. Ба назари устоди зиндаёд Худой Шариғзода, “огози кори адабӣ бо исми Ҳоҷа Ҳофиз фоли неке гардид барои пешрафти кори А.Мирзоев дар таҳқиқ ва ҷустуҷӯҳои илмӣ дар соҳаи адабиёт” [14, с. 200]. Ин фоли нек дар нашри “Девони мунтахаби Сайидо” (1944) ва нахустин монографияи ӯ “Сайидо ва мақоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик” (1947) татбиқи амалӣ ёфт. Ин рисолаи академик Мирзоев то имрӯз таҳқиқи муҳимми монографӣ доир ба рӯзгору осори Сайидои Насафӣ буда, бо фарогирии ахбори сарчашмаҳо, вазъи сиёсӣ иҷтимоӣ ва фарҳангии адабии замони шоир, баррасии паҳлуҳои гуногуни рӯзгору осори Сайидо, муаррифии нусахи хаттии девони шоир, баррасии мундариҷи ғоявӣ ва забону

услуги ашъори Сайидо арзиши баланди илмӣ дорад. Имрӯз, ки ба таҷлили чашни 400-солагии Сайидои Насафӣ омодагӣ мегирем, таҷдиди чопи монографияи “Сайидо ва мақоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик” ҳолӣ аз манфиат нахоҳад буд. Монографияи мавриди назар соли 1390 ҳ.ш./ 2011 дар Эрон бо кӯшиши доктор Шаҳиндухти Сонеӣ баргардон ва чоп шуд. Эшон дар муқаддимаи китоб навиштааст, ки “нигоранда дар пайи он буд, то манбаеро биёбад, ки марде олим аз ҳамон мамлакат Сайидо ва осораширо васф кунад, пас ёфт ва иқдом ба тарҷума намуд, то хидмате бошад ба ҳавзае васеи адабиёти форсии тоҷикӣ, баҳусус, сайтараи адабиёти татбиқӣ” [12, с. 7].

Бояд қайд кард, ки дар адабиётшиносии муосири Эрон роҷеъ ба адабиёти асрҳои XVI – XIX иттилоот хеле кам аст ва адабиёти ин давраи тоҷик, бо сабаби ҷанги сулолаҳои Сафавию Шайбонӣ бо баҳонаи мазҳаб, тақсими сарзамини воҳиди Хуросону Мовароуннаҳр, аз ҳавзае умумии адабиёти форсии тоҷикӣ ҷудо шуд ва ин ҷудой сабаб шуд, ки адабиёти ин даврон дар ду ҳавзае алоҳида амал намояд. Ҳамон тавр, ки адабиёти форсии Эрони асрҳои XVI-XIX дар адабиётшиносии тоҷик камомӯхта шудааст, адабиёти ин давраи тоҷик низ дар Эрон хеле кам омӯхташудааст ва ин рисолаи академик Абдулғанӣ Мирзоев дар ин замина беҳтарин таҳқиқ аст, ки аз ҷониби донишмандони эронӣ истиқболи гарм ёфтааст. Ҳарчанд хонум Сонеӣ худро мутарҷим муаррифӣ мекунад, ки саҳҳеҳ нест ва ин рисола ро барои таҳқиқ дар ҳавзае адабиётит атбиқӣ маводи мувофиқ меҳонад, ки хеле баҳснок аст, вале муаррифии рисолаи донишманди тоҷик ба аҳли илми Эрон аз иқдоми тоиштаи таҳсини ӯст.

Қайд кардан бамаврид аст, ки аз оғоз академик Абдулғанӣ Мирзоев бо ҷасорат ба омӯзиши масъалаҳо ва аҳволу осори шахсиятҳои машғул шудааст, ки то ӯ кам таҳқиқ шудаанд ва ё умуман таҳқиқ нашудаанд. Интиҳоби адибони ҳавзае Мовароуннаҳри асри XVI ба баъд далели он аст, ки эшон бо нияти пур қардани ҳамин ҳолигоҳ даст ба таҳқиқи рӯзгору осори онҳо задаанд. Соли 1948 рисолаи дигари академик Абдулғанӣ Мирзоев бо номи “Мулҳами Бухорӣ” (муосири Сайидо) аз чоп баромад, ки идомаи таҳқиқоти эшон роҷеъ ба адабиёти асри XVII буд. Таълиф ва нашри чанд мақолаи дигар доир ба Малехои Самарқандӣ ва “Музаққир-ул-асҳоб”-и ӯ низ дар ин росто тақмилбахши омӯзиши ҳаёту эҷодиёти адибони ин давра ва маъхазшиносии адабиёти ин давра аст. Ҳанӯз дар соли 1940 мақолаи “Муҳимтарин сарчашмаи таърихи адабиёти асри XVII” – ро бо нияти омӯзиши ҷиддии адабиёти ин аҳд таълиф ва нашр карда буд.

Бино ба таъкиди баъзе шогирдонашон академик Мирзоев доир ба рӯзгору осори Мулҳами Бухорӣ рисолаи докторӣ навиштани будааст, вале ахиран ба ҷойи ӯ дар бораи Биноӣ рисолаи докторӣ навиштааст. Соли 1957 рисолаи ӯ бо номи “Биноӣ” аз чоп баромад, ки саҳифаи наво дар таҳқиқи зиндагиномаи Камолиддин Биноӣ ва ҳам адабиёти нимаи дуюми асри XV

буд. Ин рисола ро ба сифати кори докторӣ ҳаминсол бомуваффақият ҳимоя намуд.

Бояд гуфт, ки солҳои 50-ум барои академик Абдулғанӣ Мирзоев соли пурборе буд. Дар соли 1958 1100-солагии устод Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ дар Тоҷикистон бошукӯҳи хоссе баргузор шуд, ки дар баргузори он саҳми академик Абдулғанӣ Мирзоев бисёр бузург буд. Ба ин муносибат ду рисолаи эшон бо номҳои “Рӯдакӣ ва инкишофи ғазал дар асрҳои X-XV” (1957) ва “Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ” (1958) аз чоп баромад, ки муҳимтарин таҳқиқ дар рӯдакишиносӣ ба ҳисоб мераванд. Дар рисолаи аввал, ки баъдтар дар маҷмӯаи “Сездаҳ мақола” таҷдиди чоп шуд, сайри таърихӣ ғазалаз замони устод Рӯдакӣ то замони Ҷомӣ баррасӣ шуда, марҳалаҳои ташаккули таҳаввули ғазал бисёр дақиқ ва бо далелҳои муътамад арзёбӣ шудааст. Ин рисолаи академик Абдулғанӣ Мирзоев аз ҷониби донишмандони хориҷию ватанӣ истиқболи гарм ёфта, зимни таълифи китобу мақолаҳои илмӣ перомунӣ сайри ғазал дар марҳилаҳои муайяни таърихӣ ба он таъя кардаанд. Чунончи, олими эронӣ Сирусӣ Шамисо дар китоби “Сайри ғазал дар шеърӣ форсӣ” ва муҳаққиқи машҳури русӣ М. Л. Рейснер дар китоби “Таҳаввули ғазали классикӣ форсӣ дар асрҳои X - XIV” ба ин рисолаи академик Абдулғанӣ Мирзоев баҳои баланд дода, дар мавридҳои зарурӣ ба он истинод кардаанд. Рисолаи “Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ” баъд аз китоби “Ҷустуҷӯ дар аҳвол ва осори Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ Самарқандӣ” дувумин китоби ҷомеъ роҷеъ ба ҳаёту эҷодиёти устоди суҳанварони Аҷам мебошад. Ин рисолаи академик А. Мирзоев дар Эронӣ Русия чоп шуда, аз ҷониби аҳли илму адаб чун таҳқиқи мукамал дар рӯдакишиносӣ эътироф шудааст. Илова бар ин, бо ташаббус ва роҳбарии академик Мирзоев маҷмӯаи ашъори устод Рӯдакӣ бо номи “Осори Рӯдакӣ” (1958) ва ашъори муосирони устод Рӯдакӣ бо унвони “Ашъори ҳамасрони Рӯдакӣ” (1958) бахшида ба 1100-солагии устод Рӯдакӣ аз чоп баромад, ки хидмати бузург буд дар ҷамъоварии ашъори устод Рӯдакӣ ва муосирони ӯ. Академик Мирзоев омӯзиши ҳаёту эҷодиёти Рӯдакиро идома дода, дар ин замина ҷандин мақолаи пуарарзиш ба таъъ расондааст, ки дар онҳо паҳлуҳои камомӯхтаи осори Рӯдакӣ равшан намуда ва мақоми ӯро дар таърихи адабиёти форсу тоҷик муайян менамояд, ба монанди “Боз дар атрофи мақоми таърихӣ Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ” (1963), “Бӯи ҷӯи Мӯлиён” ва таъсир он” (1971), “Рӯдакӣ-асосгузори адабиёти классикӣ форс-тоҷик” (1974), “Пайравӣ аз якшеърӣ Рӯдакӣ дар назми асри XIX ва ибтидои асри XX Покистон” (1975).

Як бахши пажӯҳишҳои илмӣ академик Абдулғанӣ Мирзоевро робитаҳои адабии адибони форсу тоҷик бо адибони халқҳои дигари ҷаҳонт ашқил медиҳад. Дар ин замина эшон ҷанд рисола ва мақолае таълифу чоп кардаанд, ки муҳимтарини онҳо “Аз таърихи алоқаҳои адабии Мовароуннахр ва Ҳиндустон дар нимаи дувуми асри XVI ва аввали асри XVII” (1964),

“Равобити адабӣ ва таърихи адабиёт” (1968), «Равобити адабии Эрон ва Мовароуннаҳр дар садаҳои XVI - XVII» “Алишер Навоӣ ва Абдурахмони Ҷомӣ” (1968), “Фонӣ ва Ҳофиз” (1968) мебошанд. Аз ин миён, бахшида ба 525-солагии Алишер Навоӣ рисолаи “Алишер Навоӣ ва Абдурахмони Ҷомӣ”-ро ба таърифи расонида, бо таъкид ба ҳамҷаворӣ ва равообити ҳасанаи халқҳои тоҷику ўзбек, робитаи Ҷомӣю Навоӣро беҳтарин намунаи муносибати ду халқӣ бародар медонад: “Алишер Навоӣ барои мо тоҷикон аз он ҷиҳат азиз аст, ки ӯ дӯсти наздик ва ҳамкори тавонои Абдурахмони Ҷомӣ аст. Ҳамкориҳои ин ду марди таърихӣ намунаи беҳтарини ҳамкорӣ ва муносиботи бародаронаи ду халқӣ қадимии Мовароуннаҳр – тоҷикон ва ўзбекон мебошад”[7, с. 6]. Ин рисолаи академик Мирзоев, дар баробари робитаи адабӣ ва дӯстонаи Ҷомӣю Навоӣ, ба ҳамкорию ҳамгироии халқҳои тоҷику ўзбек бахшида шудааст, ки имсол баташаббуси сарварони фарзонаи ду кишвари ҳамсоя таҷдиди назар шуда, таҳким ёфт.

Бино бар навиштаи устои зиндаёд Худой Шарифзода, яке аз ҳадафҳои А. Мирзоев “дар таҳқиқи адабӣ омӯхтан ва ба вучуд овардани таърихи адабиёти тоҷик ё адабиёти форсӣ-тоҷикии Мовароуннаҳр аз қарни понздаҳи мелодӣ ба баъд, то омадани русҳо ва инқирози ҳукумати давлатҳои кӯчаки Осиёи Миёна ва аз ҷумла, хонадони Манғитияи Бухоро буд. Таҳқиқи таърихи адабиёт дар ин замон далел бар он буда метавонист, ки завқи адабӣ, маърифату дониш ва иншою китоб дар миёни ин мардум суқут наёфта, чунонки аз қамӯю кӯтоҳии ахбор чунин тасаввур дар миёни донишмандони Аврупо устувор шудааст. Аз ҷониби дигар, таърихи ин адабиётро ба вучуд овардан ҳамчун як марҳилаи мавҷудияти таърихи адабиёти форсӣ ва тоҷикӣ, бо нишондоди ҳамаи сабабҳои қостагӣ ва тавонмандии он. Мавзӯи китобҳои дар бораи Биноӣ, Сайидо, Мулҳам, Аҳмади Дониш, китобҳои мактаб ва мақолоти фаровони А. Мирзоев дар атрофи ҳамин масъалаҳо баҳс мекунанд” [14, с.209].

Як бахши таҳқиқоти устод Абдулғанӣ Мирзоевро адабиёти асри XV ташкил медиҳад. Мавсуф дар бораи чехраҳои инамоёни адабиёти давраи Темуриён рисола ва мақолоти зиёде навишта, рӯзгору осор, анъана ва навоарӣ, мақулаҳои ахлоқию иҷтимоӣ, робитаи адабӣ барин масъалаҳоро дар эҷодиёти ин адибон баррасӣ намудааст. Диққати олимро, пеш аз ҳама, ҳаёту эҷодиёт ва баъзе паҳлуҳои эҷодиёти пешвои адибони аҳди темурӣ Мавлоно Абдуррахмони Ҷомӣ баҳуд ҷалб кардааст. Вай соли 1954 дар мақолаи “Абдуррахмони Ҷомӣ ва ҷараёни зиндагии ӯ”, ки аввал ба асифати маъруза дар ҳамоиши байналмилалии “Бузургдошти 550-солагии Абдуррахмони Ҷомӣ” ироа гардида, сипас дар маҷмӯаи “Создаҳ мақола” ҷоп шудааст, дар таърих ба манобеи дастрас ҷараёни зиндагии Ҷомӣ, афкор ва осори ӯро ба доираи баҳс кашидааст. Ин мақолаи олим дар ҳама замон яке аз қорҳои тоза дар ҷомииносии башумор меравад. Дар мақолаи дигари ӯ–

“Абдуррахмони Ҷомӣ ва мавзӯи тарбияи фарзанд” андешаҳои пандуахлоқии Ҷомиро дар боби тарбияи фарзанд бар мабной насихатномаҳои шоир дар бахшҳои хотимавии маснавиҳои “Ҳафт авранг” таҳлил намудааст. Масъалаи равобити адабӣ ва шахсии Мавлоно Ҷомӣ ва Алишери Навоӣ низ мавриди таваҷҷуҳи олим қарор гирифта, дар ин замина ду мақола—“Аз равобити адабии Абдуррахмони Ҷомӣ ва Алишер Навоӣ”, “Образи Алишер Навоӣ дар “Юсуф ва Зулайхо”—и Ҷомӣ” ва як рисолаи хурде бо номи “Алишер Навоӣ ва Абдуррахмони Ҷомӣ” (1968) навиштааст, ки шомили мабоҳиси ҷолибе дар бораи баъзе масъалаҳои эҷодиёти ин ду адиб, лаҳзаҳои зиндагӣ, равобити шахсияти адабии онҳо мебошанд.

Бузургтарин таълифоти Абдулғанӣ Мирзоев дар боби адибони аҳди темурӣ рисолаи “Биной” (1957) мебошад. Заминаи муҳимми ба таҳқиқи рӯзгору осори Биной рӯйовардани Мирзоеврод онишманди маъруф, устоди зиндаёд Худой Шарифзода чунин баён намудааст: “Ба ҳукми тасодуф ё вазъи илмию адабии он рӯзгор, Абдулғанӣ Мирзоев ва омӯхтани зиндагӣ ва эҷодиёти Камолиддини Биноӣ Ҳиротӣ рӯй овард. Дар он замон баъзе адибон ва муҳаққиқони Ўзбекистон ҳангоми омӯзиши шахсияти Алишер Навоӣ ва мероси адабии ӯ тезиси барғалати душмани Биной ба шахсияти Навоӣ ва забону фарҳанги ўзбек ба миён гузоштанд. Ин ақидаро на танҳо пажӯҳишгарони камдонишу бемоя, балки нависандаи дар он замон номдори Ўзбекистон Ойбек дар романи «Навоӣ» аз мавқеи баҳси мафкуравӣ ва назари иҷтимоӣ ба воқеияти аёни бадеӣ овард. Ҳосили кор ин шуд, ки симои Биной чун як шахсияти тоҷики иртиқӣ дар соҳаи фарҳангу адабиёт ва асосгузори як равияи хурӯчи нодурусти муқобили забон ва адабиёти ўзбек дар доираҳои фарҳангии Ўзбекистон таҷассум ёфт” [14, с. 202].

Замина ва ҳадафи дигари устод Абдулғанӣ Мирзоев аз таҳқиқи рӯзгору осори Биной ва баъзе ҳамасрони дигари ӯ таҳқиқи адабиёти доираҳои ҳунармандӣ мебошад.

“Дар чараёни омӯзиши адабиёти давраи Темуриён ва асрҳои баъди он маълум шуд, ки гурӯҳе аз адибон аз аҳли касбу пеша будаанд. Дар ҳамин замина масъалаи таҳқиқи адабиёти доираи адабии ҳунармандон пеш омад ва диққати аҳли таҳқиқи замони шӯравиро, ки ҷонибдорӣ аҳли касбу пешаро рукни идеологӣ мешинохтанд, ба худ ҷалб кард, ки яке аз онҳо Абдулғанӣ Мирзоев буд” [14, с. 210].

Таҳқиқи рӯзгору осори адибони дигари доираҳои ҳунармандӣ, чун Абӯисҳоқи Атғима, Сайфии Бухорӣ низ боиси вусъати омӯзиши доираҳои ҳунармандӣ ва адибони ҳунарманд гардид. Дар рисолаи “Абӯисҳоқи Атғима” ва “Сайфии Бухорӣ ва мавқеи ӯ дар таърихи адабиёти доираҳои ҳунармандӣ” ҳаёти адабӣ дар миёни адибони ҳунарманд ё пешавар, саҳми онҳо дар ривчи адабиёти давр, хусусиятҳои бадеӣ ва арзиши адабии шеърӣ онҳо мавриди арзёбӣ қарор ёфтаанд. Тавре ки мебинем, Абдулғанӣ Мирзоев

яке аз ташаббускорони омӯзиши адабиёти доираҳои хунармандӣ буда, кори оғознамудаи ӯро шогирдону пайравони вай, чун Аълохон Афсаҳзод дар таҳқиқи вазъи ҳаёти адабӣ дар нимаи дуюми асри XV, Мирзо Аҳмадов зимни омӯзиши ҳаёту эҷодиёти Дарवेशи Деҳакӣ ва муаллифони китобҳои таърихи адабиёти асрҳои XVI-XIX ва адибони индавраи домадодаанд [4, с. 88 -191; с. 224-261].

Бояд қайд кард, ки барои ба вучуд овардани китоби таърихи адабиёти асрҳои XVI-XIX академик Абдулғанӣ Мирзоев кӯшиши зиёд намудааст ва дар ин замина китоберо бо унвони “Адабиёт (ёри барои омӯзиши адабиёти асрҳои XVI, XVII, XVIII ва XIX-и тоҷик)” (1948) ба чоп расонида будааст. Дар муқаддимаи китоб муаллиф таъкид менамояд, ки китоби дарсии адабиёти асрҳои XVI-XIX-и тоҷик “бояд дар муддати як-ду соли наздик дастраси талабгорони худ гардад” [5, с. 2]. Ин кор хеле дер анҷомёфт, вале ин китоби академик Мирзоев ҳамчун аввалин васоити таълим дар ин замина эътироф шудааст. Тавре ки донишманди марҳум Начмӣ Сайфиев менависад, “тартиб додани китоби дарсии адабиёти асрҳои XVI-XIX ва ибтидои асри XX”-и тоҷик ҳанӯз дар солҳои 40-ум ба нақша гирифта шуда, аввалин васоити таълим оид ба индавраи таърихи адабиёти тоҷик соли 1948 (манзури эшон китоби “Адабиёт”-и А. Мирзоев аст. -М.Н.) ба таъъ расида буд” [13, с. 3].

Таъкид бамаврид аст, ки таҳқиқоту таълифоти академик Абдулғанӣ Мирзоев дар мавриди давраҳои гуногуни адабиёти форсӣ-тоҷикии баъд асри XV, сарчашмаҳои муҳимми адабиёти ин даврон, шоирону нависандагони адвори мавриди назар, ҷараёнҳои адабию намоёндагони пешқадами онҳо заминаи мусоидеро барои омӯзиши марҳилаи баъди аҳди классикии адабиёти форсу тоҷик фароҳам овард. То таҳқиқоти академик А. Мирзоев дар омӯзиши адабиёти ин давра ҳалои азиме вучуд дошт ва назарҳо низ дар мавриди адабиёти ин давра муҳталиф ва то ҳадде манфӣ буданд. Тавре ки донишманди зиндаёд Амрияздон Алимардонов менависад, “ҷустуҷӯҳои бардавом ва меҳнати фидокоронаи устод А. М. Мирзоев дар роҳи аз зери гарди фаромӯшӣ баровардани таърихи адабиёти асрҳои XVI-XIX” тоҷик ва тадқиқ кардану муайян намудани хусусиятҳои характерноки адабиёти ин давра қорномаи барҷастаи тамоми ҳаёти ӯ мебошад. Зеро то вақти ба иҷрои чунин кори мушкилу масъулиятнок камари ҳиммат бастанӣ донишманди дурандеш фақат роҷеъ ба баъзе адибони давраи мазкур маълумоти кӯтоҳи сатҳӣ ва ихтилофнок мавҷуд буда, бештари тадқиқотчиён нисбат ба адабиёти ин давра ба назари манфӣ менигаристанд” [1, с. 215].

Ҳарчанд академик Абдулғанӣ Мирзоев тартиб додани китоби таърихи адабиёти асрҳои XVI- XIX ва ибтидои асри XX-и тоҷикро бо сабаби машғалаҳои зиёди касбию фикрӣ ва омилҳои дигари ҳаётӣ, ба анҷом расонида натавонист, шогирдону пайравони эшон кӯшиши зиёде барои анҷоми ин кор кардаанд. Донишмандони маъруф Расул Ҳодизода, Садрӣ

Саъдиев, Усмон Каримов ва Наҷмӣ Сайфиев ду китоб доир ба таърихи адабиёти ин давра таълиф ва нашр карданд. Яке китоби Ҳодизода Р., Садриев С., Каримов У. “Адабиёти тоҷик (асрҳои XVI-XIX ва ибтидои асри XX)” (1988) ва дигаре китоби Сайфиев Н. “Таърихи адабиёти тоҷик (асрҳои XVI- XIX ва ибтидои асри XX)” (2012) мебошанд, ки муаллифон барои омӯзиши адабиёти тоҷик дар асрҳои XVI-XIX саҳми арзанда гузоштаанд. Инчунин, омӯзиши марҳалаҳои алоҳидаи ин давраи таърихи адабиёти тоҷик ва шахсиятҳои адабии ин даврон аз ҷониби Н.Маъсумӣ, Р. Ҳодизода, С. Саъдиев, У. Каримов, Н. Сайфиев, Т. Неъматзода, С. Амиркулов ва дигарон сурат гирифтааст, ки пешрафти азиме дар таҳқиқи адабиёти асрҳои XVI-XIX мебошад. Дар ин замина ҳадафҳои илмӣ ва ҳидоят роҳнамоиҳои академик Абдулғанӣ Мирзоев хеле муассир ва самараро он ҳам бисёр пурбор будааст. Шарқшиноси маъруфи чех Ян Рипка ба таҳқиқоти академик А. Мирзоев роҷеъ ба адабиёти асрҳои XVI-XIX баҳои баланд дода навиштааст, ки донишманди маъруф бо таҳқиқоти худ “дар таърихи адабиёти форсӣ як давраи пурраи ба таври нодуруст фаромӯшшударо аз нав зинда гардонид” [1, с. 215].

Муруре бар зиндагӣ ва фаъолияти илмии академик Абдулғанӣ Мирзоев нишон медиҳад, ки эшон аз шахсиятҳои барҷаста ва калидии илмҳои филологӣ дар солҳои 40-70 асри XX буда, дар инкишофи илми адабиётшиносии тоҷик саҳми бузург гузоштааст. Махсусан, таҳқиқи масъалаҳои муҳими таърихи адабиёти тоҷик, шахсиятҳои эҷодӣ, ҷараёнҳои адабӣ аз ҷониби эшон заминаи муҳимме барои таълифи китобҳои таърихи адабиёти тоҷики асри XV ва XVI - XIX гардидаанд. Осори илмии ин олими тавоно натавон дар Тоҷикистон, балки дар кишварҳои Русияю Эрон ҷой шуда, бисёр муҳаққиқони Ғарбу Шарқ аз осори ӯ истифодабурда, саҳми ӯро дар адабиётшиносии форсу тоҷик ва эроншиносӣ бисёр муҳим арзёбӣ кардаанд.

АДАБИЁТ

1. Алимардонов А. Нақши бузурги академик А. Мирзоев дар омӯзиши таърихи адабиёти форсу тоҷик ва масоили муҳими он / Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. – Душанбе: Дониш, 2008. – 421 с. – С. 212 – 224.
2. Алимардонов А. Саҳми академик А. М. Мирзоев дар омӯхтани робитаҳои адабӣ / Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. – Душанбе: Дониш, 2008. – 421 с. – С. 253 – 261.
3. Афсаҳзод А. Абдулғанӣ Мирзоев // Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик. – Душанбе: Сарредаксияи илмӣ ва энциклопедияи советии тоҷик, 1989. – С. 262 – 263.
4. Афсаҳзод А. Адабиёти форсу тоҷик дар нимаи дуввуми асри XV. – Душанбе: Дониш, 1987. – 264 с.
5. Мирзоев А. Адабиёт (ёри барои омӯзиши адабиёти асрҳои XVI, XVII, XVIII ва XIX-и тоҷик). – Сталинобод: Нашрдавтоҷик, 1948.
6. Мирзоев А. Биноӣ. – Сталинобод: Нашрдавтоҷик, 1957. – 491 с.
7. Мирзоев А. Алишер Навоӣ ва Абдулраҳмони Ҷомӣ. – Душанбе: Ирфон, 1968. – 63+39 с.
8. Мирзоев А. Рӯдакӣ ва инкишофи ғазал дар асрҳои X-XV / Сездаҳ мақола. – Душанбе: Ирфон, 1977. – 287 с. – С. 5 – 52.

9. Мирзоев А. Абдуррахмони Ҷомӣ ва ҷараёни зиндагии ӯ/ Сездаҳ мақола.– Душанбе: Ирфон, 1977. – 287 с. – С. 199 – 210.
10. Мирзоев А. Аз равобитаи адабии Абдуррахмони Ҷомӣ ва Алишери Навоӣ/ Сездаҳ мақола.– Душанбе: Ирфон, 1977. – 287 с. – С. 239 – 265.
11. Мирзоев А. Сайфии Бухорӣ ва мавқеи ӯ дар таърихи адабиёти доираҳои ҳунармандӣ/ Сездаҳ мақола. – Душанбе: Ирфон, 1977. – 287 с. – С. 274 – 287.
12. Мирзоев А. Сайидо ва мақоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик. Мутарҷим дуктур Шаҳиндухт Соней. – Тоҳрон: Интишороти “Робиа”, 1390. – 243 с.
13. Сайфиев Н. Таърихи адабиёти тоҷик (асрҳои XVI-XIX ва ибтидои асри XX). Воситаи таълим барои донишҷӯёни равияи филологияи тоҷики донишгоҳҳои омӯзгорӣ. – Душанбе: Бухоро, 2012. – 660 с.
14. Шарифов Х. Абдулғанӣ Мирзоев ва китоби “Биноӣ”-и ӯ / Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев.– Душанбе: Дониш, 2008. – 421 с. – С. 198 – 211.

АКАДЕМИК АБДУЛҒАНӢ МИРЗОЕВ ВА ТАҲҚИҚИ МАСЪАЛАҲОИ ТАЪРИХИ АДАБИЁТИ ТОҶИК

Ин мақола ба фаъолияти илмӣ-таҳқиқии донишманди маъруфи тоҷик академик Абдулғанӣ Мирзоев бахшида шудааст. Академик Мирзоев, дар баробари фаъолияти густардаи маъмурию иҷтимоӣ ва роҳбарӣ ба муассисаҳои гуногуни илмӣ АИҶТ ба таҳқиқи масоили муҳими адабиётшиносӣ, аз ҷумла, проблемаҳои таърихи адабиёти тоҷик машғул шудааст. Осори ин олими маъруф ба бештар ба таҳқиқи шахсиятҳо ва ҷараёнҳои адабӣ, хусусиятҳои ғоявӣ бадеии осори адибони асрҳои XV - XIX бахшида шуда, дар ин замина баъзе китобҳои дарсии таърихи адабиётро низ таълиф намудааст. Таълифоти академик Абдулғанӣ Мирзоев заминаи муҳимме барои омода шудани китобҳои илмӣ таълимӣ доир ба давраҳои гуногуни таърихи адабиёти тоҷик, бахусус асрҳои XV - XIX фароҳам овардааст. Бо вучуди он ки эшон барои анҷоми китоби таърихи адабиёти асрҳои XV – XIX ва ибтидои асри XX имкон наёфтанд, ин корро шогирдонаш идома доданд ва чанд китоби арзишманде доир ба таърихи адабиёти мавриди назар навиштаанд. Дар ин замина ҳадафҳои илмӣ ва ҳидояту роҳнамоиҳои академик Абдулғанӣ Мирзоев хеле муассир ва самарани он ҳам бисёр пурбор будааст.

Калидвожаҳо: Абдулғанӣ Мирзоев, таҳқиқ, адабиётшиносӣ, таърихи адабиёти тоҷик, робитаҳои адабӣ, адибон, китобҳо, мақолаҳо.

АКАДЕМИК АБДУЛҒАНИ МИРЗОЕВ И ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИИ ТАДЖИКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Данная статья посвящена научно - исследовательской деятельности известного таджикского ученого академика Абдулгани Мирзоева. Академик Мирзоев, наряду с обширной административной и общественной деятельностью и руководством различными научными учреждениями Академии наук Республики Таджикистан, занимался изучением важных литературных вопросов, в том числе проблем истории таджикской литературы. Работы этого известного ученого посвящены изучению литературных деятелей и процессов, идейных и художественных особенностей литературы XV - XIX веков. Академик Абдулгани Мирзоев заложил важную основу для подготовки научных и учебных книг по различным периодам истории таджикской литературы, особенно XV - XIX веках. Хотя он не смог завершить книгу истории литературы XVI - XIX веков и в начале XX века, его ученики продолжая его работу, написали несколько ценных книг по истории литературы данной

эпохи. В этом контексте научные цели и руководства академика Абдулгани Мирзоева были эффективными и плодотворными.

Ключевые слова: Абдулгани Мирзоев, исследование, литературоведение, история таджикской литературы, литературные связи, литераторы, книги, статьи.

ACADEMICIAN ABDULGANI MIRZOEV AND THE STUDY OF THE PROBLEMS OF THE HISTORY OF TAJIK LITERATURE

This article is devoted to the scientific and research activities of the famous Tajik scientist academician Abdulgani Mirzoyev. Academician Mirzoyev, along with extensive political and social activities and the leadership of various scientific institutions of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan, studied important literary issues, including problems of the history of Tajik literature. The works of this famous scientist are devoted to the study of literary personalities and processes, ideological and artistic features of the literature of the XV - XIX centuries. Academician Abdulgani Mirzoyev laid an important foundation for the preparation of scientific and educational books on various periods in the history of Tajik literature, especially in the XV - XIX centuries. Although he was unable to complete a book on the history of literature of the XVI - XIX centuries and at the beginning of the XX century, his students continued his work and wrote several valuable books on the history of literature of this era. In this context, the scientific goals and guidelines of Academician Abdulgani Mirzoyev were very effective and very fruitful.

Key words: Abdulgani Mirzoev, research, literary criticism, history of Tajik literature, literary connections, writers, books, articles.

АКАДЕМИКАБДУЛҒАНИМИРЗОЕВАЗНИГОҲИАЪЛОХОНАФСАҲЗОД

Холов Аълохоҷа

Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Адабиётшинос, матншинос, мунаққид, нависанда ва донишманди бузурги тоҷик Аълохон Афсаҳзод (1935-1999) дар фарҳангу адабиёти форсӣ-тоҷикӣ, баҳусус ҷодаи ҷомишиносӣ нақши бузурге гузоштааст. Хидматҳои ӯ аз кӯшишу талошҳои устои равоншоди ӯ Абдулғанӣ Мирзоев маъво гирифтаанд. Аълохон Афсаҳзод бо академик Мирзоев аз замони дар курсии мактабҳои буданаш ошноӣ дошта, то охирин нафаси устодаш ҳамрозу ҳамсафару ҳамдами ӯ будааст. Ин ҳама унсу улфат буд, ки А. Афсаҳзод пас аз чанд соли даргузашти Абдулғанӣ Мирзоев рисолаи мукаммалу мӯҷазу шомил баҳри бузургдошти хоҳири устодаш ба қалам дода, унвони онро «Академик Абдулғанӣ Мирзоев» ниҳод. Дар бораи академик А. Мирзоев қабл аз профессор А. Афсаҳзод мулоҳизаву хотироти чанде аз дӯстону ҳампешагонашон дар рӯзномаву маҷаллаҳои гуногун ба таъъ расидаанд, ки ҷанбаҳои гуногуни фаъолияти академикро фаро мегиранд. Баъдан ёду хоҳири ӯро дигар олимону муҳаққиқони варзидаи тоҷик пос доштаанд, ки дар маҷмӯаи бахшида ба 100-солагии Абдулғанӣ Мирзоев интишор ёфтаанд.

[3]. Ниҳоят (соли 2007), олими ҷавон Қурбонова Сурайё дар мавзӯи «Абдулғанӣ Мирзоев – муҳаққиқи таърихи адабиёти форсӣ-тоҷикӣ» рисолаи номзадӣ дифоъ карда, паҳлуҳои мухталифи ҳаёту фаъолияти олимро дар шаклу намати тоза ба риштаи таҳқиқ кашидааст, ки шоистаи таваҷҷуҳ аст [4].

Бо вучуди ин ҳама, рисолаи А. Афсаҳзод «Академик Абдулғанӣ Мирзоев» арзиши илмиву аҳаммияти воқеъии худро гум накарда, бо гузашти замон зарурати омӯзишу пажӯҳиши он дар шинохту муаррифии академик А. Мирзоевро меафзояд.

Устод А. Афсаҳзод дар давоми солиёни ҳамкорӣ нек мушоҳада карда буд, ки тарҷумаи ҳоли муфассали академик Мирзоев мавҷуд нест, муаррифиномаҳое, ки ҳамчун ҳуҷҷат навишта шудаанд, аз як-ду саҳифа иборат буданд, дафтари қайди хотирот низ вучуд надорад, ҳол он ки тафсили рӯзгори ҷунин афрод ҳамеша барои мардум, махсусан барои наслҳои ҷавону оянда, шавқангезу ибратомӯз боқӣ мемонад [2, с. 3]. Рисолаи «Академик Абдулғанӣ Мирзоев» аз он ҷиҳат арзиши илмӣ-таърихӣ дорад, ки муаллиф дар асоси ҳуҷҷатҳои расмӣ, архиви шахсии академик Мирзоев, хотироту ёддоштҳои дӯстону наздикон ва шоҳиди воқеъ – ҳуди Аълоҳон Афсаҳзод аз қору фаъолиятҳои ӯ таълиф кардааст. А. Афсаҳзод дар робита бо ин менависад, ки «бо мақсади барқарор намудани роҳи зиндагӣ, фаъолияти меҳнатӣ, сайри фикрӣ ва, ниҳоят, симои илмии устод А. Мирзоев на фақат тамоми осори ҷопию номатбӯъ ва архиви шахсии ӯро омӯхта, ҳуҷҷатҳои расмиро аз назар гузаронидем, балки ёддоштҳои ҷанде аз рафиқону ҳамкорони дерини ӯро низ ҷамъ овардем» [2, с. 3].

Рисола аз 14 бахш иборат буда, ҳар як бахш он самимона ва воқеъгароёна нигошта шудаанд, ки ҳар як марҳилаи муҳимми фаъолияти эҷодии академикро дар алоҳидагӣ шарҳу эзоҳ медиҳанд. Унвони бахшҳо бо «Зикри хайр», «Дар ҷодаи илм», «Муаллим», «Адабиётшинос» оғоз ёфта, бо «Мубориза бо марг» ва «Ёдгори пураарзиш» ба анҷом мерасад.

Устод А. Афсаҳзод қабл аз вуруд ба мақсади аслии ҳеш ҳикояти бо писари калонии А. Мирзоев – Масрур ба зодгоҳи академик рафтани ва васфи шаҳри Китоб – зодгоҳи академикро оварда, сипас ба шарҳи аҳволи ӯ шуруъ мекунад.

Бино бар навиштаи Аълоҳон Афсаҳзод, Абдулғанӣ Муҳаммадович Мирзоев 22 ноябри соли 1908 дар шаҳри Китоби вилояти Қашқадарёи Ўзбекистон таваллуд ёфта, падару модари ӯ аз аҳли хатту савод буданд ва дар таълиму тарбияи Мирғанӣ (яъне Абдулғанӣ)-и хурдсол саҳми бузурге гузоштаанд. Падараш Мирзо Муҳаммад (1865-1928) касби мирзоӣ ва хаттотӣ дошта, модараш Офтоба (1881-1959) мактабдор буда, ба кӯдакони хурдсолу духтарони маҳаллаи худ аз «Ҳафтяк»-у ашъори Ҳофиз, Ҷомӣ ва Бедил дарс медодааст [2, с. 6].

Таҳсилоти ибтидоӣ ва фаъолияти кории устод Мирзоев дар зодгоҳаш гузашта, сипас, моҳи майи соли 1928, бо супориши идораи рӯзномаи «Овози

точик», ки он ҷо ба ҳайси муҳбир фаъолият мекард, ба Душанбе меояд, то барои рӯзнома обуна ҷамъ кунад. «Бо аробаи кироӣ ба Душанбе расида, дар ин шаҳр муқимӣ мемонад ва бо кормандони адабиёту матбуот робитаи хубтар пайдо мекунад [2, с. 8-9].

Солҳои 1928-1930 дар аппарати КИМ РАСС Тоҷикистон муҳбириашро давом дода, сипас комилан ба муҳарририи газетаҳои «Бедории тоҷик» ва «Тоҷикистони сурх» мепардозад. Соли 1933 китобе бо номи «Зироати зарҳез», ки дар васфи бунёдкорону пахтачинони Вахш аст, эҷод менамояд.

Соли 1933 Комиссариати халқии маорифи ҷумҳурии Абдулғанӣ Мирзоевро барои хондан ба Ленинград мефиристад. Ӯ таҳсилро аввал дар риштаи забоншиносӣ шуруъ карда, сипас дар шуъбаи шарқшиносии Университети давлатии Ленинград дар соҳаи эроншиносӣ идома медиҳад. Устод А. Афсаҳзод ҷараёни таҳсил ва устодони Мирзоевро чунин баён кардааст: «Ҳангоми таҳсили А. Мирзоев дар шуъбаи шарқшиносии Университети Ленинград бузургтарин олимони рус дарс медоданд. Мирзоев дар назди академикҳо Н. Я. Марр (1865-1934) аз мадхали забоншиносӣ, И. И. Мешанинов (1883-1976), ки шогирди Н. Я. Марр буд, аз забоншиносии умумӣ, И. Ю. Крачковский аз сарфу наҳв, таърихи забон ва адабиёти араб сабақ гирифта, грамматикаи таърихӣ ва забони форсиро аз аъзо-корреспонденти АФ СССР А. А. Фрейман (1879-1968) омӯхтааст... Дарси матншиносиро аз соли 1973 сар карда (дар гуруҳи онҳо) А. Н. Болдырев мебурд» [2, с. 10].

Абдулғанӣ Мирзоев бо профессор Е. Э. Бертельс (1890-1957) бештар робитаи устоду шогирдӣ доштааст, ки ба корҳои илмиаш роҳбарӣ мекард. «Ин қаробати устоду шогирд бо муҳаббати дӯстона пайванд гардида, Е. Э. Бертельс то охири умри худ дар муваффақиятҳои А. Мирзоев шарик буд» [2, с. 10]. Ҳанӯз дар овони донишҷӯӣ Абдулғанӣ Мирзоев таҳти сарпарастии Э. Бертельс ҷандин мақола дар риштаи забоншиносӣ ба таъъ расонидааст, ки «Фарқҳои семантикии суффикси «-ак» (1936), «Семантикаи функциявии академик Марр» (1939), «Баъзе мулоҳизаҳо дар атрофи калимаҳои нумеративӣ (1940) ва ғайра аз он ҷумлаанд. Ниҳоят, соли 1934, А. Мирзоев дар 26-солагии узви Иттифоқи нависандагони СССР гардид.

Профессор А. Афсаҳзод замони хатми Донишгоҳу дар Институти педагогии Тоҷикистон ба номи Е. Г. Шевченко қору фаъолият кардани А. Мирзоевро батафсил баён карда, аз ҷумла, менависад, ки «А. Мирзоев солҳои 1939-1942 баробари шуғли муаллимӣ ва иштирок дар ҳаёти илмиву адабӣ ва матбуоту нашриёти республика, ба таълифи китобҳои дарсии забон ва адабиёти тоҷик барои мактабҳои миёнаи нопурра мепардозад. Ҳамроҳи Холиқ Мирзозода аввал «Адабиёти Ватан. Хрестоматия. Барои синфи 5»... ва баъд барои синфи 6-ро тартиб медиҳад» [2, с. 13-14]. Ғайр аз ин, ҷанд китоби дигар, монанди «Грамматикаи забони тоҷикӣ. Қисми 2. Синтаксис» (бо ҳаммуаллифии Шавкат Ниёзӣ ва Муҳаммадамин Ғафуров), «Адабиёт» (1948),

«Адабиёти тоҷик. Китоби дарсӣ барои синфи 9» (1951)-ро ба таъб мерасонад, ки ташнагии хонандагони мактабҳои умумии он замонаро шикастанд. «Мирзоев на фақат муаллими донишқадаи олии филологии республика буд, – мегӯяд профессор А. Афсаҳзод, – балки бо китоби дарсӣ ва васоити таълимии таснифкардааш дар ҳаёти мактабҳо ширкат варзида, дар таълиму тарбияи насли наврас ва парвардани ҳиссиёти ватандӯстию халқпарварии хонандагон саҳм гузошта, махсусан, дар парвардани ҳисси ифтихор ба гузаштаи қаҳрамононаи халқамон хизмати арзандаеро ба ҷой овардааст» [2, с. 14].

Пас аз ин ҳама қору пайкор устод Мирзоев ба қулӣ ба фаъолияти адабиётшиносӣ мепардозад. Аввалин дастраси ӯ дар ин соҳа мақолаи «Шамсиддин Муҳаммад Ҳофизи Шерозӣ» буда, ки мӯҷиби ин амр соли 1939 барпо гаштани 10-солагии РСФСР Тоҷикистон гардидааст ва ба ин муносибат китоби «Намунаҳои адабиёти тоҷик» ба ҳуруфи латинӣ интишор меёфт.

А. Мирзоев соҳаи адабиётшиносиро бо навиштани рисолаву мақолаҳо дар самти фолклоршиносӣ шурӯъ карда, рисолаи «Зарбулмасалҳои тоҷик (дар контекст)», мақолаҳои «Дар бораи зарбулмасалҳо», «Дар бораи достони «Ғӯруғуӣ» таълиф намуда, асарҳои фолклоршиносони варзида Ҳикмат Ризо, Раҷаб Амонов ва дигаронро таҳрир кардааст.

«Муваффақиятҳои барҷастаи А. Мирзоев дар соҳаи адабиётшиносӣ ба солҳои 1945-1958 рост меояд» - таъкид мекунад А. Афсаҳзод [2, с. 19].

Моҳи декабри соли 1946 дар Университети давлатии Москва ба номи М. В. Ломоносов дар мавзӯи «Сайиди Насафӣ ва мақоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик» рисолаи номзадӣ дифоъ намуда, ба гирифтани унвони илмии номзоди илмҳои филология мушарраф мегардад.

Пас аз ин доир ба масъалаҳои гуногуни адабиёти классикӣ ва муосири тоҷик рисолаву мақолоти зиёде ба таъб расонидааст, ки рисолаҳои «Сайиди Насафӣ ва мақоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик» (1946), «Мулҳами Бухорой» (1948), «Биной» (1957), «Рӯдакӣ ва инкишофи ғазал дар асрҳои X-XV» (1957), «Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ» (1958, ба забони русӣ – 1968), мақолаҳои «Мероси адабии Рӯдакӣ ва ашъори тоза бадастдаромадаи ӯ», «Назаре ба ҳаёти устод Рӯдакӣ», «Рӯдакӣ ва ҷараёни зиндагии ӯ», «Ибни Сино ва «Бадоеъу-л-вақоъ»-и Восифӣ», «Ҳикоятҳои оид ба Ибни Сино», «Камол ва як шартӣ муҳимми омӯхтани он», «Ҷомӣ ва таҳсили илму ҳунар», «Абдурраҳмони Ҷомӣ ва ғазали ҳунаремандӣ», «Дастхати тозаи як маснавии Ҳилолӣ», «Сайфии Бухорой ва мавқеи ӯ дар таърихи адабиёти доираҳои ҳунаремандӣ» ва садҳо мақолаҳои илмӣ дигар аз он шумуланд.

Профессор А. Афсаҳзод дар мавриди рисолаи маъруфи «Биной» менависад, ки «Соли 1957 ба Мирзоев барои ин монография унвони доктори илмҳои филология дода шуд, ки соли 1976 дар Москва ба забони русӣ ба таъб расид» [2, с. 38]. Илова бар ин, ба осори рӯдакишиносии академик Мирзоев донишмандони хориҷие монанди Саъид Нафисӣ, Эраҷи Афшор, А. Н.

Болдырев, Иржи Бечка, А. Баузанӣ, М. Н. Усмонов ва дигарон баҳои баланд доданд.

Моҳи июли соли 1957 бо ташаббуси академик Б. Ғафуров дар Тошканд Конференсияи умумии Иттиҳоди шарқшиносони Иттиҳоди Шӯравӣ баргузор гардид, ки дар баробари вазифаҳои шарқшиносии Иттиҳоди Шӯравӣ зарурати таъсиси як Институт ва ё шуъбаи шарқшиносӣ дар Тоҷикистон таъкид гардид. «Баъд аз ин конференсия, моҳи январи соли 1958, Қарори КМ ҲК Тоҷикистон ва Шӯрои вазирони ҷумҳурии он ба таъсиси Шуъбаи шарқшиносӣ ва мероси хаттиқабул шуд» [6, с. 15].

Устод А. Мирзоев аз рӯзи нахустини таъсиси шуъбаву пажӯҳишгоҳи шарқшиносӣ то охири умри худ дар вазифаи мудирӣ шуъбаю директори Институт кор карда [6, с. 15], дар муддати фаъолияти самарабахши худ ганҷинаи дастнависҳоро хеле ғанӣ гардондааст.

А. Афсаҳзод вобаста ба ин қайд мекунад, ки устод Мирзоев «онро (ганҷинаро) муҳофизат мекард, бой мегардонд, шахсан ба ҷустуҷӯи китоб мерафт, моро низ ҳамроҳаш мебуд. Дар натиҷа, адади дастнависҳо дар ин ганҷина ба 5200 ҷилд ва китобҳои ҷопи сангии камёфт ба 5500 ҷилд расид, ки ба забонҳои тоҷикӣ, форсӣ, арабӣ, ўзбекӣ, озарӣ, туркманӣ, пашту ва ғайра мебошанд. Шаш ҷилди феҳристи дастнависҳои форсии дари тоҷикии он таҳти роҳбарии А. Мирзоев таҳия шуда, аз ҷоп баромад» [2, с. 55].

Профессор А. Афсаҳзод хизматҳои устодиву педагогии ўро сидқан ситуда, ҷараёни тадриси Мирзоевро ҷунин ибронд намудааст: «Шарафи дар маҳзари устод Мирзоев дарс хондан ба мо – донишҷӯёни Университет низ насиб гардид. Дарсдиҳии ў аз омўзгорони дигар фарқ мекард. Ў тақрибан як дақиқа қабл аз занг дар даромадгоҳи тадрисгоҳҳозир мешуд. Баъди салом зуд пушти минбар гузашта, даме нафасашро рост карда, зуд ба дарс шуруъ мекард. Ягон касро ба конспект навиштан даъват намекард. Ҳозирро ғойб ҳам намекард. Дар интиҳои соати дувум, баъди занг, аз рӯи гуфти ў сардорони курс журналҳоро пур мекарданду ў имзо мегузошт. Муаллим чизҳои дар китоб мавҷудабударо дар дарс баён намекард. Нуктаҳои сарбаста ва мавзӯҳои мувоҷиҳавиро тавзеҳ медод... Барои ба парвоз овардани фикри шогирдонаш саъй менамуд. Мутолиаи паёпай ва кори мустақилонаро зиёд мефармуд. Барои мутолиа асарҳои назарӣ, манбаъҳо, асли асарҳо ва адабиёти илмиро пешниҳод мекард» [2, с. 46].

А. Афсаҳзод, ҳамчунин, хотироту ёддоштҳои зиёдеро, ки марбут ба устод Мирзоеванд, дар рисолаи хеш гувоҳ оварда, шахсан бо устод ба Панҷакенту Шаҳритӯс сафар кардан, бо аҳли илму адабу маорифи он ҷойҳо ҳамсухбат гардидан баъзе тадқиқотҳо гузарониданашро, ҳам ба риштаи тасвир кашидааст, ки басо ҷолибу ибратбахшанд.

Профессор А. Афсаҳзод дар идома аз иштирок ва суҳанронии академик Мирзоев дар хориҷи Тоҷикистон ҳам маълумот додааст, ки дар

конференсияҳои илмӣ бонуфузи ИМА, Фаронса, Чехословакия, Булғория, Дания, Туркменистон, Афғонистону Эрон ва ғайра бо маърузаҳои пурмағзу пурмухтаво суханронӣ кардааст. Олимони хориҷӣ ба мақолаву маърузаҳои устод баҳои баланд додаанд. Иддае аз мақолаҳои устод дар китобу маҷаллаҳои илмӣ бисёре аз кишварҳои Аврупуву Осиёи Миёна ба таъъ расидаанд. А. Афсаҳзод охири мақолаи дар хориҷ чопшудаи устодро мақолаи «Носири Хусрав» гуфтааст, ки соли 1976 дар Машҳад, дар китоби «Ёдномаи Носири Хусрав», ба таъъ расидааст [2, с. 63-64].

А. Афсаҳзод охириҳои умри устод Мирзоевро лаҳза ба лаҳза бо як дарду ҳасрат баён месозад. Ў нахуст гирифтори бемории захми рӯда шуда, баъди таъхис маълум гардидааст, гирифтори саратони меъда гаштааст. Сипас дар беморхона хобонида шудааст. А. Афсаҳзод зуд-зуд ба аёдати устод рафта, ба корҳои илмӣ устодаш, хусусан, дар масъалаи ҷопкунии асарҳояш, хеле кумакаш расидааст. Яке аз рӯзҳои аёдаташро чунин баён кардааст: «Рӯзе ба дидани домullo рафтем... Дарро кушоем. Ба ҷашмони худ бовар намекардем. Гуё бемористон набуду коргоҳи олим буд. Ҳама ҷоро китоб, парвандаҳои дастнависдор, varaқҳои наонавишта фаро гирифта буд. Дар болои як мизча ҷойнику рӯзномаҳои нав меистод. Бо арзи салом ва ибораи «Домullo, ба хайр?» хомӯшона ба ӯ нигаристем. Бемор моро шинонда, аз касалиҳарфе накушода, супурд, ки таъхир ва баъди мошинка хондани ду кори дар ин ҷо анҷомдодашро ба ӯҳда гирем. Инҳо рисолаи «Амир Хусрави Деҳлавӣ ва мақоми ӯ» ва матни «Таърихча»-и Аҳмади Дониш буданд. Ҳар ду бо ҳуруфоти арабӣ» [2, с. 69-70].

Шогирди бовафои ӯ супоришҳои устодашро анҷом дода, бори дигар ба иёдаташ меравад. Ин дафъа мақолаи «Котибӣ ва ашъори ҳунармандон»-ро, ки бо маслиҳати шогирдаш таъти унвони «Мухтареи ғазалҳои ҳунармандӣ магар Сайфии Бухорист?» баъди вафоташ ба таъъ расид, ба дасташ дод.

«Домullo Мирзоев – менависад А. Афсаҳзод, - дар давоми дуним моҳе, ки дар бемористон меҳобид, бо тамоми ҳастӣ ба фаъолияти илмӣ, маъмури ва ҷамъиятии худ идома дода, дигаронро низ ба корҳои хайр ҳидоят менамуд. Ҳар бор ба аёдати ӯ мерафтем, аз иродаи матин, ҳисси вазифашиносӣ ва қобилияти худсафарбаркунии ӯқоил мешудем» [2, с. 70].

Ҳамин тариқ, устод Мирзоевро дар арафаи ҷашни Наврӯз ба хона ҷавоб додаанду идро дар канори ҳамкорону дӯстонаш гузаронидааст. Тақрибан баъди якуним моҳ боз ӯро беморхона бурдаанд. Шогирдони ҳамрозу ҳамдамаш боз ба аёдаташ рафтаанд. Он вохӯри бо устодашонро А. Афсаҳзод чунин қисса кардааст: «Рӯзи 10 июн ӯ моро наздаш даъват кард. Акнун аз он Мирзоев, ки мо медонистем, ҷисми лоғаре боқӣ монда буд. Фақат ҷашмонаш, бо вучуди камҳаракатӣ ва овозаш, бо вучуди заифӣ, аз Мирзоеви пешин дарак меод. Вале дар ҳамин ҳолат низ ӯ кор мекард, аз ҳамон ҷо истода, кори институтро идора мекард, фазлу солорӣ ҷокаронаш буданд. Пайваста

менавишт. Фикру иродааш хаста намешуданд. Баробари ба курсӣ нишастанамон, ба дастам боз як мақоларо доду гуфт:– Инро ҳам тайёр карда супоред (мақола дар бораи Аҳмади Дониш буд). Имсол «Сайидо»-ро аз нав менависам. Аз китобҳои пештараам ягон бобро намегирам» [2, с. 71]. Вале аҷал имконаш надод, ки бори дигар «Сайидо»-ро бинависад. Вақте А. Афсаҳзод дар иёдат буд, ба ӯ суҳанони пандомезу насиҳатбор мегуфт. Аз насиҳатҳои ӯст, ки «Ман касал гуфта бекор нишастан кори одамони оқил не! Ягон зарра вақт набояд, ки беҳуда талаф шавад... Укаҷон, Шумо хуб кор мекунад, ман розӣ, лекин ба ду чиз аҳамият диҳед: дар фаъолияти илмию эҷодии худ чизи асосӣ ва ғайриасосиро фарқ кунед, қувваро ба чизи асосӣ равона кунед, далелу мисоли меовардагитон бояд аз даъвою фикратон боқувваттар бошад, зеро ин одамро аз бисёр саҳву хатоҳо нигоҳ медорад...» [2, с. 71].

Оҳиста-оҳиста бемории устод Мирзоев авҷ мегирифт. Лаҳзаҳои вопасини умри устодро А. Афсаҳзод бо сӯзу гудоз чунин баён намудааст: «Охирин бор рӯзи 15-август ба мулоқоти ӯ расидем. Вай дароз кашида, нигоҳашро ба сақф дӯхта буд. Ҳоли харобе дошт. Домодаш муаллим Раҷаб Амонов ва духтари калониаш Каромат дар сари болини ӯ нишаста буданд. Бемор беҳолу бемадор буд. Баъди салом хостам, ки баргардам. Домулло коғазро дар дастам дида, бо овози заиф пурсид: «Он чист?». «Шартнома» - гуфтам. Он шартномаи Мирзоев бо нашриёти «Ирфон» доир ба маҷмӯаи ӯ «Сездаҳ мақола» буд. «Бале..» – гуфт базӯр Мирзоев. Ман шартномаро ба он кас додам. Раҷаб Амонов аз китфашон доштанд. Охирин бор дар саҳифаи ҳастӣ имзои А. М. Мирзоев гузошта шуд. Соати ёздаҳи рӯзи дигар риштаи ҳаёти олими маъруф гусаста шуд» [2, с. 76].

Хизматҳои шоистаи таҳсини устодро ба инобат гирифта, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои абадӣ гардонидани хотираи ин фарзанди фарзонаи халқ бо қарори хеш аз 8 сентябри соли 1977 Ганҷинаи дастнависҳои шарқии АИ ҶТ-ро ба номи ӯ гузошт [3, с. 6].

Воқеан, ҳазор офарин бар чунин фидокори илм, ки то охирин нафас дар хидмати фарҳангу дониш ва тарбияти насли ҷавон дар роҳи омӯзишу тадқиқот буд. Ҳамчунин, рӯҳи профессор А. Афсаҳзод шод бод, ки зиндагиву хидматҳои илмӣ, фаъолияти адабӣ, мақоми фарҳангӣ, хислатҳои инсонии адабиётшиносии варзидаи тоҷикро нукта ба нукта ба зевари табъ ороस्ताаст, ки хонанда худро дар маҳзари академик А. Мирзоев ва профессор А. Афсаҳзод тасаввур мекунад. Дар ҳақиқат,

Бузургонро бузургон зинда медоранд,
Бузургонро бузургони дигар поянда медоранд!

АДАБИЁТ

1. Абдуманнони Насриддин. Матншиносии осори адабӣ. – Душанбе: Пайванд, 2001. – 392 саҳ.
2. Аълохон Афсаҳзод. Академик Абдулғанӣ Мирзоев. – Душанбе: Ирфон, 1985. – 80 саҳ.

3. Ёдномаи Академик Абдулғанӣ Мирзоев (маҷмӯаи мақолаҳо). – Душанбе: Дониш, 2008. – 421 саҳ.
4. Курбонова Сурайё Имомовна. Абдулгани Мирзоев – исследователь истории персидско-таджикской литературы. Автореферат дисс. на соис. уч. степ. канд. фил. наук. – Душанбе: Анджумани Деваштич, 2007. – 27 стр.
5. Осорномаи Аълохон Афсаҳзод. – Душанбе: Деваштич, 2005. – 185 саҳ.
6. Шарқшиносии тоҷик (1958-2008). – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2009. – 646 саҳ.

АКАДЕМИК АБДУЛҒАНӢ МИРЗОЕВ АЗ НИҒОҲӢ АӢЛОХОН АФСАҲЗОД

Академик Абдулғанӣ Мирзоев (1908-1976) аз донишмандони пурқори тоҷик буда, зикру ёди ӯро хоссаву омма пос доштаасту медорад. Аз ҷумла, шогирди ӯ Аълохон Афсаҳзод (1935-1999) зиндагиву фаъолият ва хидматҳои устодаш Мирзоевро дар рисолаи худ – «Академик Абдулғанӣ Мирзоев» воқеъона тасвир намудааст. Мақолаи мазкур ба ҳамин мавзӯ бахшида шудааст.

Калидвожаҳо. Абдулғанӣ Мирзоев, Аълохон Афсаҳзод, донишманд ва нависанда, хотирот, воқеъона

АКАДЕМИК АБДУЛГАНИ МИРЗОЕВ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ АӢЛОХОНА АФСАХЗОД

Академик Абдулгани Мирзоев (1908-1976) один из трудолюбивых таджикских ученых, которого все вспоминали и всегда вспоминают. Среди них его ученик Аълохон Афсаҳзод (1935-1999) реально описывал биографию, деятельность и работы своего учителя на сочинении «Академик Абдулгани Мирзоев». Данная статья связана с этой темой.

Ключевые слова. Абдулгани Мирзоев, Аълохон Афсаҳзод, ученый и писатель, воспоминание, реальность

ACADEMIC ABDULGANI MIRZOEV FROM THE POINT OF VIEW OF ALOKHON AFSANZOD

Academician Abdulgani Mirzoyev (1908-1976) is one of the hardworking Tajik scholars, whom everyone remembers and always remembers. Among them, his student Alokxon Afsahzod (1935-1999) actually described the biography, activities and work of his teacher on the essay «Academician Abdulgani Mirzoev». This article is connected with this theme.

Keywords. Abdulgani Mirzoyev, Alokxon Afsahzod, scientist and writer, memory, reality

АДИБЕ, КИ ДАР ПАНЧҚИТӢАИ ОЛАМ ХОНАНДА ДОШТ...

- МУСОҲИБАИ ҲАФИЗ РАҲМОН БО АКАДЕМИК АКБАРИ ТУРСУН ДАР ОСТОНАИ 90-СОЛАГИИ ЧИНГИЗ АЙТМАТОВ -

Дар номгӯи адибони нобизаи садаи XX Чингиз Айтматов дар радаи аввал қарор дорад. Ҳанӯз дар нимаи солҳои 80-ум осори ӯ бо 154 забони дунё ва шуморааш ба 40 миллион расида буд. Агар як омили маҳбубияти ин адиб дар

усули вижаи муаррифии адибони гуногунзабон тибқи мафкураи даврони шӯравӣ бошад, бешиак, омили асосӣ он буда, ки осори мондагориш ба ақлу эҳсос ва рӯҳияи башарият тавассути вусъати тафаккуру тааммуқи қаҳрамононаш ва роҳу равиши проблемагузориҳои онон таъсиргузор шуд. Ӯ ба василаи қиссаҳои машҳураш – «Ҷамила», «Сафинаи сафед», «Устоди нахустин», «Роҳи қаҳкашон», «Сарвқомати рӯймолсурхаки ман», «Рӯбарӯшавӣ», «Турнаҳои бармаҳал», «Саги алое, ки лаб-лаби баҳр медавад», «Алвидоъ, Гулсарӣ», романҳои «Дуроҳаи бӯронӣ», «Зеркунда», «Тамгаи Кассандра», «Вақте ки кӯҳҳо суқут мекунанд» чун тараннумгари ормонҳои волеи башарӣ дар радифи бузургтарин адибони дунё маъво гирифт ва ба эътирофи самимонаи хонандаи панҷқитъаи олам сазовор гардид.

Аз аҳли адабу андешаи тоҷик, ба гумони мо, аз дигарон бештар академики АИ ҶТ Акбари Турсун бо ин нависандаи забардаст ифтихори ошноӣ ва рафоқату ҳамкориҳои дерина дошт. Аз ин рӯ, бо назардошти қавли маълуми «бузургонро бузургон зинда медоранд» бо Акбари Турсун мусоҳибае орошта, радду бадали афкор пиромони аҳволу осори Чингиз Айтматов намудем.

ҲАФИЗ РАҲМОН: Чингиз Айтматов солҳои 1956-1958 курсҳои олии адабии Маскавро хатм кард. Аз нахустин осораи - «Рӯ ба рӯ» ва баъдан қиссаи «Ҷамила» номаш ҳамчун нависандаи навапардоз, дорои истеъдоду ғавқулодаи бадеӣ дар олам машҳуру маълум гардид. Чизе, ки навиштаҳои ӯро аз дигарон тафовут мегузошт, бешак, сабки хоси нависандагаш буд, ки гӯё бурду боҳти дунёи бузурги реалиро аз қалби кучаки инсонҳои одӣ мегузаронд ва воситаи пайванди ду дунё - воқеият ва ривоят буд. Осори давраи аввалаш ниҳоят оптимистона, аммо шуруъ аз давраи дуюми эҷод нависанда гӯё бори вазнини мушкilotи маънавии башариятро ба дӯш мегирад, фазои диду афкорашро ниҳоят васеъ намуда, ба ҳалли масоиле даст мезанад, ки ҳама марзҳои ҷуғрофию убур мекунанд. Айтматов дигар як адиби кишвари қирғиз нест, амиқрафти андешаи қаҳрамононаш ба андозаест, ки муаммоҳои бузурги ҳастиро мавриди баррасӣқарор медиҳанд. Ин гузариш ба чӣ авомиле бастагӣ дошт?

АКБАРИ ТУРСУН: Вақте ки дар бораи эҷодиёти Чингиз Айтматов суҳбат мекунем, бояд се рукни рӯзгори вайро ба назар гирем: якум шахсияташ, дуюм обрӯю эътибори иҷтимоияш, сеюм ормонҳои иҷтимоӣ ё идеали иҷтимоӣ, ки ӯ дар худ дошт, вале амалӣ нашуд ё ин ки амалӣ шуду на ба ҳадде, ки ӯ мехост. Аз ин ҷиҳат, дар симои Чингиз Айтматов мо ҳамин ваҳдати рӯзгору эҷодиёти ӯро мебинем, яъне ӯ як шахсияти том буд, чунки мо дар зиндагии муқаррарӣ олимону шоирон ё ин ки нависандагону санъаткоронро мебинем, ки байни ин се буди рӯзгор ва эҷодиёташон як навъ ихтилоф ҳаст. Шоироне ҳастанд, ки дар бораи ишқ шеърҳои оӣ мегӯянд, лекин дар зиндагиашон

ишқро ё эътироф намекунад ё баръакс инкор мекунад, ё рафторашон ба он идеалҳое, ки дар осорашон тасвир мешавад, мувофиқ намеояд. Ё дар фаъолияти иҷтимоияшон як ормони иҷтимоиро дар асарашон тарғиб мекунад, лекин дар зиндагии худашон як шахси тамаъқору таммалуқписанданд. Он эътимод, ки мо ба шахсияташон меҳоме дошта бошем, надоранд. Агар аз ҳамин нуқтаи назар, ба рӯзгору эҷоди Чингиз Айтматов назар кунем, мебинем, ки дар воқеъ, ӯ як шахсияти тому комил буданд. Мо бо ӯқариб то дами ҷавонӣ, ҳудуди 25 сол дар тамоси ҳамешагӣ будем ва ҳамеша баҳсу мунозира, ё баръакс таворуди афкор доштем. Бинобар ин, ман аз ҳар қадами эҷодиёти ӯ бохабар будам. Ҳарчанд ки ӯ одат дошт, ки масалан, аз нақшаи ояндаи навиштани чизе ба ҳеҷ кас суҳан намегуфт.

Чингиз Айтматов эҷодиёташро аз равиҳои романтизм шуруъ кард ва романтизм дар эҷодиёти ҳар суҳанвар оғози ташаккули камолоти маънавиёташ ба шумор меравад. Албатта, эҷодиёти марҳилаи миёнасолӣ ва ё пирӣ аз давраи аввал фарқ мекунад, чунки ҳам ҷаҳонбинӣ ва ҳам ҳунари нависандагӣ, ҳам биниши воқеият ва арзёбии воқеият тағйир меёбанд, меёрҳо тағйир меёбанд. Агар Чингизро гирем, албатта дар давраи ҷавонӣ ҳамон «Рӯ ба рӯ», «Муаллими аввал»-ро навишт, ин давраи таҳаввули марҳилаи ҷавонӣ буд. Вақте ки ӯ ба миёнасолӣ расид, акнун бархӯрди шахси ӯ, шахси бақамолрасида бо муҳите, ки дар давраи шӯравӣ буд, муҳити ниҳоят идеологӣ ва сиёсатзада рӯ ба рӯ шуд. Он замон кӯшиш мекарданд, ки ҷараёни эҷодиёти адибонро ба як роҳи муайян раван кунанд ва аз ҷиҳати идеологӣ ва сиёсӣ танзим кунанд, барои ҳамин қолабҳо буд. Қолабҳои адабӣ, қолабҳои бадеӣ буд, ки ҳар як нависанда ё шоир мебоист ба онҳо итоат мекард. Ҳамин қолаби маълуми машҳур реализми сотсиалистӣ буд, пеш аз ин буд реализми интиқодӣ дар асри 19-и адабиёти рус ва дар давраи шӯравӣ номашро гузоштанд реализми сотсиалистӣ. Акнун ҳар чизе, ки нависанда ё аз номи нависанда қаҳрамони асар мегӯяд, бояд дар қолаби идеалҳои иҷтимоии ин низомӣ нав рост меомад. Дар ин ҳолат, албатта, нависандаи мутафаккир, мисли Чингиз Айтматов, як навъ байни обу оташ монда буд. Аз як ҷиҳат вай меҳост идеалҳои ҳудро тасвир кунад, аз тарафи дигар, ҷомеа идеалҳои худашро ба миён мегузошт. Вақте ки ба шароити мавҷудаи иҷтимоӣ Чингиз Айтматов дар синни камолоти маънавӣ бархӯрд, дид, ки ин қолабҳо барои вай тангӣ мекунад.

ҲАФИЗ РАҲМОН: Чингиз Айтматов маҳз дар давраи дуҷуми эҷодиёташ равиши насрро тағйир дод, образҳои офарид, ки аз нигоҳи муҳтаво пурғунҷоишанд: модарғизол ё момавазани ҷанбаршох аз «Сафинаи сафед», манқурт аз «Дуроҳаи бӯронӣ», образи кӯдак аз асари «Саги алоҳе, ки дар гирди баҳр медавад», модагурги Акбара аз романи «Зеркунда»... Як қисмат устураву ривоятҳои ҷун пешзаминаи образ хидмат кардаанд, ки аз олами ривоятҳои мардуми қирғиз истиқбол

шудаанд ва тавассути офаридаҳои ин адиби зинданом акнун сайри ҷаҳон мекунанд. Махсусан, образи манқурт, ки дар асоси он истилоҳи илмие ҳам падид омадааст, ки манқуртизм мегӯянд...

АКБАР ТУРСУН: Бояд гуфт, ки ду тарзи истифодаи унсурҳои мифологӣ ё асотирӣ дар адабиёти бадеӣ ҳаст, пеш ҳам буд ва ҳозир ҳам ҳаст. Дар баъзе адабиётҳо инҳо нуфузи бузург пайдо кардаанд ва дар баъзе осори нависандагон фақат воситаи ёрирасонанд. Яъне ду роҳ аст дар истифодаи афсона, ривоят, устура, якумаш - ҳамчун воситаи обуранги бадеӣ. Қаҳрамон дар рафти гуфтугӯ ё рафтор як чизеро ҳикоят мекунад бо ҳамин тамом. Дар ҳуди сужети асар ин ҳикоят нақш намебозад, як навъ иллюстратсия ё обуранги бадеист. Роҳи дуюм - вақте ки дар асоси ғояи ҳамин устура ё ривоят як концепсияи адабӣ сохта мешавад. Масалан, дар «Дуроҳаи бӯронӣ» авҷи истифодаи устура аст, чунки адиб аз образи манқурт як навъ концепсияи бадеӣ сохтааст, ки арзиши баланди фалсафию гуманистӣ дорад. Аз ин ҷиҳат, метавон гуфт, ки кашфиёти Чингиз дар бораи манқуртигарӣ ба обломовчиӣ ва ганҷаровгарӣ дар адабиёти қарни 19-и рус шабоҳат дорад. Баъди ҷопи роман бисёре аз мунаққидон бо назари манфӣ ба Чингиз менигаристагӣ шуданд, мегуфтанд, ки ин образ дар як ҳикояи нависандаи қазоқ Абиш Кигилбоев ҳаст, яъне ҳамин ривоятро ӯ аввал истифода кардааст. Лекин дар навиштаи Кигилбоев ин ривоят ҳамчун обуранги бадеист, аз ин зиёдтар не, аммо дар романи Айтматов концепсия аст. Тибқи ин ривоят, як қавми муғулнаҷоди жуан-жуанҳо аз як фарди муқаррарӣ одаме месохтанд, ки вай аз тамоми гузаштааш бурида шудааст. Яъне на гузашта ёдаш ҳаст ва на рӯзгори кунуниаш, чудо аз тамоми муҳит, аз таъриху аз тамоми маънавиёти дунё мезияд. Дар ҳамаи ҷомеаи охири солҳои 70-у 80 ҳамин масъала рӯ зад, яъне кӯр кардани хотираи таърихӣ қавму миллатҳо як навъ ба расмият даромад. Дар ҷомеаи мо низ ҳамаи давра ҳол вазнин буд: масалан, чизе, ки аз адабиёти классикӣ ҷоп мекарданд, интиҳобан ҷоп мекарданд, баъдан, ба асарҳои сару думбурида тафсириҳои муғризонаи идеологӣ медоданд. Истифодаи моҳиронаи ривоятро асотир, пеш аз ҳама, хидмати бузурги Чингиз аст, ҳарчанд ки масалан, дар Амрикои Лотинӣ намоёндаи барҷастааш Гарсиа Маркес бо ривоятро устура асарҳо навишта буд ва дар ин ҷода маҳорати комил дошт. Чингиз бо ӯҳам дӯстӣ дошт, мукотиба ҳам дошт ва чанд бор мактубҳои ӯро ба ман хонда дода буд. Маркес менавишт, ки «ман фақат барои ҷоннок кардани сужети бадеӣ устураро истифода кардам, барои дилчасп кардани сужети бадеӣ, ту бошӣ аз ин доира баромада, ба тафсири фалсафӣ пардохтӣ, ҳулосаҳои қулай баровардаӣ, ки тамоми сарнавишти гузашта ва ҳам ояндаи инсониятро дар бар мегиранд, яъне ту бо унвони файласуфи иҷтимоӣ ба таърихи адаби ҷаҳонӣ ворид шудай»...

ҲАФИЗ РАҲМОН: Қисмати ғариби асар ҳам ҳамаи ҷост, ки Найман-она ба суроғи писараш меояд, лаҳзаҳои мешавад, ки ӯ ба писараш хеле бо

тааммул, ба тадрич, зина ба зина мефаҳмонад, ки ту писари ман ҳастӣ, номи ту Жоламан асту падарат Дониёлбой... Бисёр кӯшиш мекунад, ки ба ёди фарзандаш кӣ будани ӯву аз кучо омадани ӯ, қавму аҷдоду гузаштагонашро фаҳмонад, аммо ба мурод намерасад, зеро ин писар аллакай ёд надорад, хотирааш тамоман аз байн рафтааст. Ӯ ба ҳамон хӯҷаинаш мисли сағ хизмат мекунад ва дар интиҳои ҳамон устура омадааст, ки Найман-она аз тири фарзандаш ба ҳалокат мерасад ва аз рӯймоли сафеди ӯпаррандае ба вучуд меояд, ки аз ӯ садое ба гӯшҳо мерасад, ту кӣхастӣ ва аз кучо ҳастӣ...

АКБАР ТУРСУН: Ин ишора ба ҳамон солҳои 80 аст, ки як навъ оғози худшиносӣ буд, худшиносии фарҳангии миллӣ, ки бар асари онҳо як навъ ҷунбишҳо низ сар шуда буд. Дар фарҳанги мо масоили худшиносӣ дар шеър арзи вучуд кард. Чингиз Айтматов ба хотири худшиносӣ аз ҳамин фишангии ниҳонии бедории миллӣ дар образи манқурт, ки як неруи муқобилати иҷтимоию сиёсӣ ва идеологӣ буд, истифода кард ва ин ҳам як навъ иқдоми бузурге буд. Роман пеш аз оғози ба истилоҳ замони бозсозӣ нашр шуд. Вай барои муҳитро тағйир додан ба тарзи худ хизмат кард. Бинобарин агар Чингизро гӯем, ки яке аз такондиҳандагони маънавии бозсозии ҷомеаи шӯравӣ буд, хато намекунем. Бояд гӯям, ки ин романро агар нависанда дар оғози солҳои ҳаштодуми садаи гузашта нею дар ибтидои садаи имрӯза менавишт, романиаш ончунон вокуниш эҷод намекард. Нависанда масъалаи ёду хотирро бад-он фароҳии арзу тӯлаш замоне дар миён гузошт, ки низоми ҳокими ҳамонвақта тарбияи манқуртони навбаромадро ҳадафи худ қарор дода буд. Боре ӯ бо шавқу завқ ба ман гуфта буд: «Тасаввур мекуни, дар нахустин гирдиҳамоиҳои аҳди Горбачёв мардум шиоре доштанд, ки дар он «Моро дигар фиреб дода наметавонед, мо манқурт нестем» навишта буданд. Аз ӯ пурсидам: «Магар шумо мардумро ба инқилоби сиёсӣ даъват карда будед?». Посухаш чунин буд: «Фақат мехостам, ки мардуми бедор дар ҳамдастӣ бо ҳукуматдорони хушёр ба ислоҳу тақомули ҷомеаи шӯравӣ камари ҷиммат банданд, чунки мегӯям, ки назарияи ленинӣ торафт ба аҳкоми динӣ табдил ёфта, ҳамроҳи сиёсат ба як кори ғайриҳирфай табдил меёбад».

ҲАФИЗ РАҲМОН: Бисёр мунаққидон андеша доранд, ки гӯё номуайянии замони образи манқурт ба матои реалистии асар як навъ ҳалал ворид кардааст. Гуруҳи дуҷуми мунаққидон мегӯянд, ки не, ин баръакс аст, зеро ки дар ниҳояти асар садои қалби як одами одӣ шунида мешавад. Тавассути ҳамин образ, ҳамин ривоят, ҳамин гуна воситаҳои тасвир нависанда тавонистааст, ки гирудори қалбии як инсон одиро ба тамоми олам шунавонад. Дуюм, қисмати андешаи ман ҳамин аст, ки дар дар «Қиёмат» ё «Зеркунда» ҳадаф аз овардани образи модагурги Акбара

махлут кардани олами ҳиссу андешаи ҳайвонот ва инсонхост. Дар ҳамин ҷо чӣ таносубе ҳаст, устои азиз?

АКБАР ТУРСУН: Истифодаи пурмаъноӣ образи ҳайвонҳо ҳам як навъ кашфиёти бадеии Чингиз аст, чаро ки дар вай тазоди рӯякӣ нест. Агар асарҳои баъдиашро бинем, ҳамеша муқобил гузоштан не, бо ҳам пайвастанӣ рӯзгори ҳайвон ва одам мушоҳида мешавад, масалан одам ва асп, одам ва гург. Охирин романиш - одам ва паланги кӯҳӣ, яъне сарнавишти ин чизҳоро бо ҳам пайваста, масоили куллиро мебардорад. Масъалае, ки ҳозир дар илм бӯхрони экологӣ мегӯянд. Як замон қир кардани гургҳо сар шуд. Дар давраи рушди ба истилоҳ иқтисоди бозаргонӣҳамаи чизро ба фуруш гузоштанд. Масалан, дар Қирғизистон шикор ба паланги кӯҳӣ ба як навъи тиҷорати байналмилалӣ табдил ёфт. Бинобар ин, ӯ масъалаи экологияро ҳам ба миён мегузорад, яъне муносибати Чингиз Айтматов бо ҷамъият ва муҳити иҷтимоӣ ва низомии сиёсӣ ба ҳам меҳӯранд. Аслан, вазифаи адабиёти бадеӣ чист? Баркушодани гиреҳҳои маънавии рӯзгори инсон, роҳҳои беҳтар кардан ва сарфаҳм рафтан ба табиати маънавии инсон, ки ин чӣ махлуқ аст. Ин проблемаҳо нав нест аз замони Хайёму пештар равем, аз Носири Хусраву Рӯдакиву Фирдавсӣ сар шудааст, инсон ҳудаш кист, мақсаду мароми зиндагиаш дар ин замин чист ва замин ба унвони коинот барои инсон чӣ сарнавиште навишта, ки ҳуди инсон ҳабад надорад. Нависандагони мутафаккир, мисли Чингиз Айтматов, ин масъаларо ба миён гузошта метавонанд. Баъзе ноқидони сухан асли концепсияи бадеӣ, бархӯрдҳои маънавии ҷомеаро сарфи назар мекунанд, куллан дар бораи ҷомеа ё тамаддун ва ё фарҳанг фикр намекунанд. Аз ин сабаб, ба дунёи маънавии Чингиз дар «Дуроҳаи бӯронӣ» баъзе мунаққидон сарфаҳм нарафтанд, барои ҳамин ин қисми фантастикияш дар назари онҳо як чизи сунъӣ шуд, ки гуё як навъи воқунише дар муқобили кайҳонавардиҳои мо бошад... Бештарини ин интиқодҳо аз надонистани концепсияи бадеӣ ва фалсафии Чингиз Айтматов буд, ки баъзан инҳоро адиб аз дилу ҷиғараш мегузаронид ва меранҷид. Ибтидои дӯстии мо ҳам аз ҳамин сар шуд, ки вақте ман бо ӯ соли 1981 як номаи дуру дароз навиштам, хусусан ин бахши кайҳониаширо тақдир кардам, гуфтам, ки Шумо масъаларо бисёр хуб гузоштед ва ҳатто мани файласуф қоиш шудаам.

ҲАФИЗ РАҲМОН: Чингиз Айтматов мегӯяд, ки шахсияти Акбари Турсун барои ман хеле мароқовар аст. Ман бояд бигӯям, ки дар ин синну сол ёфтани дӯсти ҳақиқӣ хеле душвор аст. Паҳлуҳои ин дӯстӣ на фақат итминону боварию садоқат аст, инҳо як чизҳои худ аз худ маълум мебошанд...

АКБАР ТУРСУН: Ҳудаш гуфтааст, ки дар ин синну сол дӯсти ҳақиқӣ пайдо кардан мушкил аст, вай ҳақиқатро мегӯяд, ба ин маънӣ, ки дар муносибатҳои инсонӣ лаҳзаҳое мешаванд, ки Шумо як касро бори аввал

мебинед, лекин якбора муҳаббату эътимод дар зеҳни одам ба вучуд меояд, ҳамин хел ишқи маънавӣ пайдо мешавад. Мо аз лаҳзаи аввалини вохӯриамон дар Париж, дар ҳошияи як коллоквиум ба ҳам унс гирифтем, дӯстиамон то охири умраш идома ёфт, ҳатто дар байнамон гуфтугузорҳои шадид ва бархӯрдҳо мешуд, лекин заррае ба муносибатҳои дӯстонаи мо таъсир намекард. Ёд дорам, ки симпозиуми шӯравӣю фаронсавӣ буд. Вақте ки рӯйхати иштирокчиёро хонданд, дар ҷойи аввал Чингиз Айтматов қарор дошт. Ҳангоми танаффус паймона дар даст ба назди Чингиз Айтматов, ки дар кунҷе танҳо меистод, рафтам ва барои дилбардорӣҳамон рубоии Хайёмо бо русӣ хондам:

**Як даст ба мусфаҳему як даст ба ҷом,
На кофири мутлақ, на мусулмони тамом.**

- Шумо аз ҳамватанони мо-ку, яъне аз Осиёи Марказӣ?, - пурсон шуд ӯ.

- Ман ҳамонам, ки ба шумо мактуб навишта будам, вале ҷавобаш наомад, - посух додам ман. Дар суҳбати нахуст чунон гуфтугӯ кардем, ки гӯё шиносҳои қадима бошем. Ҳамин тавр, тез-тез вомехӯрдагӣ шудем. Бояд гӯям, ки шахсияташ бисёр ҷолиб, ба ин маъно, ки шахси мутафаккир буди зиндагии хоксоронае дошт. Баъди ҷопи романи «Дуроҳаи бӯронӣ» баъзеҳо ҳатто навиштанд, ки ҳамон қисми фантастикии кайҳонияш аз нуфузи маънавии ман будааст, яъне ғояшро ман ба вай гуфтаам, ки ин гапи дурӯғ аст, чунки таълифи ин асарро пеш аз шиносоии ман оғоз карда буд. Вақти шиносоии мо аллакай роман ҷоп шуда буд, яъне ман ҳеҷ муносибате ба ин асар надорам. Як нафар ҳатто гуфтааст, ки барои дар таърих сабт кунондани номи ман номи гурғашро Акбара мондааст. Хуллас, ҳамин хел гапҳои кӯчагӣ, лекин ҳуди Чингиз, албатта, кони андешаву афкор буд ва ман ҳамчун файласуф аз ӯ бисёр баҳра гирифтаам.

ҲАФИЗ РАҲМОН: Барои ин суҳбати хеле самимию мароқовар ба Шумо изҳори сипос мекунам.

ҶАНБАҲОИ ПОЭТИКИИ ОСОРИ ЧИНГИЗ АЙТМАТОВ ВА ТАРҶУМАИОНҲО БА ЗАБОНИ ТОҶИКӢ

Бобоалиева З. П.

Донишгоҳи давлатии забоҳои Тоҷикистон

Табодули фарҳангӣ, адабӣ ва илмӣ миёни миллатҳои мухталифи олам амрест, ки тарҷумаро ба ҳайси як чараёни бузург матраҳ менамояд. Адибону донишмандони тоҷик ҳамеша аз осори адабиву бадеӣ ва илмӣ ақвоми дигар осори зиёдеро тарҷума кардаанд, ки ҳар кадоми онҳо дар мавзӯву муҳтаво,

шаклу сохтори адабиёт ва диду ҷаҳонбинии эҷодкорону олимон бетаъсир набудаанд.

Имрӯз низ тарҷума ва масъалаҳои он яке аз мавзӯҳои бисёр муҳим маҳсуб ёфта, аз аҳамияти зиёд бархӯрдор аст. Ҳатто бархе аз муҳаққиқон бар ин боваранд, ки тарҷумаи як асар аз як забон ба забони дигар аз нигоҳи аҳамият монанди таълифи як асари нав мебошад, зеро китобе, ки тарҷума мешавад, дар истифодаи як ҷомеа қарор гирифта, ҳамон рисолатеро анҷом медиҳад, ки дар ҷомеаи асл бар дӯш дошт.

Яке аз нависандагоне, ки ба истисноӣ қиссаи «Пегий пес, бегущий краем моря» (1977) ва романи «Тавро Кассандры [Из ересей XX века]» (1994)-и ӯ дигар соири осораш ба забони тоҷикӣ тарҷума шудааст, Чингиз Айтматов мебошад. Осори ин нависанда, ки аз ҷониби мутарҷимони тоҷик то инҷониб анҷом ёфтаанд, аз ҳар лиҳоз ба шакл ва дарунмояи адабиёти тоҷик таъсир гузошта, аз лиҳози сабку услуб, забон, бадеиёт ва сифат дар сатҳҳои гуногун қарор доранд. Мо атрофи масъалаҳои мазкур дар навиштаҳои дигарамон баҳс кардаем. Дар ин маҳдуда меҳокем, ки атрофи ҷанбаҳои поэтикӣ, падидаҳои ҳунарий, бадеиёти пораҳои манзуму матнҳои насри мусаччаъ, байт ва мисраъҳои ҷудогона, ки дар осори Ч. Айтматов истифода шудаанд, таваҷҷуҳ намуда, ҳунари мутарҷимии тарҷумонро баён созем.

Баъзе аз аносири тарҷумаи қиссаи «Алвидоъ, Гулсарӣ!»-и Чингиз Айтматовро бо матни асл муқоиса намуда, ба ин натиҷа расидем, ки Фазлиддин Муҳаммадиев ба умқи олами ниезҳо ва андешаҳои нависандаи қирғиз ворид гардидааст. Бо назардошти ин нукта, метавон гуфт, ки ӯ матни бо насри мусаччаъ навишташудаи «Плач верблюдицы» - «Нолаи уштур»-ро аз таҳи дил дарк ва тарҷума намудааст. Нуктаи ҷолиби дигар ин аст, ки нависанда-тарҷумони тоҷик Фазлиддин Муҳаммадиев маҳорати тарҷума намудани шеър ва матнҳои мусаччаъро низ доштааст, ки ҳамин вижагиро метавон дар тарҷумаи савти «Плач верблюдицы» - «Нолаи уштур» ва «Песня старого охотника» - «Суруди сайёди пир» дар қиссаи «Алвидоъ, Гулсарӣ!» мушоҳида намуд.

Ривояти «Нолаи уштур» («Плач верблюдицы») матни мусаччаъест, ки дар нусхаи асл, низ дар он бадеияту лиризм, вазну қофия ва оҳанги махсус ҳис карда мешавад. Аммо ин матн оҳанги шеърро бештар дар нусхаи тарҷума гирифтааст. Тарҷумон онро дар қолаби насри мусаччаъ бо маҳорат тарҷума намудааст, ки дар вақти мутолиаи матн вазну оҳанг ва мусиқии каломӣ он ба ҳубӣ эҳсос мешавад.

Фазлиддин Муҳаммадиев хеле зебову орошта, бо ҳаёлу тасвирҳои шоирона ва камоли устодӣ бо эҳсоси комил ва дарки амиқи ҳолати рӯҳӣ ва отифии қаҳрамони лирикӣ ин пораро ба тоҷикӣ баргардондааст, ки мисли таронаҳои мардумӣ содаву образнок аст. Бояд зикр намуд, ки дар ин маврид тарҷума то ҳадде ба асл рақобат мекунад, ки ин амр на ба ҳар тарҷумон даст медиҳад. Барои намуна пораҳои зеро аз асл ва тарҷума нақл мекунем:

Матни асл: «Много дней бежит
она по пустынному краю. Ищет,

кличет **детеньша**. Горюет, что не
водит его больше за **собой** его в

час вечерний над обрывом, в час
утренний по равнинам, не
собирать им вместе листья с веток,
не ходить по зыбучим пескам, не
бродить по весенним полям, не
кормить его белым молоком. Где
ты, темноглазый верблюжонок?
Отзовись! Бежит молоко из
вымени, из переполненного
вымени, струится по ногам. Где
ты? **Отзовись!** Бежит молоко из
вымени, из переполненного
вымени. Белое молоко...» [2, с.
141].

Нусхаи тарҷума:

«Рӯз то шабу шаб то рӯз уштури
бечора ҳар сӯдавон аст, дар суроғи
бача давон аст, шабонгоҳондар
сари теппа, саҳаргоҳондар дашти
фарох, модар акнун якка, танҳо
аст. Барги буттаҳоро танҳо
меҳӯрад, ба сӯи регзортанҳо
меравад. Ба марғзори сабз бо кӣ
равад ӯ, шири сафедро ба кӣ
диҳад ӯ? Уштурбачаяк, ту дар
куҷой? Оҳсиёҳчашмак, бигӯ
куҷой? Пистони модар пур, пур аз
шираст. Касе нахӯрад шири
сафеда, замин бихӯрад шири
сафеда.Шири сафеда... Шири
сафеда...» [4, с. 197].

Ба назари мо, матни тарҷумаи пораи болоро метавон яке аз беҳтарин қисматҳои кори тарҷумонии Фазлиддин Муҳаммадиев дар ин асар унвон кард. Тарҷумон дар ин қисмат аз доираи кори як тарҷумон гоми фаротар мениҳад ва ба кори як шоир наздик мешавад. Фазлиддин Муҳаммадиев дар тарҷумаи ин матн аз такрори калимаҳо, ҳамхуруфӣ ва алитератсия истифода кардааст, ки ба матн вазну оҳанги махсус бахшидааст ва онро ба шеър наздик кардааст. Махсусан, истифода аз садонокҳои дарози «о», «й» ва «ӯ» дар аксари калимаҳо ва оҳанги савол бахшидан ба ҷумлаҳо ба матн, ки худ муҳтавои ҳузну андӯхро дорад, оҳанги нола ва мӯя бахшидааст, ки хонанда зимни мутолиаи он нохудоғоҳ ба ин мӯя ҳамроҳ мешавад. Баъзе ҳарфҳо дар аксари калимоти матн истифода шудаанд, ба мисли овози «а» ва ҳарфи «р» дар калимаҳои «дар», «сар», «сахар», «модар» ва ҳарфҳои «о» ва «р» дар калимаҳои «бечора», «фарох», «бутаҳоро», «регзор», «сафедро» ва ғайра, ки оҳангнокии мантро таъмин кардаанд. Илова бар ин, такрори таркибҳо ва калимаҳои «рӯзтошабушабторӯз», «давонаст, давонаст», «ширисафеда, ширисафеда» ва қаринаи лафзӣ миёни калимоту таркибҳои «шабонгоҳон» ва «сахаргоҳон», «танҳомеравад» ва «танҳомехӯрад», «боқиравадӯ» ва «бақидиҳадӯ» «уштурбачаяк» ва «сиёҳчашмак» ва «тударкуҷой»-ву «бигӯкуҷой» сабаб шудаанд, ки матни тарҷума ба унвони як настри шоирона ҷилвагар шавад.

Бисёр ҷолиб аст, ки дар романи «Қиёмат» низ ба мисли ривояти мазкур ба сахнае дучор мешавем, ки аз назари мавзӯ ва муҳтаво ба ривояти қаблӣ монанд аст. Мухтасари воқеа чунин аст: вақте ки аз тарфи Бозорбой (қаҳрамони манфии асар. – Б. 3.) чор гургбачаи навзоди модагург-Акбара рабуда мешавад, нависанда ҳолати модагурги аз гургбачаҳояш ҷудогардидаро бисёр риқатовар тасвир намудааст. Модагург дар ҳолати ғаму андӯҳи бепоён дар хоб Худои гургон-Бӯри-Онаро мебинад ва ба ӯ аз ғаму ғуссаҳои худ шикоятмез чунин мегӯяд:

Матни асл:

«Взгляни на меня, волчья богиня Бюри-Ана, это я, Акбара, здесь, в холодных горах, несчастная и одинокая. О, как плохо мне! Ты слышишь, как я плачу? Ты слышишь, как я вою и рыдаю, и вся утроба моя горит от боли, а сосцы мои разбухли от молока, и некого напоить мне, некого вскормить, лишилась я моих волчат. О, где они и что с ними? Сойди же вниз, Бюри-Ана, сойди ко мне, и мы сядем рядышком, повоем, порыдаем вместе...» [3, с. 252].

Нусхаи тарҷума:

«Ҳоли маро мебинӣ, эй модари гургон-Бӯри-Она? Ин манам-Акбара. Дар ин манзили пурях тани танҳоям ман, бадбахту бенаво гаштам. Оҳ, агар медонистӣ, ки чи қадар саҳт аст бароям! Оё ту нолаҳои маро мешунавӣ? Ту мебинӣ ва мешунавӣ, ки ман чӣқадар лобаю тазаррӯ кардам ва ҷисму ҷони ман аз он бадард аст. Пистони ман аз бисёрии шир ба кафидан оид шуд. Киро

ман шир диҳам? Кӣ синаҳои маро мемакад? Ман, охир, аз ширмак фарзандони худ ҷудо шудам. Эй Худо, ту бигӯй, ки онҳо кучо шуданд? Тақдир бо онҳо чиҳо кард? Охир, ту ҳам поёнтар фуру, Бӯри-Онаҷон! Биё, ба назди ман, бо ҳам наздик биншинем, бо ҳам оху нолу кунем...» [5, с. 406]

Пораи мазкур аз ҷониби Истад Қосимзода низ бо маҳорати хос ба забони тоҷикӣ тарҷума шудааст. Ҷуноне ки мушоҳида шуд маъно ва муҳтавои матни асл ва тарҷума як аст: риқатовару ғамнок, ки хонанда зимни мутолиа он бо ғаму ғуссаи модагург ҳамроҳ мешавад. Аммо оҳанги шоиронаи ин матн то он ҳадде, ки пораи тарҷуманамудаи Ф. Муҳаммадиев дорад, доро нест.

Дар робита ба масъалаи бидуни тағйир анҷом ёфтани ва ё ногузир будани афзоишу коҳиш дар ҷараёни тарҷума мо дар он андешаем, ки гоҳо наметавон бидуни тағйир ва ихтисор ё тасарруфот дар матни асл тарҷумаро ба сомон расонид [7, с. 52]. Аммо мутарҷимони соҳиби қареҳаи баланд метавонанд дар ин замина ба муваффақиятҳои назаррас ноил гардида, хусусиятҳои миллий, вижагиҳои сабки асар, махсусияти сохториву муҳтавои асари мабдаъро ба забони мақсад интиқол диҳанд.

Ба андешаи мо, дар тарҷумаи бисёре аз пораҳо ҷӯяндагӣ ва заҳмати адабии Фазлиддин Муҳаммадиев назаррас аст. Аммо ҳаст мавридҳои, ки дар раванди тарҷумаи қиссаи «Алвидоъ, Гулсарӣ!» аз ҷониби Ф. Муҳаммадиев низ илова, ихтисор ё худ тасарруфот дар матни асл мушоҳида карда мешавад. Мутаассифона, дар рафти тарҷумаи достони халқии «Суруди сайёди пир» аз ҷӣ сабаб бошад, тарҷумон онро мукамал тарҷума накардааст. Нависанда воқеаҳои дostonро нахуст ба тариқи наср ҳикоя намуда, навҳои падарро дар қолаби назм меорад, ки дар вақти бармало намудани ҳолати ботинии Танабой ва мустаҳкам намудани воқеияти асар хеле муассир аст. Бо сабабҳои ба мо номаълум Фазлиддин Муҳаммадиев аз овардани қисса ба тариқи наср худдорӣ намуда, бевосита аз навҳои падар бар марги писараш - Қаракул шурӯъ намудааст. Ҳарчанд, дар марсия падар бо дасти худ куштани писарашро бо ғаму ғуссаи бепоён ба ёд оварда месарояд, аммо ҷӣ гуна ба вуқӯъ омадани ин фоҷеаи мудҳиш барои хонандаи тоҷикзабон пӯшида боқӣ мемонад, зеро дар матни насрии он нависанда сабаби кушта шудани Қаракулро бо достони падар шарҳ дода буд, ки он иҷборан амалӣ гашта буд. Вале ин далел дар матни назмӣ-навҳои падар оварда нашудааст. Дар зер чанд байте аз асл ва тарҷума замима менамоем:

Матни асл:

«Убил я тебя, сын мой Карагул.

Один остался я на свете, сын мой Карагул,

Судьба покарала меня, сын мой Карагул.

Судьба наказала меня, сын мой Карагул...» [2, с. 214]

Нусхаи тарҷума:

«Худам туро куштам-ой, писарам Қарагул,
Ман бекасу кӯям-ой, писарам Қарагул.
Дод аз дастаки марг-ой, писарам Қарагул,
Бедод аз фалак-ой, писарам Қарагул...» [4, с. 292]

Ба ақидаи мо, ихтисор намудани ин ҳикояи ҷолиб ҳусни асарро як қадар коста намудааст. Аммо боиси зикр аст, ки ҳазф намудани матни насрии ҳикоя ба қимати тарҷумаи он ҳалал ворид карда бошад ҳам, дар маҷмӯъ метавон гуфт, ки аз тарҷумаи назмии он нависандаи тоҷик муваффақ берун баромадааст. Бояд қайд кард, ки марсия дар асл аз 15 мисраъ ва 7 байт иборат аст, ки мисраи аввали он дар мисраи ҷаҳордахум ба такрор меояд. Ф. Муҳаммадиев бар ин матн мисраёро илова намуда, онро дар 16 мисраъ ва 8 байт тарҷума кардааст. Ҳарчанд, ки дар тарҷумаи Ф. Муҳаммадиев низ чор мисраъ: 1, 2, 3 ва 4 ба таркиби дигар такрор шудааст, тарҷумаи ӯ бадеияту салосати хос дорад. Муҳимтар аз ҳама, тарҷумон тавонистааст хостаҳои бадеии нависандаро дар матни тоҷикӣ интиқол бидиҳад. Намунаи тарҷумаи Ф. Муҳаммадиев далели он аст, ки ӯ ба кори тарҷума назари сода надоштааст. Дар тарҷумаи ин марсия низ вай ранҷи шеърро фариниро кашидааст, ки дарки ранҷи ӯро метавон аз муқоисаи матни асл ва тарҷума мушоҳида намуд.

Дар романи «Қиёмат» низ аз ҷониби Чингиз Айтматов пораҳои шеърӣ истифода шудаанд. Дар романи мавриди таҳқиқ ду байт ба тахмини Чингиз Айтматов шояд, ки «аз кадом як шоири Шарқ» [5, 59] аст, ҷо дода шудааст ва тарҷумон Истад Қосимзода онҳоро ба рубоиҳои шоири шинохтаи адабиёти классики тоҷику форс Умари Хайём иваз намудааст, ки дар зер яке аз рубоии истифодашударо бо матни асл дар қиёс оварда, андешаҳои монро баён менамоям:

Матни асл:

«Ему припомнилось полузабытое изречение какого-то восточного поэта:
«И среди тысячной толпы-ты одинок, и находясь с собой наедине – ты одинок»
[3, с. 37].

Рубоии Умари Хайём:

«Як қатраи об буд, бо дарё шуд,
Як зарраи хок, бо замин якто шуд.
Омад-шуди ту андар ин дунё чист?
Омад мағасе падида нопаёдо шуд» [5, с. 59].

Аз рӯи муқоисаи ҳар ду матн маълум мешавад, ки мутарҷим рубоии Умари Хайёмро дар ин ҷо бемаврид истифода кардааст. Ҳарчанд, ин

ибтикори нависандаро метавон пазиroy намуда, далели ҷӯяндагии ўҳисобид, вале ба назари мо, он мафхумеро ки матлаби нусхаи асл дар назар дорад, рубоии мазкур баён карда натавонистааст. Аммо агар мутарҷим каме диққат мекард, ба ин мазмун дар ашъори шоирони классiku муосири мо абёти зиёде пайдо карда метавонист ва ҳамчунин кӣ будани «шоири Шарқ»-ро низ аниқ мекард. Матлаби мазкур ба сардафтари адабиёти тоҷiku форс Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ тааллуқ дошта, он байтест аз ашъори парокандаи шоир. Ин ҷо матни асло бо байти Абӯабдуллоҳи Рӯдакиро меорем, ки дар қиёс хост ва назари Чингиз Айтматов баръало падиd мегардад:

Матни асд:

«И среди тысячной толпы-ты одинок,
И находясь с собой наедине – ты одинок» [3, с. 37].

Рӯдакӣ:

«Бо сад ҳазор мардум танҳой,
Бе сад ҳазор мардум танҳой» [1, с. 355].

Дар мавриди истифодаи рубоӣҳои Умари Хайём Ато Ҳамдам дар сарсухани романи фавқуззикр чунин меорад, ки: «Дар аввали роман ишора ба «байтҳои ҳикматомез»-е ҳаст. Он ҷо аз Хайёми бузург рубоӣ ба қор бурда шудааст, ки бо матни аслии русиаш мувофиқат мекунад» [5, с. 5]. Аммо ба назари мо, бо камтар диққат маълум мегардад, ки овардани рубоӣҳо ба мазмун ва маъно, ки муаллиф дар назар доштааст, умуман мувофиқат намекунад. Дар амалия тарҷума ду роҳи тарҷумаи матнҳои назмӣ маъмул аст: тарҷумаи сатр ба сатр ва шоирона [7, с. 93]. Дар ин маврид бисёр ҳам мувофиқ медбуд, агар И. Қосимзода аз тарҷумаи сатр ба сатр истифода мекард ва маънову мухтавои байти мазкурро ба забони тоҷикӣ интиқол медод. Паҳлуи дигари масъала ин аст, ки Чингиз Айтматов аз адабиёти классикии форсу тоҷик огоҳии хуб доштааст, далели ин гуфтаҳо истифодаи ӯ аз ашъори Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ мебошад.

Аз қиёси матни асл ва нусхаи тарҷумаи онҳо ба чунин натиҷа расидем, ки Чингиз Айтматов дар осораиш дар баробари истифода аз ривоят, ҳикоят, афсона ва қисса андар қисса аз шеърӣ пораҳои назмӣ низ фаровон истифода бурда, асарҳои худро ҷаҳонӣ намудааст. Дар ин росто мутарҷимони тоҷик тавонистаанд, ин ҳама офаридаҳои адибро ба забони ноби тоҷикӣ тарҷума намуда, дар ин самт то ҷое бӯрд кардаанд ва ҷое то бохтаанд. Ҳарчанд намунаи тарҷумаҳои Фазлиддин Муҳаммадиев яке аз беҳтарин қори тарҷума аз назари мо махсӯб меёбад, бо вуҷуди ин оид ба таҳқиқу паҷӯҳиши ин тарҷумаҳо ба забони тоҷикӣ ҳоло гуфтаниҳо хеле зиёд аст. Зеро дар адабиёти тоҷик қори тарҷумаҳои осори ин адиб аз таҳқиқу муқоисаи онҳо пешдастӣ

дорад ва пажӯҳиш дар самти бармало намудани хусну кубҳи тарҷумаҳои осори ӯ хеле кам аст, ба истиснои як чанд маврид.

АДАБИЁТ

1. Абӯабдуллоҳи, Рӯдакӣ. Ахтарони адаб/Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ. Ҷилди 1. – Душанбе: Адиб, 2007. – 413 с.
2. Айтматов, Чингиз. Прощай, Гулсарь!/ Айтматов Чингиз. – М.: Молодая гвардия, 1967. – 205 с.
3. Айтматов, Чингиз. И дальше века длится день; Плаха; Пегий пес, бегущий краем моря: Романы, повесть/ Чингиз Айтматов. – Ф.: Кыргызстан, 1988. – 656 с.
4. Айтматов, Чингиз. Алвидо, Гулсарь! Повест. Аз русӣ тарҷумаи Фазлиддин Муҳаммадиев/ Чингиз Айтматов. – Душанбе: Ирфон, 1978. – 255 с.
5. Айтматов, Чингиз. Қиёмат. Роман, тарҷума аз забони русӣ И. Қосимзода/ Чингиз Айтматов. – Душанбе: Деваштич, 2006. – 474 с.
6. Бархударов, Л. С. Язык и перевод. Вопросы общей и частичной теории перевода / Л. С. Бархударов. – М.: Изд. ЛКИ, 2010. – 240 с.
7. Федоров, А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) / А. В. Федоров. – М.: Высшая школа, 1983. – 303 с.

ПОЭТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ЧИНГИЗА АЙТМАТОВА И ИХ ПЕРЕВОДЫ НА ТАДЖИКСКИЙ ЯЗЫК

Статья посвящена сопоставительному анализу перевода стихотворных отрывков из произведений Чингиза Айтматова и их особенностей. Автор даёт оценку поэтическим аспектам переводов отрывков из произведений Ч. Айтматова, выполненными таджикскими переводчиками Фазлиддином Мухаммадиевым и Истадом Косимзоде на материале двух произведений («Прощай, Гульсары!» и роман «Плаха») писателя. Также, сопоставляются поэтические моменты текста оригинала с переводным вариантом.

Ключевые слова: Чингиз Айтматов, Фазлиддин Мухаммадиев, Истад Косимзода, перевод, повесть «Прощай, Гульсары!» и роман «Плаха», особенности перевода, поэтические моменты, стихотворные отрывки, текст оригинала, текст перевода, таджикский язык, художественное произведение.

POETIC ASPECTS OF CHINGIZ AITMATOV'S WORKS AND THEIR TRANSLATION INTO TAJIK LANGUAGE

Abstract: The article is devoted to the comparative analysis of the translation of poetic excerpts of Chingiz Aitmatov's works and their features. The author assesses the poetic aspects of the translation of a passage from the works of Chingiz Aitmatov made Tajik translators Fazliddin Muhammadiev and Istad Qosimzoda on the material of the two works of the writer ("Farewell, Gulsary!" and the novel "Scaffold"). Also, the poetic moments of the original text are compared with the translated version.

Keywords: Chingiz Aitmatov, Fazliddin Muhammadiev, Istad Qosimzoda, translation, the story "Farewell, Gulsary!" and the novel "Scaffold" poem, excerpts, translation features, poetic aspects of the original text, the translation, Tajik language, artwork.

Сведения об авторе: Бобоалиева Зебониссо Пирмуродовна, кандидат филологических наук, доцент, проректор по воспитательной работы Таджикского

ЧАНД АНДЕША ПЕРОМУНИ ДУ САФАРНОМАИ АКАДЕМИК АБДУЛҒАНӢ МИРЗОЕВ

Нуриддин Бозорзода
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Шарқшиноси маъруф, доктори илми филология, профессор, аъзои Иттиҳодияи нависандагони Тоҷикистон, Арбоби шоистаи илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ёзбекистон, Академики АИ Ҷумҳурии Тоҷикистон, дорандаи Ҷоизаи давлатии ба номи Абӯалӣ ибни Сино Абдулғанӣ Муҳаммадович Мирзоев яке аз шахсиятҳои бузурги илму адабу фарҳанги тоҷикон дар сатҳи байналмилалӣ мебошад, ки ба синни мубораки 110 даромад. Эшон хосатан дар илмҳои забоншиносӣ, адабиётшиносӣ, робитаи адабӣ, фалсафа, публитсистика ва ғайра хидматҳои ниҳоят бузург кардааст, ки нақши он то кунун барқост.

Имрӯз месазад, ки академик Абдулғанӣ Мирзоевро дар радифи абармардони миллати тоҷик, Қаҳрамонони Тоҷикистон, академикҳо Садриддин Айни, Бобочон Ғафуров, Мирзо Турсунзода ва дигарон ном бурду арҷ гузошт.

Дар ин нигошта мо танҳо дар мавриди ду сафарномаи мавсуф ҳарф хоҳем заду халос.

Академик Абдулғанӣ Мирзоев барои ширкат намудан дар нахустин Конгресси ҷаҳонии эроншиносӣ ба Эрон сафар карда, баъди хатми ҷаласаҳои расмии Конгресс аз рӯйи барномаи тархрезинамудаи мизбонон ҳамроҳи ҳайат ба тамошои ду шаҳри машҳури Эрон – Исфаҳон ва Шероз меравад ва аз тамошои ин ду шаҳр ду сафарнома менависад, ки дар ду шумораи маҷаллаи "Садои Шарқ" чоп шудаанд¹.

Яке аз онҳо сафарномаи "*Соате чанд дар Исфаҳон*"² мебошад, ки дар замони шӯравӣ шояд аз аввалин сафарномаҳо дар бораи Эрон, хусусан шаҳри бостонӣ ва зебоманзари Исфаҳон бошад. Дар сафарнома мавзӯҳои таърихӣ шаҳри Исфаҳон хеле дақиқназарона ва моҳирона ба риштаи тасвир кашида шудааст. Муаллиф дар бораи ҷолибтарин ҳодисаю воқеа ва мавзӯҳои Исфаҳони зебоманзар батафсил сухан меронад ва онҳоро нозукбинона тасвир месозад. "*Аксарияти эроншиносон, ки тамоми умри худро ба омӯхтани маданияти халқҳои эронинажод – таърих, забон, адабиёт, осори меъморӣ,*

¹Ниг.: Садои Шарқ. – 1968. – №. 4-5.

² Мирзоев А. М. Соате чанд дар Исфаҳон // Садои Шарқ. – 1968. – № 4. – С. 74-85.

*санъатҳои кашикорӣ – наққошӣ, миниатюрӣ ва амсоли он сарф кардаанд, ҳанӯз ин ду шаҳрро, ки дар қатори Балх, Самарқанд, Бухоро, Хирот ва Хуҷанд як навъ ғажвораи маданияти халқҳои эронинаҷод ҳисоб мешавад, надида буданд*³.

Мувофиқи барномаи тарҳрезинамуда пагоҳӣ соати 9:30 меҳмононро ба мошинҳо савор намуда, аз ҷойи истиқоматашон – меҳмонхонаи "Ҳелтон" ба фурудгоҳи Меҳробод мебаранд. Дар соати 10:30 онҳо бо ҳамроҳии якчанд нафар аз меҳмондорони шинос ба самолиёт савор шуда, озими шаҳри Исфаҳон мегарданд.

Чуноне муаллиф зикр мекунад, таърихи Исфаҳон ба давраҳои хеле қадимтарини пеш аз исломӣ рафта мерасад. Дар вақти истилои араб ин шаҳр каме хароб гардидааст, вале аз асри XI сар карда, чи аз ҷиҳати ободонӣ – бинокорӣ ва чи аз ҷиҳати сабзиши санъатҳои ҳунармандӣ, дубора рӯ ба тараққӣ ниҳод. Махсусан, дар вақти салтанати давлати Дайламиён, пас аз он ки Алоуд–Давлаи Дайламӣ ин шаҳрро ба пойтахти давлати худ табдил дод, ободонӣ ва тараққии илму адаб бештар суръат пайдо кард. Дар таърих ҳам сабт шудааст, ки он замон дар тамоми сарзамини порсигӯён шаҳре нақӯтар, ҷомеътар ва ободтар аз Исфаҳон набудааст. Вале тақдири минбаъдаи он ба давраҳои вазнин мувоҷеҳ шудааст. Махсусан, дар асрҳои XII ва XIV-и милодӣ шаҳри Исфаҳон ба ду зарбаи ҳалокатовар дучор мегардад: дар асри XIII муғулҳо ҳангоме ки шаҳрро забт намуданд, онро оташ зада, аҳолии шаҳрро қатли ом мекунанд. Тақрибан 150 сол пас аз ин ҳодисаи даҳшатбор амир Темур ҳангоми лашкаркашии сесолаи худ ба Эрон ин шаҳрро забт намуда, дар соли 1387 милодӣ бо баҳонае ба қатли оми аҳолии он фармон медиҳад. Дар ин қатли ом 70 ҳазор нафар аз аҳолии Исфаҳон кушта мешавад ва аз сари онҳо дар чанд ҷойи шаҳр калламанораҳо месозанд.

Дар нимаи аввали асри XVII шаҳри Исфаҳон, чи аз нуқтаи назари шумораи аҳоли ва чи аз ҷиҳати осори таърихӣ ва ободонӣ хеле вусъат пайдо мекунад. Сайёҳи франсуз Шорден, ки дар асри XVII ба Исфаҳон омада будааст, дар сафарномаи худ дар бораи ин шаҳр чунин менависад: *"Исфаҳон бо маҳалҳои атрофи он яке аз бузургтарин шаҳрҳои дунёст. Атрофи он камтар аз дувоздаҳ мил нест. Эронӣён дар азамати он ба тариқи муболиға "Исфаҳон - нисфи ҷаҳон" мегӯянд. Ба гумони баъзеҳо аҳолии он бештар аз як миллиону сад ҳазор аст, баъзе дигарон аҳолии онро шашсад ҳазор мешуморанд... Ба ақидаи ман, шаҳри Исфаҳон ба андозаи шаҳри Лондон, ки пурҷамъияттарини шаҳрҳои Аврупо, ҷамъият дорад... Зебоии шаҳри Исфаҳон бештар аз ҷиҳати қасри оӣ, биноҳои муҷаллал ва фараҳангез, корвонсаройҳои васеъ, бозорҳои бисёр зебо, наҳрҳо ва кӯчаҳоест, ки дар атрофи онҳо чанорҳо ва дигар дарахтони баланд қад кашаанд,*

³ Ҳамон ҷо. – С. 75.

дар сурате ки кӯчаҳои дигар шаҳрҳои Эрон бисёр танг, касиф ва қочу маҷ ва бидуни сангфарш аст”⁴.

Муаллиф баъд аз сайри таърихӣ дар тайёра ба хонанда муроҷиат мекунад: “Хонандагони азиз! ... Мо тақрибан дар соати 11:30 ба Исфаҳон наздик шудем. Ҳангоме ки аз ҳаво ба ин шаҳр назар мекунед, пас аз тай намудани биёбонҳои хушк якбора манзараи хеле зебоне дар рӯ ба рӯи чашми шумо ҷилвагар мешавад. Атрофи шаҳр ҳам боготи сабзу хуррам, аз байн дарёи Зояндаруд ҷорӣ ва гумбазҳои баланди қабуд, ки ҳар як намунаи осори таърихӣ–меъморӣ хосест, аз байни дарахтони сарсабз қад кашидаанд.

Манзараи хориҷи Исфаҳон, дар ҳақиқат, то як дараҷа манзараи шаҳрҳои Самарқанд ва Хиротро ба хотир меовард.

Дере нагузашта самолиёти мо ба фурудгоҳи Исфаҳон расид. Ҳамин, ки аз самолёт хориҷ шудем, исфаҳонӣҳо моро бо хурсандӣ пешвоз гирифтанд ва бо эҳтиромоти зиёд ба мошинҳо савор кунонида, ба тарафи дохили шаҳр раҳсипор намуданд. Мо ба хиёбони Таҳти фўлод роҳӣ шуда, аз рӯи Пули Хоҷу аз дарёи Зояндаруд гузаштем ва пас бо хиёбони Камолиддин Исмоил, ки атрофи он ҳама дарахтзор ва сабзу хуррам аст, равон шуда ба хиёбони Чаҳорбоғ баромадем”⁵.

Муаллиф дар зимн дар бораи хиёбони қашангу зебои Чаҳорбоғ маълумоти муфассал ироа медорад ва баъдан дар бораи “Меҳмонхонаи Шох Аббос” (асри XVII), Масҷиди ҷумъаи Исфаҳон, қасри “Чиҳилсутун”-и машҳур, Майдони шох ё Майдони нақши ҷаҳон, осори таърихӣ “Олу Қопу”, масҷиди Шайх Лутфулло, масҷиди Шох маълумоти ҷолибу хонданӣ пешниҳод месозад.

Баъд аз тамошои “Масҷиди Шох” шаҳрдори Исфаҳон меҳмононро ба зиёфат даъват намудааст... Баъди хатми зиёфат меҳмононро ба тамошои калисои Ҷулфо мебаранд. Ҷулфо яке аз маҳалҳои ободи арманнишини Исфаҳон будааст. Шох Аббоси аввал вақто ки дар аввалҳои асри XVII Арманистонро аз дасти туркҳои усмонӣ халос месозад, бо мақсади серҷамъият намудани пойтахти худ ҳазорҳо хонаводаи арманиро ба Исфаҳон кӯчонида, онҳоро дар он ҷо ҷойнишин мегардонад. Ҳангоме ки аз тамошои калисои Ҷулфо ва музеи он фориг мешаванд, вакилон ба ду гурӯҳ тақсим шуда, як қисм ба тамошои бозори Исфаҳон раҳсипор гардида, қисми дигар, ки дар байни онҳо Мирзоев ҳам будааст, зиёрати оромгоҳи Соибро бехтар донидаанд.

Оромгоҳи Соиб дар паҳлӯи ҷӯи Наёсарм, дар боғчае воқеъ будааст. Анҷумани осори миллии Эрон ба рӯи қабри шоир бинои зебоне сохтааст. Қисмати зерини деворҳои бино ҳама аз санги мармари суфта сохта шуда, қисмати болоии он бо кошикорӣ зиннат ёфтааст. Шифти бино оинакорист.

⁴Асари номбурда. – С. 76.

⁵Асари номбурда. – С. 82.

Девори бино ба панҷ тоқ тақсим шуда, дар чаҳор тоқи он ашғори Соиб ва аз ҷумла, шеърҳои ба васфи шаҳри Исфаҳон бахшидаи ӯ навишта шуда, дар як тоқ бо шеър таърихи бинои тозаи оромгоҳро навиштаанд.

Академик Абдулғанӣ Мирзоев ин сафарномаашро ба таври зайл ҷамъбаст мекунад: *“Шаҳри Исфаҳон як навъ гаҳвораи маданияти меъмории ва наққошии на фақат мардуми Эрон, балки тамоми халқҳои ҳаммаданият аст. Он чизе, ки ҳоло ман ба осори таърихии Исфаҳон бароятон тасвир намудам, муште аз харвор мебошад. Масалан: аз 16 манораи таърихӣ ва даҳҳо мадрасаҳои кошикорӣ, корвонсароҳо, ҳаммомҳои таърихӣ ва монанди он якеро ҳам дида натавонистам, умуман, барои омӯхта баромадани ҳатто фақат осори таърихию маданияи дараҷаи аввали ҷунин як шахре моҳҳо лозим мебошад.*

Аз тарафи дигар, дар бораи ҳаёти тозаи Исфаҳон, шумораи имрӯзаи аҳолии он ба шумо ҳеҷ гуна маълумоте дода натавонистам. Сабабаи чӣ навъе ки дар боло ишора намудам, ба шумо маълум аст. Дар ин шаҳр низ ҳамчун шаҳрҳои дигар, мувофиқи талаботи асри XX тағйироти муҳими иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ободонӣ, маданӣ ва адабӣ ба вуҷуд омадааст. Муассисаҳои илмӣ, ҳунарии ва анҷуманҳои адабӣ мавҷуд аст. Аммо бинобар ин ки ин муассисаҳо бо чаҳми худ дида натавонистам, аз масъалаи дар бораи онҳо ахборот додан ҳоло худдорӣ менамоям”⁶.

Ҳар нафаре ки сафарномаро мутолиа менамояд, дар бораи Исфаҳони қашангу зебо ва таърихӣ маълумоти зарурӣ ба даст меорад. Дар Исфаҳон баъзе тағйироти, дигаргуниҳо, пешравиҳо ба вуҷуд омада бошад ҳам, маълумоти сафарнома кӯҳна нашудаанд. Исфаҳон ҳамон Исфаҳонест, ки Абдулғанӣ Мирзоев бомаҳоратона тасвир намудааст.

Сафарномаи дигаре, ки академик Абдулғанӣ Мирзоев аз сафари Эрон эҷод намудааст, *“Бисту ду соат дар Шероз”⁷* номдорад. Рубрикаи умумии саҳафҳои маҷалла – *“Сафар кардан – чаҳон дидан”* ва рубрикаи мавод *“Хотироти сафари Эрон аст”*. Ҷуноне муаллиф нақл мекунад, вакилони Конгресси эроншиносӣ соати 7-и шом аз Исфаҳон ба Шероз парвоз мекунанд. Мирзоев афсӯс меҳӯрад, ки Шерозро ҷун Исфаҳон аз ҳаво, аз тайёра тамошо карда натавонистааст, зеро ҳаво торик шуда, шаб фаро расида будааст. Дар Шероз меҳмононро хуш истиқбол мегиранд ва ба ҳар кас як нафарӣ роҳбалад – меҳмондор ҳам таъйин карда, онҳоро дар меҳмонхонаҳои рақами як ҷой месозанд ва баъдан барои сарфи хӯроки шом ба қисмати шимолии шаҳри Шероз – ба *“Боғи Ирам”* мебаранд. *“Дар Шероз боғҳо ва маҳалли сайру гаҳи зиёд будааст, аммо дар байни онҳо нӯҳ боғ – «Боғи дилкушо», «Боғи Саъдӣ», «Боғи Халилӣ», «Боғи гулшан», «Боғи Навоӣ», «Боғи ҷаннат», «Боғи сафо», «Боғи Ирам» ва «Боғи миллӣ» шӯҳрати зиёде доштаанд. Дар айни ҳол дар зебӣҳеҷ кадом ба «Боғи*

⁶Ҳамон ҷо. – С. 85.

⁷ Мирзоев А. М. Бисту ду соат дар Шероз // Садои Шарқ. - 1968. - № 5. – С. 108-119.

Ирам» намерасидаанд ва ин бог аз ҷиҳати вусъат, бисёрии дарахтони сарв ва кочҳои мавзун ва обшорӣ дар Шероз назир надоштааст»⁸.

Аз рӯи тасвири академик Абдулғанӣ Мирзоев, водие, ки шаҳри Шероз дар он воқеъ гардидааст, бисёр бузург нест. Дарозии он 120 ва паҳноиаш 12 километр буда, вусъати водӣқадре бештар аз 1244 километри мураббаъ мебошад. Масофати он аз Техрон 933 километр аст. Атрофи водиро ҳамчун девори баланде кӯҳҳо печонидаанд. Аз рӯи тасвири Абдулғанӣ Мирзоев, шаҳри Шероз аз оби ду чашма ва се қанот эҳтиёҷи худро таъмин мегардондааст. Ин манбаъҳои об иборатанд аз «Чашмаи ҷӯшак», «Чашмаи пирнабот» ва «Қаноти Саъдӣ», «Қаноти Зангиобод», «Қаноти Рукнобод». Чашмаҳо дар масофати 12 километр, яке, дар шимоли ғарбӣ ва, дигаре, дар ҷануби шаҳр воқеъ гардидаанд.

Қаноти Рукнобод баъди гузаштан аз байни сангу регҳои зиёд ва баланду пастиҳо дар наздикии «Тангии оллоҳу акбар» ном маҳалле ба рӯи замин мебарояд ва боғу бўстонҳои ин маҳал, хоки Мусалло, «Боғи ҷаҳоннамо», боғҳои «Ҳафттанон», «Чиҳилтанон» ва «Ҳофизия»-ро сероб мегардонад.

Чуноне Абдулғанӣ Мирзоев дар сафарнома зикр кардааст, шаҳри Шероз, мувофиқи ахбори таърихнависон, ҳамчун шаҳри Кӯфа баъд аз ғалабаи Ислом бино шудааст. Аммо Шероз пеш аз ҳама бо зухур намудани ду шоири бузург – Саъдӣ ва Ҳофиз машҳури ҷаҳон гардидааст. Зимнан, Мирзоев дар бораи Шероз бо меҳр ҳарф зада, аз шоирони машҳури он, чун Абӯ Исҳоқ Атъамаи Шерозӣ, Шохдой, Бобофигонӣ, Мактабии Шерозӣ, Аҳлии Шерозӣ, Саидмуҳаммад Урфии Шерозӣ, Висоли Шерозӣ, Викири Шерозӣ, Бисмили Шерозӣ, Қоонӣ, Фарҳанги Шерозӣ, Шӯридаи Шерозӣ ва амсоли инҳо ёд мекунад, ки ҳар кадом дар асри худ дар таърихи назм мақоме доштаанд.

Рӯзи дигар соати ҳашти пагоҳӣ, меҳмононро зиёфат дода, бо барномаи рӯз ошно месозанд, ки мувофиқи он бояд панҷ маҳалро: «Тахти Ҷамшед», «Нақши Рустам» оромгоҳи Саъдӣ, оромгоҳи Ҳофиз ва донишгоҳи Паҳлавиро тамошо диҳанд. Нахуст, ба тарафи «Тахти Ҷамшед» раҳсипор мешаванд. Аз хиёбони Рӯдакӣ ба хиёбони Ҳофиз гузашта, ба тангии хушманзарае мерасанд. «Тахти Ҷамшед» дар Марвдашт ном ҷое, тақрибан 90 километр ба тарафи шимоли шарқии Шероз воқеъ гардидааст ва меҳмонондар мӯддати бештар аз ду соат ба он ҷо мерасанд. Баъд аз каме истироҳат дар музеи «Тахти Ҷамшед» дубора ба мошинаҳо нишаста, роҳи «Нақши Рустам»-ро пеш мегиранд. Ин маҳалли таърихӣ, тақрибан, понздаҳ километр дуртар аз «Тахти Ҷамшед» аст. Он осоре, ки диққати сайёҳонро бештар ба худ мекашад, даҳмаи ду подшоҳи ҳахоманишӣ ва оташкадаест, ки дар он вақт дар наздикии ин даҳмаҳо бино карда шуда будааст. Даҳмаҳо дар масофаи тақрибан бист метр

⁸Ҳамон ҷо. – С. 110.

баландтар аз сатҳи замин даркамари кӯҳ канда шудаанд. Ин дахмаҳо низ дар вақти ҳучуми Искандар боз карда шуда ва ғорат гардидаанд.

Ховаршиноси англис Браун дар китоби худ «Як сол дар байни эронӣ» дар бораи "Тангии аллоҳу акбар" хеле хуб навиштааст. Ба гуфтаи вай, дар ҳақиқат ҳам ин маҳал беҳтарин ҷойи тамошобоби Шероз будааст. Абдулғанӣ Мирзоев ҳам асари зикршудаи Браунро пайдо карда, тасвири ба ин маҳал додаи ўро аз назар мегузаронад. Дар ҳақиқат, Браун бақулӣ маҳви манзараи ин маҳал гардида будааст. *«Вақто ки, - менависад Браун, - зовияи як роҳи дуру дарозеро тай кардем, ногаҳон манзарае ба чашм расид, ки ҳаргиз онро фаромӯш нахоҳам кард. Зеро то он лаҳза дар муддати умри худ як чунон манзараеро надида будам. Ин манзара чашмандози Шероз ва даштҳои гирду атрофи он буд ва он нуқта, ки манзараи зикршуда ба чашмам расид, маҳаллест, ки тамоми эронӣ ва дӯстдорони Ҳофиз ба номи "Тангии аллоҳу акбар" ёд мекунанд ва сабаби дода шудани ин ном аз он ҷост, ки вақте мусофире аз ин маҳал ба водии Шероз назар меафканад, тавре маҳви зебоии он мешавад, ки беихтиёр аз ҷиҳати ҳайрат ва таҳсини беандоза хоҳад гуфт: «аллоҳу акбар».*

Меҳмонон баъди гузаштан аз "Тангии аллоҳу акбар" ба хиёбони Ҳофиз дохил шуда, аз он ҷо рост ба оромгоҳи Шамсиддин Муҳаммад Ҳофиз мерасанд.

Чуноне Мирзоев зикр мекунад, оромгоҳи шоирро шерозиҳо «Ҳофизия» меномидаанд. Он дар қисмати шимолии шаҳр дар замини Мусаллои собиқ воқеъ гардидааст. Гирду атрофии ин маҳал дар гузашта аз қабристонҳои маъруфи Шероз будааст. Вале ҳоло қабристон тақрибан аз байн рафта, ба ҷойи он «Боғи миллӣ», «Ҳунаристон» ва дигар биноҳо ба вуҷуд омадаанд.

«Ҳофизия» якчанд дафъа таъмир шудааст. Ҳанӯз дар соли 1187/1773 бо фармони Каримхони Занд атрофи оромгоҳи шоирро девор мекашанд ва дар байни он иморат ва айвоне сохта, саҳни оромгоҳро ба ду қисм ҷудо мекунанд. Имрӯз «Ҳофизия» аз ҷойҳои хеле босафои Шероз ва маҳалли сайру гашти аҳолии он мебошад.

Муаллиф зикр мекунад, ки мо дар пеши оромгоҳи суҳанвари ҷаҳонӣ сари таъзим фуруд овардем. Пас аз тамошои манзараи саҳни оромгоҳ дар сояи сарве дақиқае чанд рост истода, ашъори ба девор навишташударо хондем ва дар пеши назари худ чунин тасаввур менамудем, ки Шамсиддин Муҳаммад Ҳофиз гӯё бо ин ашъори дилпазир бо мо машғули суҳбат аст.

Абдулғанӣ Мирзоев афсӯс меҳӯрад, ки камии вақт имконият надод, аз манзараи зебои «Ҳофизия» бештар лаззат барем. Мошинаҳо роҳи оромгоҳи Саъдиро пеш мегиранд. *"Ҳангоме ки ба майдони охирини хиёбони Ҳофиз расидем, - менигорад муаллиф, - даррӯбарӯи мо муҷассамае пайдо шуд. Мошинаҳо барои ин ки муҷассамаро назар тамошо кунем, суръати сайри худро қадре сустар намуданд. Ин муҷассамаи Саъдӣ буд, баландии пояи он се метру шаст сантиметр ва қадди муҷассама се метру даҳ сантиметр будааст. Адиби бузург рост истода,*

куллиёти хешро ба даст медошт. Мучассама аз санги яклухтест, ки Анҷумани осори миллии Эрон онро таҳия намуда, дар соли 1951 ба шаҳри Шероз тақдим кардааст"⁹.

Меҳмонон баъд аз тамошои мучассама ба оромгоҳи Саъдӣ мераванд. Ин оромгоҳ хеле боҳашамат будааст. Масоҳати дохилии замини оромгоҳ 7700 метри мураббаъ буда, аз он 300 метри мураббаъ зери сохтмони аслии оромгоҳ ва айвонҳои он воқеъ гардида, дигари онро ҳавзҳо, боғ ва бўстонҳои дохили ташкил кардаанд.

Ба гуфтаи муаллиф, бинои оромгоҳ дорои ду айвон мебошад. Қабри Саъдии бузург дар байни бино қарор дорад. Дар бино дар деворҳои ҷаҳор самти бино аз ҷаҳор асари манзум ва мансури Саъдӣ – «Бўстон», «Гулистон», «Тайибот» ва «Бадоеъ» суханони ўро интиҳоб намуда навиштаанд. Дар девори самти шарикӣ бино таърихи оромгоҳ ва дар қисмати ғарбии он қитъае аз қасоидоти шоир низ навишта шудааст.

Мавриди зикр ва қобили диққат аст, ки оромгоҳи Саъдӣ дар маҳалли зиндагии ҳуди ўқарор гирифта будааст. Дар ин бора сухани сайёҳи араб Ибни Батута, ки дар соли 725/1324 ба Шероз омадааст, санади раднопазир аст. Ин сайёҳ дар сафарномаи худ чунин менависад: «Аз мушоҳидае, ки дар беруни шаҳри Шероз воқеъ шуд, яке қабри Шайх Солеҳ (Муслиҳиддин) маъруф ба Саъдист, ки дар забони форсӣ саромади замони худ буда ва гоҳе низ дар байни суханони хеш шеърҳои арабӣ сурудааст. Мақбараи Саъдӣ зовияе дорад некӯ, боғи намакин, ки ў дар замони ҳаёти хеш бино карда... ва шайх дар он ҷо ҳавзчаҳое аз мармар бароварда, ки барои шустани либос мебошад. Мардумони аз шаҳр барои зиёрати шайх омада ва пас аз хӯрдани хӯрок дар суфраҳои шайх ва шустани либос муроҷиат мекунанд ва ман худ низ чунин кардам».

Абдулғанӣ Мирзоев аз сафар ва зиёрати оромгоҳи Саъдӣ ба вачд омада, ин лаҳзаи хотирмонро чунин ба килки тасвир мекашад: “Мо баъд аз таъзим намудан ба оромгоҳи ин ҳайкали бузурги назму наср ба берун баромадем. Меҳмондорон моро ба тамошои ҳавзи моҳӣ даъват карданд. Ҳавзи моҳӣ низ дар саҳни оромгоҳ будааст. Мо ба бист зина ба зери замин поён рафтем. Дар он ҷо аз санг хонае сохтаанд, ки ҳашт равоқ дошт, ҳама қошиқорӣ ва рангин. Аз байни он оби қаноти Саъдӣ мегузашт. Дар ин об моҳӣ зиёд буд, вале барои эҳтироми Саъдӣ касе ба он моҳиҳо даст намезадааст. Пас аз тамошои ҳавзи моҳӣ, - давом медиҳад муаллиф, - оромгоҳи Саъдиро тарк намуда, ба донишгоҳи паҳлавӣ омадем. Ин донишгоҳ аз муассисаҳои илмӣ хеле ҷавони Эрон аст, ки он дорои ҳамагӣ ҷаҳор факултет – донишқадаи тиббӣ, донишқадаи адабиёт, донишқадаи илмҳои зироатӣ ва донишқадаи улум мебошад. Азбаски мусофирати мо ба вақти таътили донишгоҳ рост омада буд, ба мо фақат китобхонаи донишгоҳро нишон доданд. Мо

⁹ Ҳамон ҷо. – С. 116.

пас аз шиносӣ шудан бо бино ва таркиби мураббаъ карда шудани китобҳо бо маъмури донишгоҳ видоъ намудем”¹⁰.

Сипас, меҳмононро ба бинои шаҳрдории Шероз мебаранд. Дар ин ҷо вакилони конгресси эроншиносиро остондори Шероз қабул мекунад ва зиёфат медиҳад. Ба зиёфат аҳли илму адаби Шероз низ даъват шуда будаанд. Баъдан, меҳмононро ба фурудгоҳ бурда, бо хурсандӣ ва меҳмоннавозона тавассути тайёра ба Техрон гусел мекунанд.

Аз мутолиаи ду сафарномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев ба чунин ҳулоса расидан мумкин аст:

1) сафарномаҳо беҳтарин, мукамалтарин ва ҷолибтарин буда, қироати онҳо хонандаи ноогоҳро бо шаҳрҳои Исфаҳон ва Шероз ба таври комил ошно месозанд;

2) аз эҷоди сафарномаҳо ним аср гузашта бошад ҳам, то ҳол онҳо аҳамияти худро гум накардаанд;

3) нависанда беҳтарин ва волотарин ҳодисаю воқеа, ҷойҳои таърихӣ фарҳангиро бо маҳорати баланд ба риштаи тасвир кашидааст;

4) рафти сафар чунон моҳирона ба қалам дода шудааст, ки хонанда бевосита шӯҳиди ҳодисаю воқеаҳо мегирдад ва сафарномаро бо завқи том қироат мекунад;

5) дар сафарнома аз таърихи гузаштаи Эронзамин, ҳосатан шаҳрҳои зебову таърихи гузаштаи онҳо маълумотҳои ҷолиб ироа гардидаанд;

6) сафарномаҳо донишу ҷаҳонбинии хонандаро нисбат ба сарзамини шоирпарвари Эрон пурраву мукамал месозанд;

7) дар эҷоди сафарнома диди эстетикӣ, завқу салиқа ва донишу маҳорати нигоранда нақши хеле бузург бозидааст;

8) сайёҳар қадар донишманд, ҷаҳондид, варзида ва соҳибқалам бошад, сафарномаи ӯҷолибу хонданӣ ва хотирмон мешавад.

Сафарномаҳои академик Абдулғанӣ Мирзоев аз чунин хусусиятҳо бархӯрдоранд. Ин гувоҳи он аст, ки академик Абдулғанӣ Мирзоев дониши васеъ, нигоҳи тоза, маҳорати баланди нигорандагӣ дошта, таассуроти сафари хешро ба хонанда расонида тавонистааст.

АДАБИЁТ

1. Мирзоев А. Соате чанд дар Исфаҳон // Садои Шарқ. – 1968. – №4. – С. 74-85.
2. Мирзоев А. Бисту ду соат дар Шероз // Садои Шарқ. – 1968. – №5. – С. 108-119.

ЧАНД АНДЕША ПЕРОМУНИ ДУ САФАРНОМАИ АКАДЕМИК АБДУЛҒАНӢ МИРЗОЕВ

¹⁰Ҷамонҷо. – С. 119.

Муаллиф дар мақола сафарномаҳои академик Абдулғанӣ Мирзоев – “Соате чанд дар Исфаҳон” ва «Бисту ду соат дар Шероз»-ро ҳамаҷониба ба риштаи таҳқиқ кашидааст. Сафарномаҳои мазкур ним аср пеш иншо гардида бошад ҳам, ҳоло низ аҳамияти илмиву амалии худро аз даст надодааст. Сафарномҳо аз он ҷиҳат хотирмонанд, ки дар бораи ҷойҳои таърихиву фарҳангӣ, хусусан шаҳрҳои Исфаҳону Шероз ва ду паёмбари назми форсӣ - Саъдиву Ҳофиз, мавзеҳои дилфиреби Гулғашти Мусалло, Боғи Ирам, Тахти Ҷамшед ва ғайра маълумоти мукаммалу боварибахш медиҳанд. Ҳамзамон ин нигоштаи академик Абдулғанӣ Мирзоев дар инкишофи жанри сафарнома дар публитсистикаи тоҷик ҳам нақши босазо гузоштааст ва аз ҷумлаи беҳтарин, мукаммалтарин ва ҷолибтарин сафарномаҳо маҳсуб меёбанд.

Калидвожа: Сафарнома, конгресс, Исфаҳон, Шероз, Саъдӣ, Ҳофиз, Мусалло, Боғи Ирам, Тахти Ҷамшед, Анҷумани осори миллии Эрон.

НЕСКОЛЬКО СЛОВ О ДВУХ ПУТЕШЕСТВИЯХ АКАДЕМИКА АБДУЛГАНИ МИРЗОЕВА

В данной статье автор глубоко проанализировал произведение академика Абдулгани Мирзоева – «Несколько часов в Исфахане» и «Двадцать два часа в Ширазе». Несмотря на то, что описание путешествия написано полвека назад, на сегодняшний день они не утратили своего научно-практического значения. Данное произведение значимо тем, что в них нашли свое подробное описание культурно-исторические места, в частности городах Исфахан и Шираз и два гениальных персидских поэтов - Саади и Хафиз, удивительные местности - Гулгашти Мусалло, Сады Ирама, Трон Джемшеда и другие культурно-исторические места. Произведение академика Абдулгани Мирзоева дало толчок для дальнейшего развития жанра путешествия в таджикской публицистике и считается одним из лучших, совершенных и притягивающих внимание описания путешествия.

Ключевые слова: путешествие, конгресс ирановедение, Саади, Хафиз, Мусалло, Сады Ирама, Трон Джемшеда, Общество национальных памятников Ирана.

A FEW WORDS ABOUT THE TWO TRAVELS OF ACADEMICIAN ABDULGANI MIRZOEV

The author of the article could obviously analyse the travelling of academician Abdulghani Mirzoev “Twenty two hours in Shiraz”. The following travelling was written a half century ago and it has the great scientific and practical importance. Travelling is not forgetable because of giving the vivid and true description of the ancient and cultural places such as: Shiraz city and two messengers of the Persian poem - Saadi and Hofiz the fascinating cities of Gulgashti Musallo, Boghi Iram, Takhti Jamshed (Jamshed’s Throne) and others. Being up to date the description of academician Abdulghani Mirzoev plays the enormous role in the development of the genre of travelling in Tajik publicist. It is one of the best, complete and impressive travelling.

Key words: Safarnoma, the Congress of introducing with Iran, Saadi, Hofiz, Shiraz, Musallo, Boghi Iran, Jamshed’s throne, the conference of the Iran national work.

АБДУЛҒАНӢ МИРЗОЕВ ДАР ИШИНОХТИ СОҲИБ ТАБАРОВ

Қаландаров Наврӯз
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Устод Абдулғанӣ Муҳаммадович Мирзоев аз ҷумлаи ходимони бузурги давлатию ҷамъиятӣ ва илмиву фарҳангии миллати тоҷик маҳсуб ёфта, тавассути илмӣ адабиётшиносии тоҷик шухрати ҷаҳониро соҳиб гардидааст. Агарчанде ба устод умри дарози ҷисмӣ даст наододааст, вале аъмоли неки эҷодӣ, тадқиқотҳои бузургу арзишманди илмӣ эшон, ки дар заминаи асноду далелҳои муътамади таърихӣ арзи вучуд карда, саршор аз масоили худшиносӣ ва хувияти миллӣ мебошанд, ба ӯ умри абадӣ эҳдо намудааст.

Фаъолияти эҷодии академик А.М.Мирзоев вобаста ба фарогирии мавзуву муҳтаво ва масъалагузориҳо ба марҳилаҳо ҷудо гардида, ҳар яке аз онҳо дорои хусусиятҳои ба худ хоси эътирофгардида аз ҷониби олимону донишмандони ватанию бурунмарзӣ маҳсуб меёбанд.

Махсусан, ҷанбаҳои гуногуни осори гаронбаҳои устод А.М.Мирзоев дар нигоштаҳои донишмандон: М.Шакурӣ, С.Табаров, Х.Шарифов, А.Алимардонов, З.Аҳрорӣ, Р.Ҳодизода, А.Сатторзода, К.Олимов, М.Муллоаҳмад, Х.Отахонова, А.Кӯчаров, А.Маҳмадаминов, Д.Ҳоҷаев, М.Зайниддинов, П.Гулмурод, Р.Аҳмад ва муҳаққиқони дигари кишвар мавриди таҳқиқи илмӣ қарор гирифта, баҳои баланд, мақоми шоиставу нотакрори устод меҳвари асосии интишороти эшон гардидаанд.

Вале ҳадафи таълифи мақолаи мо оид ба андешаву хотироти як тан аз дастпарварони мактаби илмӣ академик Абдулғанӣ Мирзоев, адабиётшинос ва мунаққиди соҳибмактаби маъруфи тоҷик, устоди шодравон Соҳиб Табаров аст, ки мақому манзалат, ғамхориву дастгирӣ ва дигар хислатҳои наҷиби устод А.Мирзоевро баҳри ба ҳадаф расидани шогирд дар роҳи илм ҷилвагар месозад.

Пеш аз он ки бевосита ба хотироти неки устод С.Табаров нисбат ба устодаш суҳан гӯем, ёдовар мешавем, ки академик А.М.Мирзоев аз охирҳои солҳои 20-уми асри XX, давраи ниҳоят ҳассоси масоили таърихӣ, ки дар сарғаҳи ҳалли фасли минбаъдаи он устод С.Айнӣ барин шахсиятҳои фарзона меистоданд, ҳамчун муҳбири рӯзномаи “Овози тоҷик” ба шаҳри Сталинобод омада, рисолати рӯзноманигории худро ба ҳайси мудирӣ шуъбаи рӯзномаи “Тоҷикистони сурх” идома медиҳад.

Маҳз дар ҳамин давра Абдулғании ҷавон ба навиштани як қатор мақолаҳои публитсистӣ, ки ифодагари таъриху тамаддуни бой, забон, мактабу маориф, урфу одат ва анъанаҳои неки миллӣ буданд, ба талаботи давр ва олами маънавии устод С.Айнӣ созгор омада, мавсуфро аз рӯи

истеъдоду малака, худогоҳӣ, миллатдӯстиву фарҳангпарварӣ ва дидгоҳу услуби хоса миёни аҳли илму фарҳанги кишвар ошно сохт.

Ҳамин махсусиятҳои эҷодии устод боис гардид, ки ӯро Комиссариати халқи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1933 барои таҳсил ба Донишгоҳи давлатии Ленинград мефиристад. Соли 1939 донишгоҳи номбурдаро хатм намуда ба Сталинобод бармегардад ва аз моҳи июли ҳамон сол то 20-уми декабри соли 1942 дар Донишқадаи олии кишвар ба номи Т.Т.Шевченко аз ҷанни забоншиносии умумӣ ва таърихи забони тоҷик дарс меғӯяд.

Худи ҳамин сол, яъне соли 1939 устод Соҳиб Табаров баъди хатми Омӯзишгоҳи педагогии шаҳри Кӯлоб ба Институти педагогии шаҳри Сталинобод дохил шуда, таассурот ва ғаъолияти гуногунҷанбаашро бо шахсиятҳои номдори давр, аз ҷумла А.Мирзоев пайванд медиҳад: "... Дар соли 1939 ва минбаъд якумин тоҷикони мактабҳои олии Руссия ва махсусан МГУ, ЛГУ-ро хатм карда дар симои Ибодулло Қосимов, Азизови самарқандӣ, Ҳошим Умарович Содикови самарқандӣ, Абдулғанӣ Муҳаммадович Мирзоеви китобӣ, Эшонҷонов Абдулғании панҷакентӣ, Додочон Тоҷиеви конибодомӣ ва даҳҳо дигарон зиёд мешавад. Қисме аз онҳо минбаъд устодони ман мегарданд, ки якеаш домулло Мирзоев буд... Дар он солҳо дар Тоҷикистон аз сабаби набудани олимони тоҷик, ҳатто илмҳои гуманитарӣ, аз он ҷумла, муқаддимаи адабиётшиносӣ, муқаддимаи забоншиносӣ, психология, педагогика, таърихи педагогика, философия, политэкономика, гигиенаи мактабӣ ва ҳатто фолклор, адабиёти ҷаҳон ва амсоли онҳоро олимони русзабон лексия мехонданд. Танҳо курси грамматикаи нормативии забони тоҷикӣ, синтаксиси забони тоҷикӣ, диалектологияро Ниёзмуҳаммадов, Мирзоев, Бузургзода таълимамон медоданд..." [5].

Албатта, барои устод Соҳиб Табарови дар ин айём 15-солаи ҷаҳиду касалманд ва дар замони ниҳоят нобасомон ворид шудан ба муҳити шаҳр кори осон набуд. Ин аст, ки ӯ бо эҳсоси баланди одамӣ ва дарки амиқи масъулиятшиносӣ донишмандони муҳити фарогирашро шинохта карда, ғамхориву дастгирии махсуси бархе аз онҳоро дар мисоли устод Абдулғанӣ Мирзоев дар гушаи ақлу шуур ва қалби хеш ҷойгузин намуда, поси эҳтироми онҳоро то воқасин рӯзҳои умраш нигоҳ медорад.

Устод С.Табаров ва ҳамроҳонаш соли 1941 курси дуввумро хатм намуда, баробари сар шудани Ҷанги Бузурги Ватанӣ бинобар сабаби касалмандӣ ва маъҷуб будан ба фронт нарафта, балки ба минтақаи Кӯлоб равон карда мешавад. Соли 1942 боз ба Сталинобод баргашта, ба таҳсилаш идома мебахшад. Дар ҷараёни соли таҳсили 1942-1943 якбора ду курсро ба итмом расонда бозпас ба Кӯлоб рафта ба ғаъолияти омӯзгорӣ ва муҳбирӣ фарогир мешавад. Вале идомаи таҳсил ва қору ғаъолияти минбаъдаи илмӣ дар шаҳр ӯро ягон дақиқа ором намегузошт. Бисёр меҳост, ки таҳсилкардаи аспирантураи филиали Тоҷикистони АИ ИҶШС бошад ва дар соли 1944 бо

ин мақсад ариза пешниҳод намуд. Устод барои амалӣ гардидани ин нияташ ба саргардониҳои зиёду доманатор рӯ ба рӯ гаштааст. (Ниг. ба “Ёде аз гузаштарӯзҳо” (Аз дафтари «Таассуроти аклу дил», №118, аз 20.11.2013) // Садои шарк-2014-№5-С. 49-79). Хубии кор ин буд, ки дар айни ҳамин сарсониҳо бо тавсия ва дастгириҳои устодон Шарифҷон Хусейнзода ва Носирҷон Маъсумӣ таълими курси таърихи адабиёти советии тоҷик дар Институти педагогӣ ба зиммаи устод С.Табаров вогузор мешавад. Устод С.Табаров бо арзи қаноатмандӣ ёдовар мешаванд, ки: “... Аз ин таклифи онҳо ман дар ҷомаам намегунҷидам ва бо Тилло Пулодӣ расмӣ дар як хучра дар ошонаи сеюми хобгоҳ ҷой гирифтам ва қайди паспорт намудам... Дар ин лаҳза устои меҳрубонам Абдулғанӣ Мирзоевро дар бинои Пединститут дидам, ки чанд гоҳ пеш аз сафоратхонаи советӣ (дар Эрон) баргашта будааст ва ҳоло дар Институти ЗАТ филиал кор мекардааст ва бо таклифи Бобоҷон Ғафуров ўро ба ҷои Хусейнзода ба директори ИЗАТ таъин кардаанд. Акнун ин таклиф амалӣ гардида будааст. Ў гуфт, ки ягон чораашро меёбад ва ба ман кӯмак мерасонад. Ин моҳҳои зимистон ё оғози баҳори соли 1945 буд... дар ҳамон сол бо мадади директори нави Институти забон, адабиёт ва таърихи ФТАИ ИҶШС А.Мирзоев бо роҳбарии Бертелс ба аспирантура қабул шудам... Соли 1947 аспиранти асил шудам, чунки дар ҳамин сол устои асилам Мирзоев диссертатсияи номзadiaшро дифоъ кард. Ў ҳамроҳи устодаш Бертелс, ки расман роҳбари илмиаш буд, ҳудаш дар Сталинобод доимо рафти корҳоямро санҷида меистод; ба табобатам, хусусан ба силкасилам, чиддӣ машғул мешуд ва ба тавсияҳои тубдиспансер София Михайловна Сазоновнаамро сад дар сад гӯш карданамро талаб мекард ва ғайра...” [5].

Маълум мешавад, дар рӯзҳои барои С.Табарови бе пушту паноҳ муносибатҳои дилсӯзонаи устод Абдулғанӣ Мирзоев аз тарафи шогирд ҳамчун ғамхории падарона ва раҳнамоии беғаразона беҳамто арзёбӣ гардида, симои устод дар ҳар як нигоштаи шогирд ниҳоят нек қаламдод мешавад. Устод С.Табаров пеш аз Институти педагогӣ ворид шуданаш аллакай ба доираи кори эҷодӣ ворид гашта буд, вале сарманшаи қадами чиддӣ гузаштанашро ба доираи илм маҳз дар пайвастагӣ бо устод А.Мирзоев медонад.

Адабиётшиноси маҳбуб, шогирди домолло С.Табаров, узви вобастаи АИ ҶТ, устод А.Кӯчаров дуруст қайд менамояд, ки “... Ба илм ошноӣ пайдо кардани олими ҷавон ҳанӯз аз синни 14-солагӣ оғоз ёфта буд. Вале ӯ солҳои таҳсили аспирантура (1945-1949) ва сабақомӯзӣ аз Е.Э.Бертелс ва А.Мирзоев барин адабиётшиносони маъруф чун мутахассиси варзида ба камол расид, ба дараҷае, ки макотиби олӣ ва муассисоти илмию матбуоти ҷумҳурӣ ба асару мақолаҳои ӯ рӯи ниёз доштанд...” [2].

Баъд аз он, ки устод С.Табаров рисолаи номзadiaшро бо унвони «Ғулмон»-и С.Айнӣ ҳамчун романи таърихӣ» (1949) бо заҳмату

роҳбаладиҳои устодонаш А.М.Мирзоев ва Е.Э.Бертелс ҳимоя мекунад (матни хотироти С.Табаров дар шакли пурра бо анҷоми мақола оварда мешавад) минбаъд фаъолияти самараноки ҷамъояи устоду шогирд натиҷаҳои дилхоҳ ба бор меоваранд. Аввал ин ки устод С.Табаров ҳанӯз дар давраи аспирантура таҳсил намуданаш китоберо оид ба таърихи адабиёти советии тоҷик бо номи “Материалҳо оид ба омӯхтани адабиёти советии тоҷик” (Ёрӣ ба муаллимони адабиёт-Сталинобод: Нашрдавтоҷик, 1948.-200с) ба чоп мерасонад. Ва ин китоб ҷамчун нахустин китоби дарсӣ, “хрестоматия” ва “дастури таълим” аз ҷанни номбурда барои омӯзгорону толибилмони макотиби миёна ва ҳатто мактабҳои олии ба шумор мерафт. Дигар ин ки давоми солҳои 1950-1953 бо ҷамроҳии устодаш А.М.Мирзоев, инчунин А.Н.Болдирев, Б.Сирус, А.Каримов дар таълифи китобҳои дарсии “Адабиёт барои синфи 1X”, “Хрестоматияи адабиёт”, “Програмаи таърихи адабиёти советии тоҷик” барои мактабҳои олии саҳми муносиб гузоштаанд.

Раванд, муносибат ва таъсири дониши фарроҳи устод Абдулғанӣ Мирзоев минбаъд диққати шогирдаш Соҳиб Табаровро ба худ ҳарчи бештар ҷалб намуда, ӯро ба доираи васеи илм ва ё марҳилаи нави эҷодкорӣ раҳнамун сохт. Ин аст, ки устод С.Табаров ҳамеша бо ифтихормандӣ аз таъсиррасонии устодонаш С.Айнӣ, Е.Э.Бертелс ва А.Мирзоев ёд намуда, бо тарзу услуби ҳоси онҳо пайравӣ намуданро сарчашмаи пешравиҳои кори хеш медонад ва парастии ин се донишманди Шарқро қарзи шогирдӣ меҳисобад: «Ҳоло дар назди рӯҳи ин се устоди безаволам-Садриддин Саидмуродзода Айнӣ, Евгений Эдуардович Бертелс ва Абдулғанӣ Муҳаммадович Мирзоев сачда мекунам. Вагарна ҳақир ҳамон куҳистоние мебудаму ҳамон кӯҳистоние мемондам ва аз доираи Дуоби дурдастам берун намебаромадам» [3].

Маълум аст, ки асрҳо боз шинохти шахсият ва осори гаронарзиши устод Рӯдакӣ аз ҷониби олимону донишмандони олам дар осеби тадқиқот ҷарх мезанад. Ин анъана дар ибтидои асри XIX ба афкори як зумра шарқшиносони аврупо ва баъдан рус сироят намуда, дар қисмати охири ҳамин сада таваҷҷӯҳи донишмандони Шарқро ба худ кашид. Дар қарни XX бошад ин раванд аз тадқиқоту хулосаҳои амиқи устод С.Айнӣ ибтидо гирифта, минбаъд авҷи тоза гирифт. Соли 1958 ҷашни 1100-солагии устод Рӯдакӣ таҷлил карда шуд. Ба ин муносибат як қатор донишмандони ватанӣ аз ҷумла устод Абдулғанӣ Мирзоев дар таълифи асару мақолаҳои бунёди асос гузоштанд.

Албатта, устод С.Табаров аз омӯзишу таҳқиқи эҷодиёти устод Рӯдакӣ дар канор набуд. Ў низ мавқеи ҳудро оид ба ин масъала дар марҳилаҳои фосиладор тавассути мақолаҳои хеш бо номҳои “Рӯдакӣ” (1947), “Рӯдакӣ ҳамзамони мо” (1958), ва “Тазмини Пайрав ба як қасидаи Рӯдакӣ” (1976) зарғарона қаламдод намудааст. Вале дар заминаи омӯзиши ҷиддиву тӯлонии қиёсӣ боз ҳам майл ба сӯи дақиқназарӣ, пухтакорӣ ва олами маънавии

устодаш Абдулғанӣ Мирзоев намуда, бартарияти тадқиқоти ро ба ӯ шоиста медонад: «Бо часорати хос гуфта метавонем, ки дар карни ХХ байни шарқшиносони мактабҳои илмӣ се рӯдакишиноси номдор доир ба омӯзиши эҷодиёти Рӯдакӣ доди суҳанро доданд, якеаш Шиблии Нуъмонӣ, дигаре Саид Нафисӣ ва сеюми Абдулғанӣ Мирзоев мебошанд» [4].

Эътимоди комил, ихлосмандӣ ва андешаҳои комилу матиқии С.Табаров бозгӯи он аст, ки устод Абдулғанӣ Мирзоев аллакай дар ин давра ба сифати шахсияти комили фарҳангӣ ва яке аз тавонотарин олимони давр шинохта шуда, минбаъд тадқиқотҳои ӯ баҳри кашфи асрори адабиёти баъдӣ ва осори намоёндагони он аз рӯи масъулиятшиносии миллӣ сурат бастааст. Яъне, ҳар як тадқиқоте, ки устод А.Мирзоев анҷом медоданд бо асноду далелҳои раднопазир рӯи қор омада, ба дилхоҳ мувоҳисаҳои илмӣ-адабӣ нуқтаи ниҳоиро мегузашт. Махсусан, устод А.Мирзоев дар нақди адабиёти баъди асри XV заҳмати беандоза намуда, бо тавлид гардондани як қатор асарҳои арзашманд, аз ҷумла “Сайидо ва мақоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик” (1947), “Мулҳами Бухорӣ” (1948), “Биной” (1957) собит сохт, ки адабиёти асрҳои XV-XIX тоҷик дар ривоҷу раванги адабиёти навини форсизабонон мақоми арзандаро соҳиб аст.

Устод Соҳиб Табаров 12 апрели соли 2015 олами фони ро дар синни 91-солагӣ падруд гуфтанд. Ва ҳар як зие, ки то ин дам ба аёдати устои зиндаӣ мерафт, хуб медонад, ки домлло ҳамеша атрофи илму маърифат суҳан ронда, ҳатман ёди устодонаш, аз ҷумла хизматҳои устодаш А.Мирзоевро пешни назар оварда, кӯдақвор ашқи сӯзон мерехтанд. Вобаста ба ин махсусияти муносибати ибратомӯзи устод Соҳиб Табаров ҷои ми медонам, ки муҳтавои яке аз мақолаҳои адабиётшиносии варзида, устод Муртазо Зайниддиновро ҳамчун намунае мисол оварам. Мақолаи устод баҳшида ба 90-солагии адабиётшинос С.Табаров бо номи “Пажӯҳишгари нодиру қамназири адабиёт” (2014) таълиф гардида, аз се зерфасл “Суқут”, “Рӯнамоии қитобҳо” ва “Пайрав Сулаймонӣ” иборат мебошад. Мақолаи маъкур баъди бо ҳамроҳии устои зиндаӣ, профессор Х.Асода ба дидорбинӣ рафтани муаллиф дар заминаи хотироти устод С.Табаров сурат баста, бо устувори қанҳои илмӣ андешаҳои С.Табаровро дар бораи қадршиносии олимони намоёну хизматнишондода, адабиёт, раванд ва тақдири минбаъдаи он маънидор менамояд: “...Профессор Худойназар Асода (рӯҳашон шод бод) бо нармӣ ба сӯҳбати устод луқма партофт ва гӯё устод С.Табаров интизори барангезандае буд, ки садояш баландтар ва ҳадаф мушаххастар гардид.”...Қӣ имрӯз аз Абдулғанӣ Мирзоев ёд мекунад, Холиқ Мирзозодаву Шарифҷон Хусейнзода, Лутфулло Бузургзодаву Носирҷон Маъсумӣ, Муҳаммад Осимиву Муллоҷон Фозилов ва даҳҳо дигар фузалову фидоиёни тамаддуни тоҷикро, ки баҳри гул-гул шуқуфии илму фарҳанг ва адабиёту санъати миллатамон бо дилу қон хизмат мекарданд ва аксарашон устодони фақир буданд, қӣ ёд мекунад? Албатта, ҳар

кадом бо тавонии худ кор карданд, асар офариданд, чараёни корҳои таълимиву илмиро ташкилу такмил додаанд, баъзеашон мисли нобиғаи беҳамтои адабиётшиносии тоҷик устодам Абдулғанӣ Мирзоев яке аз мактабҳои илми тоҷикшиносиро асос гузоштанд. Ӯ дар соҳаи омӯзиши адабиёти тоҷики асрҳои XV1-X1X дар илм кашфиёт кард, мақомаш дар сатҳи тадқиқоту кашфиёти олимони ҷаҳонӣ буд ва мебошад...Қарзи худ меҳисобам бигуям, ки А.Мирзоев дар таълими илмҳои «Мадҳали забоншиносӣ» “Таърихи хатти тоҷикӣ” ва “Таърихи забони тоҷикӣ” дар мактабҳои олии Тоҷикистон ҳукми асосгузори дорад ва баъдҳо дар якҷоягӣ бо олимони номдори таърихи адабиёти тоҷик Ш.Хусейнзода, Н.Маъсумӣ ва Х.Мирзозода дар таълими “Таърихи адабиёти асрҳои XV1-X1X ҳам саҳми калоне гузошт” [1].

Устод Соҳиб Табаров дар тӯли умри пурбаракат ва пуршебу фарози худ таҷрибаи хеле ғанӣ андӯхта, чойгоҳ ва мақоми ҳар як эҷодкори асил, олимону донишмандон ва шоирону нависандагонро вобаста ба амалашон нишонрас баҳогузори намуда, дар назди устодонаш ҳудро ҳамеша қарздор ҳисобидааст.

Саҳми олими намоёни тоҷик, мақому манзалат ва ҷонфидоии академик Абдулғанӣ Миирзоев дар муаррифии илмӣ тоҷик аз ҷониби устод Соҳиб Табаров дар як қатор асару мақолаҳояш, аз ҷумла “Саҳми олими намоёни тоҷик”(1972), “Соҳиби мактаби илмӣ”(1972), “Маъвои ҳаёти маънавиям”(2004), “Сипос ва қадрдонӣ”(2005), “Абдулғанӣ Мирзоев ва мактаби адабиётшиносии тоҷик”(2008) ва ғайра ҳамчун рамзи сипосу қадршиносӣ хеле самимӣ ва барҷаста ифода ёфтаанд.

Ёде аз гузаштарӯзҳо (Аз дафтари «Таассуроти ақлу дил», № 118 аз 26. 01. 2014)

Солҳои 1947-1948 қуллаи олитарини шабу рӯзи баландшавии шуғли илм дар ман буд... Ман бо усули илмии аврупоӣ ва русӣ ва махсусан ба тарзу равияи илмии устоду шогирд Е.Э. Бертелес ва А.М.Мирзоев таъя карда ду сол беист дар болои диссертатсияи номзадиам «Ғуломон»-и С.Айнӣ ҳамчун романи таърихӣ» майна об намудам. Ман дар нимаи дуввуми соли 1948 қисм ба қисм бобҳои ҷудогонаи диссертатсияамро аз назари устодам Абдулғанӣ Муҳаммадович Мирзоев пурра гузаронидам.

Дар он солҳо дар баъзе ҷумхуриятҳои СССР навиштани диссертатсияҳо ба забони модарии ҳар миллат хеле зиёд шуда буд ва аъзои ВАК он забонҳоро кам медонистанд. Аз ин рӯ, ба онҳо баҳо дода наметавонистанд. Бинобар ҳамин масъалаи барои ВАК дар якҷанд саҳифа навиштани мундариҷаву мазмуни диссертатсия ба забони русӣ ҳатмӣ гардид. Баъдҳо номи онро реферат гузоштанд. Дар он солҳо (1949-50) дар Тоҷикистон касе дар бораи ҷи тавр навиштани реферат ҳатто тасаввуре ҳам надошт. Ба ман дар Сталинобод А.Мирзоев ва дар Москва Е.Э. Бертелс маслиҳат доданд, ки аз ҳар боб мазмуни диссертатсияамро дар шакли мухтасар нависам. Домулло

А.Мирзоев маслиҳатам дод, ки ҳаҷми реферати диссертатсия 8-10 саҳифаи мошинкагиро гираду бас. Мазмуни умумии диссертатсияамро ба русӣ тарҷима ва таҳрир кунонда, барои ба назди устодам Е.Э.Бертелс рафтан роҳи Москва ро пеш гирифтаам. Мувофиқи ваъда дар ду ҳафта диссертатсияамро аз сар то пой хонда, якумин реферати диссертатсияи тоҷикистонӣ– Табаровро бо диққат таҳрир карда, бо чанд эроди ҷузъие онро ба чоп тавсия кард. Аввали баҳори соли 1949 роҳи Ленинград ро яккаву танҳо пеш гирифтаам. Дар Ленинград дар оилаи Яблонскийҳо маъвои хуб доштам. Институти шарқшиносии АИ СССР гарчанде ба ман балад набуд, як худи шогирдашон А.М.Мирзоев ва роҳбари илмӣ ман будани Бертелс баҳри нишона гардиданам барои аксари олимони шарқшинос асосе гардида метавонист. Бинобар ин, бо ворид шуданам ба кабинети котиби илмӣ Институт доктори илмҳои таърих, эроншинос Петров ӯ моро аз ин ҷой ба он ҷо, аз ин дарвоза бо он дарвоза наронд. Петров пас аз шиносшавиаш бо ҳуҷҷатҳоям ба ман дар масъалаи интиҳоби ду оппонент масъала гузошт. Устодонам Е.Э.Бертелс ва А.М.Мирзоев маслиҳат карда буданд, ки оппоненти дуввумам номзади илмҳои филология А.Н.Болдирев ва оппоненти якумам доктори илмҳои таърих Белинитский ё доктори илмҳои таърих Рушевскийи эроншинос ва ё доктори илмҳои таърих М.М. Дяконов шаванд. Ман бо шарму ҳаё ин фикри ду устодамро ба Петров изҳор кардам. Петров неву нестон накарда ҳамчун муаррих мувофиқ будани ҳар чор номзадамро тасдиқ карда, аввал бо ҷурааш А.А.Болдирев «ту» гӯён телефон кард. Ӯ, ки пешакӣ аз ҷӯраи дигараш аз ин кор огоҳ буд, дарҳол ба оппонент шуданаш розигӣ дод.

Баъд Петров ба Белинитский занг зад. Белинскийро борҳо дар Сталинобод дар маъракаву корҳои мавсимотӣ, ҳафриётию археологияш медидам, вале бо ӯ шиносӣ надоштам. Белинитский ба Петров посухи мучмал дода аз ӯ хоҳиш кард, ки маро бо диссертатсияам ба наздаш фиристад. Ман бо ҷону дил ин хоҳиши ӯро иҷро кардам. Ӯ тақрибан баъд аз 2-3 соат ба наздаш даромаданамро хоҳиш намуд. Ман мувофиқи соати муайянкардаи Белинитский ба наздаш даромадам. Ӯ бо лаҳни меҳрубона завқовар будани мавзӯи диссертатсияамро гуфта лаҳзае шодам карду пас гуфт:

– Афсӯс, ки ман асосан археологам. Бо таърих ва махсусан таърихи ғуломдорӣ машғул нестам. Ба Петров гӯед, ки мувофиқи проблемаи шумо мутахассисе ёбанд. Ва бо ҳамин оппонент шуданашро рад намуд.

Баъд аз оби хунук рехтани Белинитский ба сарам бо сари хам аз назди вай диссертатсияам дар дастам ба кӯчаи Рубинштейн равон шудам. Ман баъди як-ду рӯз ба худ омадан боз ба назди Петров рафтаам. Ӯ андаке дилбардориам карда баъд ба назди Петрушевский фиристодам. Нисбатан хуш пешвозам гирифт. Диссертатсияамро ду-се саҳифа ба ҳуруфи кириллӣ ҳичокунон хонд ва луқма партофта гуфт:

– Кори бисёр хуб менамояд, аммо онро ман ба алифбои кириллӣ бо мушкилӣ хонда метавонам. Агар ба алифбои арабӣ навишта мешуд, оппонент мешудам. Бо ҳамин оппонент шуданро нахост.

Ҳамин тавр боз диссертатсияамро таги каш карда бо андешаи зиёд ба сӯи почтаи ва пункти гуфтугӯи телефон раҳсипор шудам. Бо устодам домullo Абдулғанӣ Мирзоев мазмуни ҳар ду мулоқотамро нақл намудам. Ё бо андаке ҷиддияти Мирзоевона маро дилбардорӣ карда чунин гуфт: «Ман ба Дяконов занг мезанам, ту ба назди Петров рафта гӯӣ, ки аз Дяконов хоҳиш кунад, ки оппоненти ту шавад».

Ман бо дилпурӣ ин супориши устодамро ба ҷо оварда, пагоҳии рӯзи дигараш аввал ба пеши Петров, сонӣ ба назди Михаил Михайлович Дяконов рафтам.

М.М. Дяконов дар он рӯзҳо гирифтори бемории зуком будааст ва дар хонааш табобат мекардааст. Бинобар ин, маро дар хонааш қабул намуд. Хонаи Дяконов дар канори дарёи зебоманзари Нева, дар бинои хеле мунаққашӣ Вазорати корҳои хориҷии Русияи подшоҳӣ ҷойгир буд. Дарро ҳудаш кушода, маро ба кабинеташ роҳнамоӣ намуд. Ё ҳатто ишораам кард, ки маро чанд бор дар назди Абдулғанӣ Муҳаммадович дидааст.

М.М. Дяконов диссертатсияамро аз рӯи мундариҷааш аз назар гузаронида розигии худро ба оппонентӣ дод. Акнун ҳар ду нусхаи диссертатсияам дар дасти Дяконов ва Болдирев монданд...

Ниҳоят рӯзи ғимояи мани яtimi бесоҳиб ҳам расид. Дар нимаи якуми рӯзи ғимояам як-як бузурттарин ва машхуртарин шарқшиносони рус ва олам паи ҳам ба толори ғимоя омада, дар ҷойҳои ифтихории барои ҳар кадомашон муайян гардида нишастан гирифтанд...

Дар муддати чанд моҳе, ки давутози тайёриро ба ғимоя медидам, танҳову бе ягон мададгор будам. Дар он рӯзҳо бештар набудани устои асосиам аллома Бертелси дар Москва буда ва устои ғамхор Мирзоеви дар Сталинобод будаамро ҳис мекардам. Тамоми корҳои дифоамро танҳо ва танҳо худам ба ҷо меовардам. Дар рӯзу соатҳои ғимояам ягона мухлисам аспирант Додочон Тоҷиеви конибодомӣ буд. Баъд аз эълони комиссияи ҳисобот ғайр аз ӯ бо мо каси дигаре набуд. Ё маро табрик намуд. Ҳар дуямон шодмонона ба яке аз кафеҳои таги замини хиббони Нева даромада ғимояамро «тантанавор» қайд кардем.

Чи қадар бадбахт будани мани ятим ва ғарибро касе тасаввур ва дарк карда метавонад, ки худаш бе воситаи ин рӯзхоро аз сараш гузаронида бошад...

Ба гумонам дар он рӯзҳо дар олам ягон кас маро ғимоятгар набуд. Агар устои бевоситаи ман Мирзоев намебуд, ман имрӯз он мақому манзалати хуб ё бадро, ки дорам, намедоштам. Устод Абдулғанӣ Мирзоев камбағалдӯст ва ятимпарвар буд ва ман барин шогирдонро ҳамчун пир ва падарвор парвариш мекард...

Пиру устои илмиам А.М. Мирзоев намебуд, ман солҳои 1939 – 1983 ҳеҷ гоҳ ба касби дуввуми иловагӣ – илм соҳибкасб намешудам. Бо шарофати ӯ Бертелс маро ба шогирди қабул кард; дар яке аз бузургтарин институтҳои шарқшиносии дунё баъд аз ҳудаш 2-юмин шуда ба дараҷаи илми номзади илмҳои филология дар илми адабиётшиносӣ дар Тоҷикистон сарфароз намуд; ба кор ба Институти забон, адабиёт ва таърихи ФТ АИ СССР қабул кард ва ба якумин ходими калони илмӣ (дар соли 1949 бо мадади раиси филиалҳои АИ СССР академик Скочинский) қабул кунонд; соли 1953, баъди ҳимояи диссертатсияи докториаш, бо мадади С.Айнӣ, Б.Ғафуров, А.А.Семёнову А.Ю.Якубовский ҷои аъзо корреспондентии АИ Тоҷикистонро интихоб ва қабул кунонданах ва дигар хидматҳои хайр ва ҳурмузонаи домullo Абдулғанӣ Мирзоев ба ман фаромӯшнашавандаанд...[6].

АДАБИЁТ

1. Зайниддинов М. Пажӯҳишгари нодиру камназири адабиёт // Садои Шарқ. –2013. –№4. –С. 82-91.
2. Кӯчаров А. Муҳаққиқи соҳибмактаб. – Душанбе: Адиб, 2014. – 159 с.
3. Табаров С. Сипос ва қадрдонӣ - Душанбе, 2005. – 23 с.
4. Табаров С. Абдулғанӣ Мирзоев ва мактаби адабиётшиносии тоҷик // Тоҷикистон. – 2008. – №11-12. – С. 24-26.
5. Табаров С. Ёде аз гузаштарӯзҳо (Аз дафтари «Таассуроти ақлу дил»), №118, аз 20.11.2013) // Садои Шарқ. – 2014. – №5. – С.61-62.
6. Табаров С. Ёде аз гузаштарӯзҳо (Аз дафтари «Таассуроти ақлу дил», №11, аз 26.01.2014) // Садои Шарқ. – 2014. – №5. – С.61-62.

АБДУЛҒАНӢ МИРЗОЕВ ДАР ШИНОХТИ СОҲИБ ТАБАРОВ

Устод Абдулғанӣ Мирзоев фаъолияти худро аз охириҳои солҳои 20-уми асри XX дар шаҳри Сталинобод ҳамчун рӯзноманигор ба ҳайси мудири шӯъбаи рӯзномаи «Тоҷикистони сурх» оғоз менамояд. Эҷодиёти самараноки ӯ, ки ифодагари таъриху тамаддуни бой, забон, мактабу маориф, урфу одат ва анъанаҳои неки миллӣ буданд, ба талабот давр созгор омада, мавсуфро дар як муддати кӯтоҳ аз рӯйи истеъдоду малака, ҳудогоҳӣ, миллатдӯстиву фарҳангпарварӣ ва дидгоҳу услуби ҳоса миёни аҳли илму фарҳанги кишвар муаррифӣ намуд. Ҳамин хусусиятҳо боис шуд, ки Комиссариати халқи маорифи Тоҷикистон соли 1933 уро барои таҳсил ба Донишгоҳи давлатии Ленинград мефиристад. Соли 1939 ин донишгоҳро хатм намуда ба Сталинобод бар мегардад ва то моҳи декабри соли 1942 дар ДДОТ ба номи Т.Г. Шевченко аз ҷанни забоншиносии умумӣ ва таърихи забони тоҷикӣ дарс мегӯяд. Худи ҳамин сол, яъне соли 1939 устод Соҳиб Табаров баъди хатми Омӯзишгоҳи педагогии ш.Кӯлоб ба ДДОТ дохил шуда, фаъолияти минбаъдаашро бо устод А.мирзоев пайванд медиҳад.

Ҳамин тавр, дар ин мақола симои ходими бузурги давлатию ҷамъиятӣ ва илмию фарҳангии миллати тоҷик, академик А.М.Мирзоев дар заминаи андешаву хотираҳои як тан аз дастпарварони мактаби илми ӯ адабиётшинос С.Табаров ҷилвагар мешавад.

Калидвожаҳо: А.Мирзоев, С.Табаров, мактаби илмӣ, ёддошт, адабиёт, бадеият, муқоиса, типология, таърих, муосир.

АБДУЛГАНИ МИРЗОЕВ В ИССЛЕДОВАНИЯХ СОХИБА ТАБАРОВА

В данной статье подвергается исследованию огромный вклад выдающегося общественного и государственного деятеля, академика А.М. Мирзоева в развитие таджикской национальной науки и культуры посредством воспоминаний и размышлений одного из последователей его научной школы члена-корреспондента АН РТ С.Ш. Табарова.

Выдающийся таджикский ученый Абдулгани Мирзоев начал свою деятельность в двадцатых годах прошлого столетия в качестве корреспондента газеты и затем – заведующим отделением газеты «Тоҷикистони сурх» (Красный Таджикистан). Его творчество в данный период было плодотворным, оно затрагивало все сферы культуры и науки, искусства и истории. Он был талантливым исследователем, писал о неизученных сторонах таджикской цивилизации и древней культуры, большое количество его творений касаются языка, состояния школ и системы образования, нравам и национальным обычаям.

Вопросы национального самосознания и развития национальной культуры, традиции верования таджикского народа, история его роста на протяжении столетий и в результате долгой борьбы интересовали его как ученого – историка таджикской литературы и культуры. В 1933 году он был отправлен Комиссариатом народного образования на учебу в Ленинградский государственный университет. Окончив университет в 1939 году, он вернулся в Сталинабад. Работал в Таджикском государственном педагогическом институте имени Т.Г. Шевченко до 1942 года и преподавал такие дисциплины, как общее языкознание и история таджикского языка.

В 1939 году Сохиб Табаров после окончания педагогического училища города Куляб поступает в Таджикский государственный педагогический институт. Дальнейшая судьба С. Табарова, начиная с этого периода, связана с жизнью и деятельностью А. Мирзоева.

Ключевые слова: А.Мирзоев, С.Табаров, научная школа, воспоминание, литература, художественность, сравнение, типология, история, современность.

THE ACADEMICIAN ABDULGHANI MIRZOEV FROM THE VIEWPOINT OF SOHIB TABAROV

The present article is about a huge contribution of the outstanding public and statesman, academician - A.M. Mirzoev in the development of Tajik national science and culture through the memories and thoughts of one of the followers of his scientific school, corresponding member of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan S.Sh. Tabarov.

The prominent Tajik scientist Abdulghani Mirzoev began his work in the twenties of the last century as a correspondent for the newspaper and then as the head of the department of the «Tojikistoni Surkh» newspaper (Red Tajikistan). His researches in this period affected all spheres of culture and science, art and history. He was a talented researcher, wrote about the unexplored aspects of Tajik civilization and ancient culture, a large number of his works are related to the language, state of schools and the educational system, mores and national customs.

Issues of national self-awareness and the development of national culture, the traditions of the Tajik people, the history of their growth over the centuries and as a result of a long struggle, interested him as a scientist - historian of Tajik literature and culture. In 1933, he was sent by the Commissariat of Public Education to study at Leningrad State University. After graduating from university in 1939, he returned to Stalinabad. He worked at the Tajik State Pedagogical Institute

named after T.G. Shevchenko until 1942 and taught such disciplines as general linguistics and the history of the Tajik language.

In 1939, Sohیب Tabarov, after graduating from a teacher training college in the city of Kulab, entered the Tajik State Pedagogical Institute. The further fate of S. Tabrov, starting from this period, is connected with the life and work of A. Mirzoev.

Keywords: A. Mirzoev, S. Tabarov, scientific school, memory, literature, artistry, compare, typology, history, modernity

AINI AND TAJIK LITERATURE AT LEIDEN UNIVERSITY, A PERSONAL NOTE *Gabrielle van den Berg*

هیچ شادی نیست اندر این جهان
هیچ تلخی نیست در دل تلختر
برتر از دیدار روی دوستان
از فراق دوستان پر هنر
رودکی

My first visit to Tajikistan was in 1988-1989, when I became a student of Persian at the Lenin University in Dushanbe. At that time I was a third year student of Persian language and literature at Leiden University in the Netherlands. I had become interested in the study of Persian through the poetical works of Khayyam and Hafiz, which had been translated into my language, Dutch, mostly via French, German and English. I had also travelled to Central Asia where in particular the historic cities of Samarkand and Bukhara made a great impression on me. I soon learnt that Tajik was the language spoken in these cities, and also in the republic of Tajikistan, which to my regret I could not visit at the time.

Persian at Leiden University was a small subject, and the professors were most forthcoming in offering a wide variety of possibilities – from Middle Persian to Kurdish, from modern history of Iran and Afghanistan to classical Persian court literature. When in my second year I demonstrated an interest in Central Asian Persian, one of my professors offered to give me a tutorial, as he had worked on Tajik too. Now I realize how remarkable this situation was – no fixed programmes, but true academic freedom to discover new directions and to plunge into entirely new topics. My professor had ordered books for our library from a bookshop called Pegasus in Amsterdam, where books from the Soviet Union could be ordered. Thus, our library had some modern Tajik literature, and we started to read a story from Sattor Tursun in Cyrillic script.

About the founder of Tajik literature, the illustrious man whose 140th birthday is celebrated today, I knew only a little, and mainly from the histories of Persian literature, such as the informative passages written by Jiří Bečka in Rypka's *History of Iranian Literature*.¹¹ Though I had visited the Registan in Samarqand already at an early stage in my life, the group I was with at the time was not brought to Aini's house and present-day museum nearby. Once I arrived in Tajikistan in the autumn of 1988 I realized how important a figure Sadriddin Aini had been, and how his legacy was celebrated in Dushanbe and beyond. I bought some of his works, in as far as available, in the bookshops I visited frequently: other books were kindly given to me by my Tajik fellow-students and friends. Sometimes now I open a book at home and I am always touched to read again the long dedications that they wrote.

¹¹ Jiří Bečka, Tajik Literature from the 16th century to the Present, in Jan Rypka, *History of Iranian Literature*. Dordrecht: Reidel, 1968, 483-605.

I shall never forget the great hospitality and warm welcome that awaited me when I arrived in Dushanbe in October 1988. It seems hard today with all the modern means of contacting one another that there were only scarce means of contacting your family at home as a student abroad back then. I had to make appointments with the Post Office to order an international phone call of a few minutes every now and then, and to wait for letters that arrived usually three or four weeks after they had been written. Under these circumstances it was wonderful to get to know and be friends with so many people, both in the *khobgohin* Giprozem where I stayed and at the University, and later on via these new friends also with many other people. I recall at some point also in this way having met Kamol Aini, Aini's son and a great scholar of Persian and Tajik literature – I am sorry now I did not ask him more questions. One of the first books I bought in Dushanbe was actually the 1985 edition he made of his father's work on Vosifi.¹²

The period in which I was a student in Tajikistan now appears to have been a unique period of transition: of course no one could have foreseen at the time that the Soviet Union would collapse only a few years later, but it was already clear that great changes had begun. Language emancipation was at least very clearly on the agenda of most of the people I was in touch with. This was not surprising, as I was amidst students and professors for whom the position of Tajik and language emancipation was an important issue. On the other hand, I remember many visits to a variety of people outside these perhaps more intellectual circles and I remember how it slowly dawned on me how important Tajik Persian literary heritage was to so many. This stood in sharp contrast with my experiences back home, where language and literature were more or less taken for granted, and almost no one knew poems by heart. I obviously came from a very different society.

In the following years I came back a few times to Tajikistan, also in the difficult years of the war. At that time I had started to focus on two topics: classical Persian literature and the oral poetry tradition of the Pamirs, the subject of my dissertation and a topic that is very dear to me.¹³ After I graduated I started to teach at Leiden University in 1997. It was however only much later that I had an opportunity to integrate Tajik and Tajik literature to some extent in the curriculum of Persian Studies, which is part of our department of Middle Eastern Studies and has today a strong focus on contemporary issues and international relations. It is a sincere wish of a few colleagues and me to make Tajikistan, Central Asia and Central Asian history more visible in the curriculum at Leiden University, because we feel the need for more thorough knowledge on this huge region and its rich history, in view of its past and its present centrality on the crossroads between East and South Asia, the Middle East and Europe. To this end we established the 'Leiden Central Asia Initiative', through which we organise lectures, events and masterclasses, with a focus on history, arts and culture.¹⁴ Because most of these activities are aimed at an audience without knowledge of Central Asian languages or Russian, we cannot devote as much attention as we would like to the languages and literatures of Central Asia. The working language at our University is mostly English, and the material available on Aini in English is still limited.

The best and most recent work on Aini I know in a European language is Evelin Grassi's work on Tajik literature and Aini's *Yoddoshtho* in Italian; the English title is *Tajik Literature between Reforms and Revolutions (1870-1954) with a preliminary study of the*

¹² Sadridin Aini. *Vosifi va khulosai badoe'-ul-vaqoe'*. Ed. K. Aini. Dushanbe: Irfon, 1985.

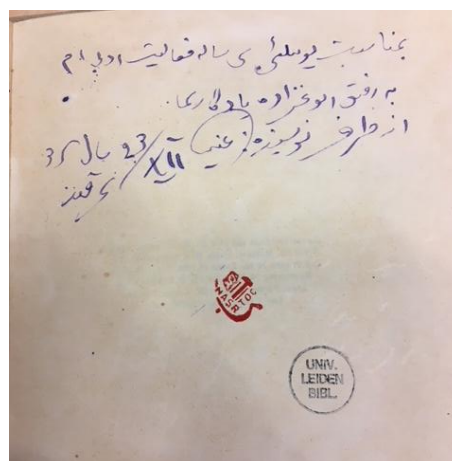
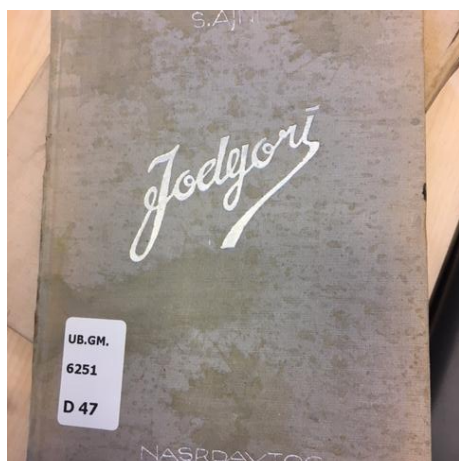
¹³ Gabrielle van den Berg. *Minstrel Poetry from the Pamir Mountains. A Study of the Songs and Poems of the Ismailis of Tajik Badakhshan*. Wiesbaden: Reichert, 2004.

¹⁴ See: <https://www.universiteitleiden.nl/en/humanities/institute-for-area-studies/central-asia-initiative>

Yoddoshtho “Reminiscences” of Sadriddin Ayni, and a bibliographical appendix.¹⁵ This is a great work, but unfortunately as yet not available in English. There are a few English translations of works of Aini available, the one we can make use of in class is John Perry and Rachel Lehr’s selection of passages from the first volume of Aini’s *Yoddoshtho*, *Ahmadi Devband* and *Maktabi kuhna*, entitled in English *The Sands of Oxus*.¹⁶ In a class devoted to Persian literature in Central Asia and India, we have read in the past years passages from Aini’s *Yoddoshtho*, also in comparison to other memoirs in Tajik, notably *Dar juvoli sangin*, the memoirs of Muhib, pen name of Mordekhai Bachayev (1911-2007).¹⁷

The memoirs of both Aini and Muhib offer valuable accounts of everyday life, schooling and family life in late 19th and early 20th century Central Asia. Both of them have been witness to significant historical events and these have been integrated in different ways in their memoirs. Aini furthermore is discussed in classes on the modern history of Central Asia, and in those cases we first and foremost focus on Aini’s role as a modernist and a reformer of language and education, in the framework of Jadidism and the rise of modernism in the Islamic world. The materials we can show to the students to illustrate the impact and the role of Aini are from our own library. Our library has a relatively small collection, but in this collection some interesting items can be found, amongst which the works of Aini that were originally published in Latin script, such as *Ghulomon* and *Jallodoni Bukhoro*. Only recently I discovered to my great surprise a fascinating dedication in one of these books, *Jodgori*, what I think must be its first edition, in Latin script (see illustration).¹⁸ Written in Persian script was the following text:

بمناسبت یوبیلی (؟) ی ساله فعلیت ادبی ام به رفیق الوغزاده یادگاری. از طرف نویسنده عینی – 23/XII سال 35
سمرقند

One word in this dedication is hard to decipher, even with the help of my Iranian and Afghan friends: I guess it is a Persian transliteration of the Russian word ‘юбилей’. I could hardly believe my eyes that we had a book in our library signed by Aini, and dedicated to one of his pupils, the author Sotim Ulughzoda (1911-1997), who was at the time only twenty four years old and had just become the secretary of the Union of Writers of

¹⁵ Evelin Grassi. *La letteratura Tagica fra riforme e rivoluzioni (1870-1954) con uno studio preliminare delle Eddoshtho “Memorie” di Sadriddin Ajni e appendici bibliografiche*. Napoli: L’Orientale, 2011.

¹⁶ *The Sands of Oxus. Boyhood Reminiscences of Sadriddin Aini*. Translated from the Tajik Persian with an Introduction by John R. Perry and Rachel Lehr. Costa Mesa, California: Mazda Publishers, 1998.

¹⁷ Muhib. *Dar juvoli sangin*. Kulliyot, III/IV. Jerusalem: Tsur-Ot, 2006.

¹⁸ S. Ajni, *Jodgori*. Dushanbe: Naşrdavtoç, 1935.

Tajikistan.¹⁹ Of Sotim Ulughzoda our library has a few titles: in Persian script we have *صبح جوانی ما* (1958) and in Cyrillic script we have the third volume of his *Muntakhabot* (1975). These books both had dedications from the author Ulughzoda, in matching scripts, that is in Persian script for *صبح جوانی ما* and in Tajik Cyrillic for the *Muntakhabot*, to the Russian orientalist Josif Samuilovich Braginskiy (1911-1989), who has written extensively on classical Persian literature, and also on the life and works of Aini. I think some of Josif Braginskiy's books must have ended up in our University Library, and I do hope to find out more.

Aini has not been the focus of my research so far and my only publication on Aini is a brief entry for the *Encyclopaedia of Islam* Three.²⁰ In the framework of a research project on empires, ideology and culture in Central Asia and the Turko-Persian world between 1000-1500, I am currently working with a small group on the present-day reception of medieval history. An eminent example of such a reception is Aini's *Qahramoni khalqi tojik Temurmaliq*, and it is this work that I would like to discuss in a little more detail, in anticipation of a more extensive future study. I bought my copy of this work when I was a student in Dushanbe. It is a school edition, in which Aini's *Qahramoni khalqi tojik Temurmaliq* and *Is'yoni Muqanna'* are brought together in one volume published in 1978.²¹ The illustrations are by B. Serebryanski.

The first work in this volume, *Qahramoni khalqi tojik Temurmaliq* ('The hero of the Tajik people, Temurmaliq') deals with the hero Temurmaliq, the governor of Khujand for the Khwarazmshahs. He fiercely fought against the armies of Genghis Khan who attacked the city of Khujand in the 13th century. The second work in the volume, *Is'yoni Muqanna'*, is about the rise of Muqanna', leader of a rebellious movement in Sogdiana at the end of the 8th century. Both works follow the same structure: a historical contextualization followed by a fictionalized history, that reads like an historical novel.

Aini wrote these two works during the Second World War, in 1944. Aini's other historical works, on the Manghit dynasty in Tajik and on the Bukharan revolution, written in Uzbek, were both published between 1920-1922. These dates are significant, and Bečka remarks the following on this: "All of Ayni's activities were always closely connected with the historical situation and the needs of society. The historical writings mentioned above [that is, *Tarikhi amironi manghitiyayi Bukhoro & Bukhoro inqilobi tarikhi uchun materiallar*] answered the questions brought up by the Revolution and explained why the régime had to be changed; and the writings which originated during the Second World War were aimed at reviving hatred of the aggressors in the Tajik people as well as respect for the heroes who had defended their country in the past."²²

Jiří Bečka quotes in same passage Muhammadjon Shukurov, who had described Ayni's book on Temurmaliq as "a combination of scholarship and literature", while Ayni

¹⁹ Keith Hitchins. "Sātim Uluḡ zāda", in: *Encyclopaedia Iranica*, online edition, 2014: <http://www.iranicaonline.org/articles/ulugzada-satim>.

²⁰ Gabrielle van den Berg. "'Aynī, Ṣadr al-Dīn'", in: *Encyclopaedia of Islam*, THREE: http://dx.doi.org.ezproxy.leidenuniv.nl/2048/10.1163/1573-3912_ei3_COM_24812; first published online 2014. Keith Hitchins' entry on Sadriddin Aini in *Encyclopaedia Iranica*, is more extensive, see: <http://www.iranicaonline.org/articles/ayni-sadr-al-din>. Keith Hitchins. "'Aynī, Ṣadr al-Dīn'", in *Encyclopaedia Iranica*, online edition, 2011.

²¹ Садриддин Айни. *Қаҳрамони халқи тоҷик Темурмалик, Исъёни муқаннаъ*. Китобхонаи мактаб, Душанбе: Нашриёти Маориф, 1978. *Қаҳрамони халқи тоҷик Темурмалик* can be found in *Куллиёт V*, 141-218 and *Исъёни муқаннаъ* in *Куллиёт X*, 194-284. Садриддин Айни, *Куллиёт*, Stalinabad (Dushanbe) 1958-1977.

²² Jiří Bečka, Sadriddin Ayni. *Father of Modern Tajik Culture*. Naples: Istituto Universitario Orientale, 1980, 91.

himself had called his treatise “a literary historical sketch” that contained a relatively large amount of *saj*’, or rhymed prose passages.²³

It is very well possible that in Tajikistan much more has been published on *Qahramoni khalqi Tojik Temurmalik*, but I have so far not been able to trace these works. The brief analyses I read of this work all indicate, though without going into much detail, that Aini used the past in the service of the present; the present being the date of the creation of this work, 1944, in the midst of the Second World War. The rise of Temurmalik against Mongol attacks stood firm as a strong example of utter resilience against foreign invaders in modern times. The story of Temurmalik was used to provide a historical dimension to the ongoing process of the definition of Tajik identity in the Soviet period.

How did Aini ‘translate’, in the literal sense of the word, medieval Persian historiography? Probably the first account of Temurmalik, governor of Khujand, can be found for example in ‘Atā Malik Juvayni’s *Tārikh-i Jahāngushā* in the first volume, in the section entitled ‘On the conquest of Fanakat and Khojand and on Temurmalik’.²⁴ It is a rather short passage in the framework of extensive reports on the Mongol conquests of cities in Mawarannahr, cities that were part of the empire of the Khwarazmshahs. Juvayni describes the extraordinary courage of Temurmalik in the following manner:

....و امير آن (خجند) تیمور ملک بود که اگر رستم در زمان او بودی جز غاشیہ داری او نکردی
‘And the Amir of that (city Khujand) was Temurmalik; if Rustam lived in his days than he would be nothing but the one who would take care of his saddle.’

Aini refers in his version of the story of Temurmalik only to another medieval history, Mirkhwānd’s *Rawzat al-Safā* (836/1497) and quotes from this history the following descriptive verse:

Агар Сом будӣ дар айёми ӯ ,
Навиштӣ бар андоми худ номи ӯ .²⁵

‘If Sam would be alive in his days, he would have written his name on his body’.

The *Shahnama* is omnipresent in Persian historiography: both as a solid model of cultural self-identification and a treasure trove of morality and wisdom. Poetry illustrating history is a common feature of Persian historiography; Aini almost naturally follows this practice in his *Qahramoni khalqi Tojik Temurmalik*.

The use of poetry is but one of the many possible topics for a further enquiry into Aini’s representation of Central Asian history, as is a closer exploration of his source materials and methods. Another possible avenue might be a comparative study of the modern retellings of the story of Temurmalik. The Iranian author Ni’matullah Qazi Shakib (1925-1997) also wrote a romantic story on Temurmalik, as did the aforementioned Sotim Ulughzoda, who wrote a play interspersed with verse on the same hero.²⁶

The celebration of Aini’s 140th birthday vividly demonstrates his continuing fame and his unique position in Tajikistan, Central Asia, and in the Persianate world at large. I do hope to be able, by teaching and translating, to do my bit in contributing to the further spread of the fame of this fascinating scholar, poet and writer in my own homeland. I would

²³ Ibidem.

²⁴ ‘Alā al-Dīn ‘Atā Malik Juvayni, *Tārikh-i Jahāngushā*. Composed in 658/1260. Edited by Mirza Muhammad Qazvini. E.J. W. Gibb Memorial Series, volume XVI, I. Leyden: E.J. Brill & London: Luzac & Co, 1912, 70-74 (ذکر استخلاص)
(فناکت و خجند و احوال تیمور ملک).

²⁵ Садриддин Айний . Қаҳрамони халқи тоҷик Темурмалик, Исёёни муқаннаъ. Китобхонаи мактаб. Душанбе: Нашриёти Маориф, 1978, 37.

²⁶ Sotim Ulughzoda. *Temurmalik. Drama dar 3 parda va 10 namoyish*. In: *Muntakhabot*, volume 3, 375-422. Dushanbe: Nashriyoti Irfon, 1975.

like to conclude these scattered words on Aini with a *bayt* of the Ustod, as present in his *Qahramoni khalqi Tojik Temurmali*:²⁷

Меравам зин шахру дар дил дарди ёре мебарам,
Дарди ёре аз диёре бар диёре мебарам!

УСТОД АЙНӢДАР «РӢЗНОМА»-И САДРИ ЗИӢ

А. Маҳмадаминов, З. Абдулҳаев
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Сарчашмаҳои адабии нимаи дувуми асри XIX ва ибтидои асри XX муҳимтарин рӯйдодҳои таърихӣ ва равандҳои эҷодии ин давраро дар худ таҷассум кардаанд. Аз ҷумла, «Рӯзнома»-и Садри Зиё дар шинохти ҳаёти адабии замон нақши равшане дорад.

Шарифҷонмахдуми Садри Зиё [1865 – 1932], ки баъди Аҳмади Дониш яке аз бузургтарин равшанфикрони замони худ мебошад, воқеан, дар ташаккули адабиёту фарҳанги ин давра бо таълифи осори арзишманди адабӣ, фарҳангӣ ва таърихӣ дар баррасии масоили иҷтимоӣ, сиёсӣ ва маънавии замони худ хидматҳои шоёне ба сомон расонидааст.

Садри Зиё дар як қатор таълифоташ, аз ҷумла дар «Рӯзнома» зимни нақду ёддошт роҷеъ ба аҳли адаб ва эҷодиёти суҳанварони муосир маълумоти зиёд фароҳам овардааст. Ӯ яке аз аввалинҳо шуда, доир ба рӯзгор ва эҷодиёти С.Айнӣ, Шохин, Ҳайрат, Саҳбо, Савдо ва дигарон ба сифати муҳаққиқ баҳои муносибе додааст.

Садри Зиё бо тақя ба шарҳи ҳол ва рӯзгору осори адибони номвари таърихи адабиёти тоҷик ба дараҷаи маърифат, қареҳа ва истеъдоди шоирону фозилон мепардозад. Ӯ ҳангоми баҳогузорӣ ба ҳунари шоирӣ ва маҳорат иадабии С.Айнӣ бо ибораву ҷумлаҳои кӯтоҳу мухтасар мулоҳиза ва андешаҳои илмиашро ба таври равшан баён мекунад. Дар ин нигошта, мо бо бархе аз нақду назар ва ақоиди адабии Садри Зиё дар «Рӯзнома»-ро мушоҳида менамоям, ки дар мавриди С.Айнӣ иншо шудаанд. Садри Зиё аз соли 1320 ҳ. – 1904 м. дар вилояти Қаркӣ муддати якунимсол қозии шарият буд. Дар он айём аз Бухоро ва дӯстон дурмонда, ёди онҳоро мекард. Ҳамон сол ӯ соҳиби духтаре гардид, ки номашро Ҳанифа гузоштанд. Садри Зиё ҳангоми ин нақл дар «Рӯзнома» -и худ номи С. Айниро наоварда, ғазали ӯро зимнан зикр менамояд. Дар ин хусус Садри Зиё чунин менависад: Ҳангоме ки чанде ҳамроҳи роқими савод дар вилояти Қаркӣ сукунатдошт, па саз мурочиат дар Бухоро гуфта:

²⁷ Садриддин Айнӣ. *Қаҳрамони халқи тоҷик Темурмалик, Исёни муқаннаъ*. Китобхонаи мактаб. Душанбе: Нашриёти Маориф, 1978, 53.

Ғазал

Ёди айёме, ки ман ҳам шамъи маҳфил доштам,
Яъне он зебошамоиладар муқобил доштам.
Мезанам аз яъс бар сар ин замон дасте, ки ман
Пеш аз ин бар гардани ҷонон ҳамоиладар доштам.²⁸
Дар лаби Омӯба Каркӣ шодмон аз васли ӯ,
Гаҳ гузар дар баҳру гаҳ манзил ба соҳил доштам.
Талхии айём бар комам гуворо менамуд,²⁹

То назар бар рӯи он шириншамоиладар доштам.
Мекунам бо мӯя ёд имрӯз он айше, ки ман
Дар лаби Омӯя бо дилдор ҳосил доштам.
Гаҳ ба қозихона бо аҳбоб будам шодком,
Бо нашимангоҳи мирӣ гоҳ манзил доштам.³⁰

Аз тавофи турбати маъруфи «Кархии Амом»,
Мешуд осонам агар ҳаргуна мушкил доштам.³¹
Дил ба дилдор асту ман афтода аз дилдор дур,³²
Фаррух он рӯзе, ки ҳам дилдору ҳамдил доштам.³³
Мекушад ин ҳасратам охир, ки боре ӯ нагуфт,
Айнии маҳҷур, яъне зору бедил доштам.³⁴

«Ёди айёме, ки ман ҳам шамъи маҳфил доштам». – Ғазале, ки бо ин мисраъ оғоз шуда, зодаи табъи Садриддин Айнист ва таҳаллус дар байти мақтаъ ҳаст. Дар дафтари мусаввадаи С.Айнӣ гуфта шудааст, ки «дар бозгашти сафари Каркӣ соли 1321х. – 1905м. тасвир ёфта буд». ³⁵

Садри Зиё дар «Тазкори ашъор» таҳти унвони «Ҳангоме ки чанде бо роқими савод дар вилояти Каркӣ сукунат дошт гуфта» ғазали С.Айниро

²⁸. Дар матни «С.Айнӣ. Куллийёт», ҷ. 8 (Тартибдиҳандагон: С.М. Айнӣ, Х. Айнӣ, К.Айнӣ). – Душанбе: Ирфон, 1981. – С. 111 мисраи боло дар шакли зерин: / Пеш аз ин дар гардани ҷононҳамоиладар доштам / зикр шудааст.

²⁹. Дар «С.Айнӣ. Куллийёт», ҷ. 8, саҳ. 111 мисраиболобачунинтарзомадааст:Талхии айём дар комам гуворо менамуд.

³⁰. Мисраи 12 -уми ин ғазалдар«С.Айнӣ. Куллийёт», ҷ. 8. Нашризикршуда, саҳ. 111 дар чунин шакл: /Дар нашимангоҳимирӣгоҳманзилдоштам / омадааст.

³¹. Ин байти ғазал, дарматни«С.Айнӣ. Куллийёт», ҷ. 8, саҳ. 111 мавҷуд нест.

³². Дар матни «С.Айнӣ. Куллийёт», ҷ. 8, саҳ. 111 мисраи боло дар шакли зерин: /Дил ба дилдор аст, ман афтода аз дилдор дур / зикр шудааст.

³³. Мисраи ғавқуззикрдар «С.Айнӣ. Куллийёт», ҷ. 8, саҳ. 111 дар чунин шакл: / Ёди айёме ки ҳамдилдоруҳамдилдоштам/ омадааст.

³⁴.Тазкори ашъор -и Садри Зиё ба тасхеҳиСаҳобиддинСиддиқӣ, ба кӯшишиМуҳаммадҷонШақурииБухорой. –Техрон: Суруш, 1380. – С. 157.

³⁵. Ҳамонҷо. – С. 430.

овардааст. Дар «Куллиёт»-и С.Айнӣ ҷилди 8, сах. 471 бошад, маълум мегардад, ки дар он вақт Садри Зиё дар вилояти Каркӣ қозӣ буда, С. Айнӣ бо Абдулвоҳиди Мунзим аз Бухоро ба Каркӣ рафта меҳмони Шарифҷонмахдум мешаванд. Бояд гуфт, ки ҳангоми қозӣ будани Садри Зиё дар дигар тумону вилоятҳо, аҳли фазли Бухоро барои ҳолпурсӣ назди ӯ меомаданд.

Рӯзи панҷшанбеи соли 1321 ҳиҷрӣ баробар бо 1905 мелодӣ мусибати сахте бар сари Садри Зиё омад. Дар як рӯз ду фарзанди ӯ аз олам даргузаштанд, ки Садри Зиёро дар ғаму андуҳ қарор доданд. Ӯ ин ҳодисаро дар саҳифаи 177-уми «Рӯзнома»-и худ батафсил меорад ва дар зимни он як марсияро низ оварда ва соҳиби марсия, яъне С.Айниро ҳамчун яке аз дӯстон ва қадрдонони худ хитоб намудааст, ки дар ҳаққи фарзандони ӯ фавтидаи ӯ марсияе офаридааст:

Марсия

Эй дил, чу суستمехр бувад чархи бемадор,
Чашми вафо мадор, ба оҳу фиғонбазор!³⁶
Пинҳоннабуда кори фалак гарчи пеш аз ин,
Имрӯзкардбоздигар бора ошкор.³⁷
АқзалқузотМирШарифисудурсолор, к-он,
Дар илму фазлу чудукарамдорадиштихор.³⁸
Мебин, чӣғамзихукми қазояшсудурёфт,
Аз дида рехт, ҳаркишунид, ашқдарнисор.³⁹
Яъне ду тозагул, ки ба гулзор дошт ӯ,⁴⁰
Пажмурд аз самум ба новақтирӯзгор.
Дунуридидае, кибачонпарваридабуд,
Рафтандумонддидаихунборҷон низор.^{41, 42}

³⁶. Мисраи дувуми марсия дар матни «С.Айнӣ. Куллиёт», ҷ. 8. Нашри зикршуда, сах. 94 дар чунин шакл: /Чашми вафо мадор, ба оҳу фиғон бизор!/ омадааст, ки он мазмунан ва мантиқан ғалат мебошад.

³⁷. Байти дувум, дар матни «С.Айнӣ. Куллиёт», ҷ. 8. сах. 94 ҳамчун байти севум ва дар чунин шакл: /Пинҳон набуд кори фалак гарчи пеш аз ин, / Имрӯз кард боз дигар бора ошкор/ оварда шудааст.

³⁸. Мисраи шашум ва ҳафтуми марсия дар матни «С.Айнӣ. Куллиёт», ҷ. 8. Нашри зикршуда, сах. 94 ба ин тарик: /Ақзалқузот Мир Шарифи судур ки он, /Аз илму фазлу чуду карам дорад иштихор./ омадааст, ки мазмун ва вазни байтро хароб сохтааст.

³⁹. Дар «С.Айнӣ. Куллиёт», ҷ. 8, сах. 94 мисраи боло дар чунин шакл: /К-аз дида рехт, ҳар ки шунид, ашқ дар канор/ зикр шудааст.

⁴⁰. Дар матни «С.Айнӣ. Куллиёт», ҷ. 8, сах. 94 мисраи фавқуззикр дар шакли: /Яъне ду тозагул, ки ба гулзори умр дошт/ омадааст.

⁴¹. Ин мисраи 12-уми марсия дар матни «С.Айнӣ. Куллиёт», ҷ. 8, сах. 94 бо чунин шакл: / Рафтанду монд дидаи хунбору ҷонизор /оварда шудааст.

⁴². Пас аз байти 6-ум дар «С.Айнӣ. Куллиёт», ҷ. 8, сах. 94 чунин:

Мушқилтар ин бувад, ки ба як рӯз шуд хароб,
Маъмураи вучуди ду, эй, ин чӣ сахткор!

Осон гирифтаанд ба худ манзили адам,
Халқаазинмусибату шури чоншикор.⁴³
Гирдобии беканори адамро фитодаанд,
Он ду гирифта то ба канори адам қарор.⁴⁴
Аз ин алам чу ҳолибани навъ ин бувад,
Ҳолипадарҷиғунабувад? Худ қиёсдор.
Гӯядбасабрутоқатуоромалвидоъ,
Хонад зи маҳфилитарабуайшалфирор.
Аззаъфхобмекунадазрӯзтобашаб,
Ли-л-хузнийлояному мина-л-лайли ила-н-наҳор.⁴⁵
Рӯзушабашбаохуфигонуфусӯсрафт,
Инрӯзичоншикорчуовардӯнаҳор.
Ториhi ин мусибат пурсидам аз худ,
Оҳе кашиду гуфт: «фусуну фиғон» шумор.^{46*}

Чи тавре ки дар боло қайдшуд, ин марсия ба қалами С.Айнӣ тааллуқ дорад ва ӯ дар дафтари мусаввадаи худ дар бораи ин марсия гуфтааст: «Таърихи вафоти ду нури чашми маҳдум улуламо Қозӣ Мир Муҳаммадшарифи Судур, ки ба як рӯз воқеъ шуда буд»⁴⁷ ва соли таълифи он 1321 ҳ. – 1905 м. нишон дода шудааст. Ин марсия дар «Куллийёт»-и С. Айнӣ ҷилди 8, саҳ. 94-95 аз нусхае, ки дар «Рӯзнома»-и Садри Зиё мебинем, андак фарқ дорад ва он бо далел дар боло нишон дода шуд. Дар зимн бояд гуфт, ки марсияи мазкур аз 13 байт иборат буда, он айнан дар саҳифаи 158 «Тазкори ашъор» бо зикри номи С.Айнӣ оварда шудааст. Аз ин дидгоҳ ва муқоиса метавон чунин натиҷагирӣ кард, ки Садри Зиё ин марсияро аз «Тазкори ашъор» рӯнависӣ намуда, ба «Рӯзнома»-и худ ворид кардааст.

Пас аз овардани марсия, Садри Зиё дар саҳифаи 180-уми «Рӯзнома» такроран дар гузашти фарзандонашро зикр намуда, санаи дақиқи он рӯз, бегоҳии панҷшанбеи 15 сафар рӯй додани ин ҳодисаи ғамангезро қайд мекунад. Дар ҳамин вақт ӯ номи Садриддинхоҷаи Айниро зикр намуда, зимнан аз ӯ як байт меоварад: «Дар понздаҳуми сафар, бегоҳии панҷшанбе

байт оварда шудааст, ки он дар «Рӯзнома» мавҷуд нест.

⁴³. Дар матни «С.Айнӣ. Куллийёт», ҷ. 8, саҳ. 94 мисраи ғавқуззикр дар шакли: / Халқа аз ин мусибати душвори чоншикор / омадааст.

⁴⁴. Дар «С.Айнӣ. Куллийёт», ҷ. 8, саҳ. 94 байти 8-ум бо чунин шакл: /Гирдобии беканори қидамро фитодаанд, Ин ду, гирифта то ба канори адам қарор./ зикр шудааст.

⁴⁵. Байти 11-уми марсияи боло, ин охири байт дар матни «С.Айнӣ. Куллийёт», ҷ. 8, саҳ. 95 мебошад.

^{46*} Мисраи охири ин марсия моддаи таърих аст ва он ба таърихи дақиқи вафоти фарзанди Садри Зиё, ки дар соли 1334 ҳиҷрӣ мутобиқ бо 1914 мелодӣ баробар аст, даллат менамояд.

⁴⁷. Садри Зиё. Рӯзнома. Вақоғеънигорӣ таҳаввулотӣ сиёсӣ-иҷтимоӣ Бухорои шариф тайи нимаи поёнии амороти хоноти манғит бар асоси ёддоштҳои рӯзномаи Шарифҷон маҳдуми Садри Зиё-охири қозикалони Бухоро. Таҳқиқ ва пажӯҳиши Муҳаммадҷони Шақурии Бухороӣ. –Техрон: Маркази аснод ва ҳадамоти пажӯҳишӣ, 1382 ҳ. – 2003 м. – С. 322.

шӯришу ғавғои дигар бар сари бандаи муҳаққир андохта, я кнафар очизаи дувунимсола Ҳанифа ном, ки аз вилояти саросар кулфати Каркӣ нишона мондагӣ буд, якбора аз канори модар музтар ва дидатари падар бадар рафта, ихтиёри сафар карда, ба Доруссақар шитофта, падари нотавону модари бечонро ба ҳоли аҷиб дар шиканҷаи ҳичрон гузошт. Ба маънии боғбони имрӯз гули саҳт бебокона чид хомаи анбариншамома Садриддинхоҷа чунин менигорад ки:

Бас гули умраш ба гоҳигунчагӣ пажмурдашуд,
Баҳарторихашпрақамшуд, «ғунчапажмурдуох!»

Дар ин байти С.Айнӣ, дар мисраи дувуми он таърихи вафоти Ҳанифа – духтари дувунимсолаи Садри Зиё дарҷ ёфтааст. Ин байт дар ҷилди 8-уми «Куллийёт»-и С.Айнӣ, ки осори шоирии ӯ гирд омадааст, дида нашуд ва шояд «Рӯзнома»-и Садри Зиё ягона сарчашмае бошад, ки ин байтро нигоҳ доштааст.

Дар саҳифаҳои баъдии «Рӯзнома» Шарифҷонмахдуми Садри Зиё оид ба даъват намудани бузургони Бухоро ва аҳли элчихона ба Арк ва дар назди онон қироат намудани матни ислоҳоти амир маълумот додааст. Пас аз қироати матни ислоҳот, ки айнӣ ин гузориш аз саҳифаи 142 то 155-и «Таърихи инқилоби Бухоро» низ дарҷ гардидааст, Садри Зиё баъд аз зикри он тоифаи уламо, ҷамоаи тичор ва фирқаи тараққиталабоне, ки аз асли мақсади амир Олимхон огоҳ буданд ва медонистанд, ки ҳукумати Бухоро барои ҳифзи мавқеъ ва қудрат худро як дараҷа ба ислоҳот моил нишон дода, аммо дар асл хоҳони судури он набуда, фирефтани ҷавонон ва матбуот буд, дар баробари дигар шахсиятҳои шинохта ва зикргардида, исми Садриддинхоҷа Айнӣро ҳам меорад ва таъкид медорад, ки «... Меҳмонхонаи Раҳимхонӣ тамоми ашроф ва аъён ва уламо ва умаро ва аҳли қунсулхона ва чанде аз тараққипарварон мучтамаъ гашта, дар соати мазкур амир ва вазир низ бад-он маҷлис ҳозир шуда, як нусха аз эълоннома ба дасти роқим (манзур Садри Зиё – А.М., З.А.) доданд, ки аз ҷойи худ бархоста, ба овози баланд қироат карда, ба масомии ҳазор маҷлис аз дуру наздик ва турку тоҷик расонидам... Аз фирқаи тараққиталабон Мирзо Муҳиддин, Мирзо Абдулқодири Мунзим, Аҳмадҷонмахдуми Ҳамдӣ, Муҳиддинмахдуми Рауф, Садриддинхоҷаи Айнӣ ва ҳоказо... ва алҳосил, асҳоби маҷлис баъзеҳо хушёр ва аз асли масъала хабардор, дигарон ҳамачун сурати девор ҳайрони инкор» монданд.⁴⁸

Аз ин нукта бармеояд, ки С.Айнӣ дар радифи шахсиятҳои шинохта дар он давр ва қор огоҳ аз сиёсатҳои ҳукумати амирӣ ба ҳисоб мерафт ва аз асли масъала бохабар буд.

⁴⁸. Ҳамонҷо. – С. 262.

Бояд таъкид намуд, ки «Рӯзнама»-и Шарифҷонмахдуми Садри Зиё ягона сарчашмаест, ки ҳузур ёфтани Садриддин Айний дар он маҷлиси расмӣ ба ҳайси як тараққиталаб ва ислохотхоҳ зикр шудааст.

Аҷаб ин аст, ки устод Айний ин воқеаро дар «Таърихи инқилоби Бухоро»-и худ батафсил овардаасту, аммо ҳузур ёфтани худро дар он маҷлиси расмӣ қайд наменамояд. Шояд аз сензураи саҳти ҳукумати он давр ва ё ин ки бо ҳикмату салоҳиди худ ин нуктаро зикр накардааст. Ба ҳар ҳол, дар «Рӯзнама» қайд гардидани С.Айний аз ҷониби Садри Зиё, ин худ як маълумоти тоза ва дар навбати аввал зарурӣ барои мо ба ҳисоб меравад.

Зикр ёфтани номи С.Айниро дар «Рӯзнама» боз метавон дар саҳифаи 268-уми ин китоб дид. Дар ин ҷо Садри Зиё ҳодисаи даҳшатноки рӯзи якшанбеи 9 апрели соли 1917-ро, ки бар сари ӯ ва С.Айний омада буд, батафсил тасвир кардааст. Садри Зиё мегӯяд, ки ӯро дар Регистон аз асп афтонданд ва ба зарбулат кашиданд, ки либосаш ҳама пора-пора шуд ва хуншору беҳуш зери лағадҳо монд. Баъдан ӯро бардошта ба Арк бурданд ва ба як хонаи тангу торик партофтанд, ки беҳуш хобида буд. Ин буд даҳшате, ки ба сари Садри Зиё омад.

Пас аз он ки санаи 10-11 апрел Садри Зиё озод мешавад ва дар ҳолати беҳоливу бемадорӣ дар хонааш мешавад, чунин мегӯяд: «Пас аз он ба ифоқа омада бо ҳолати парешон бар сари кори худ рафтам. Аз дигар вақоеи дурӯза хабар надоштам. Баъд амоки филҷумла ба ифоқа омадам, шунидам, ки баъд аз вақоеи ҳосили дирӯза вақте ки дар Арки Бухоро ба хонаи тангу торик бешуур афтода будам, «Бародари мухтарамам Садриддинхоҷаи Ғичдувонӣ «Айний» таҳаллус, ки назман ва насран аввал Амир Хованд ва сонӣ Саъдии Шерозӣ ва дар ҳадди зоташ ранҷур ва касалманд буд, аз мадрасаи Кӯкалтош ба ҳоли аҷиб оварда, ба дарвозаи Арки Бухоро бераҳмона ва бешарафона, амиру вазир ба иқтизои аҳли балво ҳафтоду панҷ чӯб таъзир кардаанд ва ба яке аз маҳбасҳои он ҷо, ки «Обхона» меноманд, ба ҳамон ҳол андохтаанд. Аҳолии қунсулхона дар ҷамъи ин мавод, фақат ҳамин қадар карданд, ки мазрубин ва маҷруҳинро аз маҳбас бароварда, ба Когон бурданд ба духтурхона супурданд».⁴⁹

Албатта, Садри Зиё дар навбати аввал аз ин кор огоҳ набуд, зеро худ дар ҳолати ногувор гирифтор буд. Аммо пас аз ин мебинем, ки чи тавр дар «Рӯзнама» устод Айниро «бародари мухтарамам»-хитоб карда, бо эҳтиром ва самимият суҳан ронда, ҳар чи бар сари бародараш омадааст, бо афсӯс хӯрдан як – як зикр менамояд. Аз ин ҷиҳат, маълум мегардад, ки С.Айний дар назди аҳли ҷомеа аз ҷойгоҳи хоссе бархӯрдор будааст ва Садри Зиё дар шахсияти ӯ дӯст ва ҳамнафаси худро тасаввур мекардааст. Чи тавре ки мебинем, Садри

⁴⁹. Ҳамонҷо. –С. 268.

Зиё дар бораи устод Айнӣ бо самимияти падарона ва бо як ҳисси меҳрубонӣ суҳан ронда, ўро ифтихори худ мешуморад.

Ҳамин тариқ, «Рӯзнома»-и Шарифҷонмахдуми Садри Зиё яке аз сарчашмаҳост, ки муҳимтарин рӯйдодҳои таърихӣ ва равандҳои эҷодии нимаи дувуми асри XIX ва ибтидои асри XX-ро дар худ таъассум карда, дар шинохти ҳаёти адабии замон нақши равшане дорад. Дар баробари ин, ба василаи «Рӯзнома»-и Садри Зиё мо бо баъзе лаҳзаҳои зиндагии С.Айнӣ, мақому манзалат ва ҳунари нигорандагии ӯ ошно гардидем. Маълумоти Садри Зиё оид ба С. Айнӣ дорои аҳаммияти адабиву таърихӣ ва илмиву амалӣ буда, аз нуфуз ва ҳунари нигорандагии адиб, муносибаташ бо устод Айнӣ шаҳодат медиҳанд.

Садри Зиё дар «Рӯзнома» зимни нақлу ёддошт дар мавриди аҳли адаб ва эҷодиёти суҳанварони муосир маълумоти зиёд фароҳам овардааст ва ӯ яке аз аввалинҳо шуда, доир ба эҷодиёти С. Айнӣ ва дигарон ба сифати муҳаққиқ баҳои муносибе додааст.

Садри Зиё бо тақя ба шарҳи ҳол ва рӯзгору осори адибони номвари таърихи адабиёти тоҷик ба дараҷаи маърифат, қароҳа ва истеъдоди шоирону фозилон мепардозад. Ў ҳангоми баҳогузорӣ ба ҳунари шоирӣ ва маҳорати адабии С.Айнӣ бо ибораву ҷумлаҳои кӯтоҳу мухтасар мулоҳиза карда андешаҳои худро ба таври равшан баён месозад.

Чи тавре ки мушоҳида гардид, Шарифҷонмахдуми Садри Зиё чор маротиба номи С. Айнӣро дар «Рӯзнома»-и худ айнан зикр намуда, танҳо дар як ҳолат номи устод Айнӣро зикр накарда, ғазали «шамъи маҳфил»-и ўро ҳангоми таваллуди духтараш Ҳанифа ба пуррагӣ меорад. Махсус зикр кардани номи С. Айнӣ баёнгари он аст, ки Садри Зиё дар бораи устод Айнӣ бо самимияти хос ва бо як ҳисси эътимод суҳан ронда, аз ӯ ифтихор менамояд.

Дар охир инро бояд гуфт, ки «Рӯзнома»-и Шарифҷонмахдуми Садри Зиё дар баҳогузорӣ ба зиндагинома ва эҷодиёти С.Айнӣ, ғайр аз ин дар таъйини масъалаҳои мубрами замон, адабиёт ва сабқу салиқаи намояндагони ҳавзаи адабии Мовароуннаҳр дар асрҳои XIX – XX ба сифати сарчашмаи муътамад хидмат мекунад.

АДАБИЁТ

1. Айнӣ С. Кулӣёт, ҷ. 1. (Ба ҷоп тайёркунандагон: К. Айнӣ ва Р. Ҳодизода). – Сталинобод: Нашрдавтоҷик., 1958. – 327 с. – 19 с.
2. Айнӣ С. Кулӣёт, ҷ. 7. – Душанбе: Нашрдавтоҷик.; 1962. – 646 с.
3. Айнӣ С. Мухтасари тарҷумаи ҳоли худам (Зери назар ва бо пешгуфтори М.Осимӣ, бо кӯшишу эътимом ва дебоҷаи Камол С.Айнӣ). – Душанбе: Дониш, 1978. – 193 с.
4. Айнӣ С. Кулӣёт, ҷ. 8 (Тартибдиҳандагон: С.М. Айнӣ, Х. Айнӣ, К. Айнӣ). – Душанбе: Ирфон, 1981. – 524 с.
5. Айнӣ С. Ёддоштҳо (Чаҳорқисм). Иборат аз як китоб. – Душанбе: Сарредактсияи илмӣ

Энсиклопедияи миллии Тоҷик, 2009. – 680 с.

6. Маҳмадаминов А. Адабиётшиносӣ ва ҳудӯгоҳии миллий (Тазкираи С. Айни «Намунаи адабиёти тоҷик»). – Душанбе: Сино, 2008. – 211 с.
7. Муҳаммадҷони Шакурии Бухорӣ. Садри Бухоро. Чопи дувум (Бо тасҳеҳ, такмил ва иловаҳо). – Душанбе: Деваштич, 2005. – 186 с.
8. Муҳаммадҷони Шакурии Бухорӣ. Равшангари бузург. – Душанбе: Адиб, 2006. – 340 с.
9. Муҳаммадҷони Шакурии Бухорӣ. Нигоҳе ба адабиёти тоҷикии садаи бист. – Душанбе: Чопхонаи «Пайванд», 2006. – 456 с.
10. Раҳмон Э. Чехраҳои мондагор. – Душанбе: ЭР - граф, 2016. – 364 с.
11. Саҳобиддини С. Садри Зиё ва тазкираҳои ӯ. – Душанбе: Ройзании фарҳангии сафорати Ҷумҳурии Ислонии Эрон дар Тоҷикистон, 2010. – 200 с.
12. «Тазкори ашъор» -и Садри Зиё (Ба тасҳеҳи Саҳобиддини Сиддиқӣ, ба кӯшиши Муҳаммадҷони Шакурии Бухорӣ). – Техрон: Суруш, 1380. – 428 с.
13. Хади-заде Р. Источники к изучению таджикской литературы второй половины XIX века. – Сталинабад: Издательство Академии наук Таджикской ССР, 1956. – 140 с.
14. Ҳодизода Р. Адабиёти тоҷик дар нимаи дувуми асри XIX. – Душанбе: Ирфон, 1968. – 294 с.
15. Ҳодизода Р., Каримов У., Саъдиев С. Адабиёти тоҷик. Асрҳои XVI–XIX ва ибтидои асри XX. – Душанбе: Маориф, 1988. – 320 с.
16. Шукуров М. Садриддин Айни. – Душанбе: Ирфон, 1978. – 304 с.

УСТОД АЙНИДAR «РӯЗНОМА»-И САДРИЗИЁ

Сарчашмаҳои адабии нимаи дувуми асри XIX ва ибтидои асри XX муҳимтарин рӯйдодҳои таърихӣ ва равандҳои эҷодии он давраро дарҳуд таҷассум кардаанд. Аз ҷумла, «Рӯзнома»-и Садри Зиё дар шинохти ҳаёти адабии замон нақши равшане дорад. Дар ин мақола маълумот дар мавриди китоби арзишманд, «Рӯзнома»-и Шарифҷонмахдуми Садри Зиё ва ҳамзамон чи андоза бозтоб гардидани чехраи С.Айни дар он суҳан ба миён рафта, мақому манзалат, ҳунари нигорандагии адиб ва муносибати ӯ бо Садри Зиё маълумоти пурқимат фароҳам оварда шудааст.

Садри Зиё дар «Рӯзнома» зимни нақлу ёддошт дар мавриди аҳли адаб ва эҷодиёти суҳанварони муосир маълумоти зиёд фароҳам овардааст. Ӯ яке аз аввалинҳо шуда, доир ба эҷодиёти С. Айни ба сифати муҳаққиқ баҳои баланд додааст. Ба василаи «Рӯзнома»-и Садри Зиё мо бо баъзе лаҳзаҳои муҳими зиндагии С.Айни, мақому манзалат ва фаъолияти эҷодии ӯ ошно мегардем. Маълумоти Садри Зиё оид ба С. Айни дорои аҳамияти адабиву таърихӣ ва илмиву амалӣ буда, аз нуфуз ва ҳунари нигорандагии адиб, муносибаташ бо устод Айни шаҳодат медиҳад.

Нигоштаҳои Шарифҷонмахдуми Садри Зиё дар баҳогузорӣ ба зиндагинома ва эҷодиёти аҳли адаб, ғайр аз ин, дар таъйини масъалаҳои муҳими замон, сиёсат, адабиёт ва сабақу салиқаи намоёндагони ҳавзаи адабии Мовароуннаҳр дар асри XIX ва ибтидои асри XX ба сифати сарчашмаи муҳтамад хидмат мекунад.

Калидҷоҳо: Садри Зиё, «Рӯзнома», С.Айни, ғазал, марсия, Ҳанифа, вилояти Каркӣ, Бухоро, амир Олимхон, судури ислоҳот, «Таърихи инқилоби Бухоро», «Обхона».

УСТОД АЙНИ В «ДНЕВНИКЕ» САДРИЗИЯ

Литературные источники второй половины XIX и начало XX вв. отражают важнейшие исторические события и художественные направления данного периода. В их числе «Дневник» Садри Зия играет огромную роль в познании литературной жизни данного этапа. В этой статье говорится о достоинствах данной книги и отображения в ней жизни и

творчество С. Айни, его место в литературе, особенности его художественного мастерства, а также его отношение к Садри Зия.

«Дневник» Садри Зия является личным воспоминанием автора, однако в нем много ценной информации о художниках слова, их жизни и творчества. Садри Зия является первым исследователем творчества Айни. Посредством этой книги мы узнаем много интересных вещей об Айни, о его склонностях к литературе, о его месте в социальной жизни Бухары. Таким образом, книга в познании Айни приобретает научно-практическую и историко-литературную значимость. Также в «Дневнике» автором рассмотрены вопросы касательно актуальных проблем жизнедеятельности общества, политики и культуры, в нем обсуждается много проблем о представителях литературной жизни Мовароуннахра второй половины XIX и начало XX вв.

Ключевые слова: Садри Зия, «Дневник», С.Айни, газел, элегия, Ханифа, Каркинская область, Бухара, эмир Алимхан, начало реформ, «История Бухарской революции», тюрьма.

USTOD AYNI IN THE «DIARY» OF SADRI ZIYA'S

The literary source of the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century covered the most important historical events with its respect of creative processes of that period. Sadri Ziya's «Diary» with no exceptions play a prominent role in the recognition of literary life of that time. Therefore, the main purpose of this article is to provide thorough information in the context of the authenticity and memoir characteristics of the works of Sharifjon Makhdumi Sadri Ziya who lends credence to Ayni's life. The article particularly emphasizes and reinforces on introducing and describing Ayni's contemporary life and its existential footing of literature. It also covers the most vital question of Sadri Ziya's relationship with Ayni whose materials were taken directly from life.

Sadri Ziya in his «Diary» provided rich and in its time a significant information on the literature and writing of contemporary scholars. He was one of the first to give a very positive impression while introducing Ayni and appreciating his unique and remarkable skills. Sadri Ziya's valuable memoir which has a literary, historical, scientific and practical worth testifies the author's reputation and his dignity.

Memoirs of Sadri Ziya serves as a reliable source in assessing the biographies and literatures of the literary scholars. It also serves as a reliable source in identifying current issues, politics, literature and style of Movarounnahr scholars in the 19th and early 20th centuries.

УСТОД АЙНИ ДАР ТАҲҚИҚИ ПРОФЕССОР ХУДОЙНАЗАР АСОЗОДА

Зоирова Рисолат
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Устод Садриддин Айни ба сифати саромади фарҳангу адаб дар адабиёти муосири мо хидматҳои мондагор анҷом дода бо мероси гаронбаҳо ва ғазилати мураббигии худ ҷаҳонро насли нависандагону шоирон ва адабиётшиносро тарбия намудааст. Агар дар асри 15 мактаби адабии Абдурраҳмони Ҷомӣҷунин мавқеъ ва манзалате дошта бошад, пас аз инқилоб, мактаби адабиву эҷодии С. Айниҷунин ғазилатро доро мебошад.

Айнӣ дар тӯли ҳаёти худ, ки ду давраи таърихи дар бар мегирад, барои рушди, шеърӣ шоирӣ, пешрафти забони адабии тоҷикӣ ва маҷмуан фарҳанги миллий заҳмат кашидааст.

Устод Айнӣ таъриху адаби меросии миллати худро тавассути мақолаву асарҳои мондагараш ба оламиён муаррифӣ намуд ва дар адабиёти муосир бо асарҳои гаронбаҳои худ мавқеъ ва ҷойгоҳи вижае пайдо кард. Асарҳои ин фарзанди фарзонаи миллат ба забонҳои зиёде тарҷума гардида тоҷиконро чун идомадиҳандаи анъанавӣ меросӣ ва миллати созандаву хӯшманди таърих муаррифӣ намуд.

Дар тӯли фаъолияти эҷодӣ ва баъд аз фавти устод С. Айнӣ то имрӯз садҳо рисолаву мақола ва тақризу гузориш нашр гардид, ки ҳар кадом дар бораи рӯзгор, фаъолият ва хусусиятҳои эҷодии С. Айнӣ маълумот медиҳанд.

Доираи пажӯҳиши зиндагинома ва мероси адабиву илмии устод Айнӣ фарох буда, муҳаққиқону донишмандон ва айтиноснони зиёде тоҷику рус аз қабали Садри Зиё, Е.Э.Бертелс, И. Брагинский, Р. Ҳошим, М. Шакурӣ, С. Табаров, Х. Отахонова, Ш. Ҳусейнзода, А. Сайфуллоев, А. Маниёзов, Ҷ. Азизкулов, Худой Шарифов, В. Асрорӣ, Х. Айнӣ, К. Айнӣ, Х. Асозода, А. Маҳмадаминов, А. Кӯчаров, М. Имомзода, А. Набавӣ, Р. Раҳмонзода, М. Абдуллозода, Н. Аслонова, донишмандони ҳавзаҳои илмиву таълимии Самарқанду Бухоро, Тошканд ва дигарон, доир ба осору рӯзгор ва фаъолияти адабии С. Айнӣ таҳқиқот анҷом додаанд ва ҳар кадом рӯзгору осори устодро бо тарзи худ шинохтаанд. Дар байни ин дастаи нерӯманди илмӣ ҷойгоҳ ва мақоми профессор Х. Асозода бо навиштаҳои тадриҷӣ ва иброи андешаҳои тоза дар мавриди рӯзгори осори С. Айнӣ тафовут дорад, ки хеле ҳам дар ин мухтасар аз натиҷаи заҳматҳои эшон ёдовар мешавем.

Дар миёни пажӯҳишгарони зиёде, ки аз онҳо зикри ном рафт, адабиётшиноси пурмаҳсул ва ҷӯяндаи пурқори тоҷик Худойназар Асозода бо диди вижаи худ оид ба устод Айнӣ дар адабиётшиносии тоҷик мавриди эътироф қарор гирифтааст. Воқеан Х. Асозода ба ҳаёту эҷодиёти С. Айнӣ, шинохти шахсияти ӯ таваҷҷӯҳи вижа доштаанд.

Ин маврид бояд зикр гардад, ки Х. Асозода парвардаи мактаби илмии донишманди варзида Соҳиб Табаров аст ва ӯ қабл аз он, ки бо осори зиёде илмии дар бораи С. Айнӣ таълиф гардида ошноӣ пайдо кунад огоҳ буд, ки С. Табаров ҳанӯз соли 1948 китоби худ «Материалҳо оид ба омӯхтани адабиёти советии тоҷик»-ро ба таърифи расонид ва дар ин асари бори аввал С. Айнӣ бо осораи ҳамчун портрети адабӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифт.

Падидаи дигар он аст, ки С. Табаров дар заминаи ҷустуҷӯҳои худ мавзӯи рисолаи номзадиро низ ба С. Айнӣ ихтисос дода, бо унвони «Романи «Ғулмон»-и Садриддин Айнӣ ҳамчун романи таърихӣ» ба дифоъ пешниҳод намуд, ки ба эътибори гуфтаи С. Табаров ин нахустин рисолаи номзод оид ба осори Садриддин Айнӣ аст.

Ҳарчанд то С. Табаров донишмандоне чун О. Эрберг, М. Шевердин, Б. Лапин, З. Натсревин, Е. Штейберг, Л. Пенносик ва С. Метисливский оид ба осори С. Айни ибрази андеша намуда дар заминаи «Одина», «Дохунда» ва «Ғуломон» ўро «аввалин нависандаи инқилобии тоҷик» гуфтаву Нарзуллоҳ Бектош бо таълифи китобчааш «Садриддин Айни ва эҷодиёти ӯ» эродҳое низ ба тарзи эҷоди С. Айни гирифта буду пажӯҳишгаре чун Х. Асозода аз ин ҳама ва навиштаҳои баъди низ огоҳӣ дошт, вале гумони ботил ин аст, ки барои ҷиддан ба паҳлӯҳои мухталифи зиндагиномаву осори С. Айни иштиёқ пайдо намудани ӯ навиштанҳо ва суҳбатҳои устоди роҳнамоиаш С. Табаров замина гузоштаанд.

Аз таълифоти Х. Асозода падидор мегардад, ки ӯ бештар ба ишқелҳо ва қазияҳои ногуфтаву нанавишта ва ё камтар омӯхтаву ишора гардидаи ҳаёт ва осори С. Айни таваҷҷӯҳ намудааст. Ин шеваи пажӯҳишро дар мақолаҳои зиёд ва асарҳои ба таъри расонидаи ӯ – «Устод Айни дар шинохти С. Улуғзода» (2001), «Иловаҳо ба шарҳи ҳоли устод Айни» (2004), «Воқеият, сиёсат ва устод Айни» (2010), «Зиндагинома ва осори С. Айни», «С. Айни дар миён ҳаст ва хоҳад монд» (2013) ва мақолаҳои «Устод Айни аз худ ва миллат дифоъ мекард», «Саҳифае аз мактаби эҷодии устод Айни» ва ғайра ба ҳуҷути мушоҳида кардан мумкин аст.[9, с. 4-5].

Рисолаҳои охири Х. Асозода «Зиндагинома ва осори С. Айни» ва «Садриддин Айни дар миён ҳаст ва хоҳад монд», ки дар соли 2013 ба таъри расидаанд, оид ба зиндагинома ва осори Айни сухани тозае дар адабиётшиносии тоҷик аз нигоҳи имрӯз мебошанд. Чунон ки Х. Асозода дар пешгуфтори китоби «Зиндагинома ва осори С. Айни» мегӯяд: «Осори Айни қуҳнагӣ надорад, балки дар ҳар даври замон ва сохторҳо метавонад миллатро мусоидат намояд. Бинобар ин мо дар ин рисола ба шахсияти С. Айни ва маҳсули эҷоди ӯ бо назари тоза ва нав нигаристем ва моҳияти осори адибро то ҷое ошкор кардем» [3, с. 4].

Тарзе ба гуфта омад оид ба шахсият, тарҷумаи ҳол ва осори С. Айни ҷи адабиётшиносони тоҷику рус ва ҷи Эрону Аврупову Ғарб ибрази андеша намудаанд. Ба вижа дар бораи шарҳи ҳоли адиб таҳқиқотҳои зиёде сурат гирифтааст. Ҳамон тарз, ки зикр намудем яке аз аввалин адабиётшиносони тоҷик, ки доир ба мавзӯи тарҷумаи ҳоли устод Айни ба таври хронологӣ таҳқиқот анҷом додаст, мунаққид ва адабиётшиноси номдор С. Табаров мебошад.

Таҳқиқотҳои профессор Х. Асозода аз он ҷиҳат муҳим мебошад, ки эшон саҳифаҳои зиндагии С. Айниро ба мисли С. Табаров дар заминаи андешаҳои худӣ ӯ дар асоси гуфтаҳои С. Айни дар «Ёддоштҳо» ва баъзе асарҳои дигар муайян менамояд ва аз худ бофтаву сохтанҳо мушоҳида намешавад. Чуноне ки С. Табаров қайд кардааст: «Усули таҳқиқоти Асозода, хусусан, асарҳоиаш

дар бораи Лоҳутӣ, Улуғзода, Айнӣ идомабахши методи илмии Айнӣ ва Мирзоев аст»[12, с. 14] ва ин дуруст ҳам ҳаст.

Умуман, профессор Х. Асозода дар ҷодаи пажӯҳишу ҷустуҷӯ, ковишу таҳқиқ на танҳо доир ба С. Айнӣ, балки оид ба се ҳавзаи адабии форсизабонон, бо таълифи рисолаҳои арзишманд чун мутахассиси варзида эътироф гардидааст. Дар рисолаи «Абулқосим Фирдавсӣ дар шинохти Сотим Улуғзода» (1999) Асозода аз монандии рӯзгору эҷодиёти ин ду адиб мушоҳидаҳои ҷолибро манзури хонандагон гардонидаст. Рисолаҳои «Сотим Улуғзода ва ғоҷиҳои ӯ» (2004), «Кашшофи рози адабиёт» (2004 Эҳдо ба 80-солагии узви вобастаи АИ ҶТ Соҳиб Табаров), «СодиқҲидоят ва дунёи эҷодии ӯ» (2007), «Саргузашти устод Лоҳутӣ» (2009) ва ғайра ҳиссае аз корҳои ба анҷом расонидаи эшон дар ин бобат мебошад, кидорои арзиши хуби илмӣ ва таълимӣ буда, барои таҳким, рушду таҳаввули илми адабиётшиносӣ дар қаламрави Тоҷикистон ва чи хориҷи он мусоидат менамояд.

Беш аз 80-сол аст, ки рӯзгору осор ва фаъолияти эҷодии устод Айнӣ мавриди баҳси адабиётшиносону айнишиносон қарор гирифтааст. Вале, - меғӯяд профессор Х. Асозода, «То ҳанӯз асари комиле, ки тамоми роҳи ҳаёти С. Айнӣро дар тӯли 79 соли умри ӯ дар бар карда бошад, ба вучуд наомадааст ва ин амал ғайри имкон ҳам ҳаст. С. Айнӣ ҷаҳор китоби «Ёддоштҳо»-яшро навишт, вале он ҳам номукамал монд. Зиндагиномаи С. Айнӣ баъд аз соли 1900 то ҳанӯз норавшан аст» [1, с. 208. 2, с. 340. 3, с. 188. 4, с. 360. 5, с. 92. 6, с. 192. 7, с. 300. 8, с. 114].

Яъне, устод Айнӣ баҳри беканоре ҳаст, ҳар қадар дар бораи рӯзгору осор ва фаъолияти адабии ӯ баҳсу тадқиқотҳо анҷом бидиҳем, боз ҳамон баҳои додаи Саид Нафисӣ «С. Айнӣ ва осори ӯ дар миён ҳаст ва хоҳад монд»-ро бояд аз мадди назар дур наандозем, балки ўро бо осораи аз нигоҳи нав биомўзем ва заҳматҳои илмиву адабии устод Айнӣро бо диди тоза мавриди пажӯҳиш қарор диҳем. Чунон ки профессор Асозода дар хулосаи китоби «С. Айнӣ дар миён ҳаст ва хоҳад буд» овардааст: «Ҳар андешаи адабии С. Айнӣ имрӯз ҳам аз манфиат холи нест ва дар маҷмӯъ дастуре барои шахси шоир, нависанда ва муҳаққиқи адабиёт хоҳад буд. Бо ҳама далелҳо дар оғози асри ХХI устод Айнӣро бо осораи пеши назар меорем ва бо салоҳият меғӯем, ки устод Айнӣ бо мо буд ва ҳамоно бо мо хоҳад монд»[6, с. 189].

АДАБИЁТ

1. Асозода Х. Воқеият, сиёсат ва С.Айнӣ. –Душанбе: Шӯҷоиён, 2010. – 208 с.
2. Асозода Х. Достони зиндагӣ. Китоби 6. –Душанбе: Бухоро, 2013.– 340 с.
3. Асозода Х. Зиндагинома ва осори Садриддин Айнӣ. –Душанбе: ДМТ, 2013.– 188 с.
4. Асозода Х. Кашшофи рози адабиёт. –Душанбе: Деваштич, 2004.– 360 с.
5. Асозода Х. Иловаҳо ба шарҳи ҳоли устод Айнӣ: Дастури таълимӣ.– Душанбе: Деваштич, 2004. – 92 с.
6. Асозода Х. Садриддин Айнӣ дар миён ҳаст ва хоҳад буд. –Душанбе: Бухоро, 2013. – 192 с.

7. Асозода Х. Саргузашти устод Лоҳутӣ. – Душанбе: Деваштич, 2008. – 300 с.
8. Асозода Х. Устод Айни дар шинохти С. Улуғзода: Дастури таълимӣ. – Душанбе: Деваштич, 2001. – 114 с.
9. Зайниддинзода М. Ғурузон аст шамъи хотироташ // Адабиёт ва санъат, №3 (1766), 15 январи 2015. – С. 4-5.
10. Табаров С. Зиндагиномаи Садриддин Айни (1875 - 1899). – Душанбе: Матбуот, 2008. – 480 с.
11. Табаров С. Романи "Ғулумон"-и Айниҳамчун романи таърихӣ. – Душанбе: Адиб, 2005. – 240 с.
12. Табаров С. Пару болам шикаст. «Омӯзгор» №16, 17 апрели 2015. – С. 14.
13. Шакурӣ М. Садриддин Айни - равшангари бузурги таърихӣ. – Душанбе: Нури маърифат, 2001. – 104 с.

УСТОД АЙНИ ДАР ТАҲҚИҚИ ПРОФЕССОР ХУДОЙНАЗАР АСОЗОДА

Устод С. Айни аз ҷумлаи нобиғоне ба шумор меояд, ки ибтидои ҳаёти ӯ ба ҷаҳони адабиёти фарҳанги мероси тоҷиконро ҷун амнати таърихӣ ба наслҳои дигар интиқол дод. Ӯ бо паҷӯшиши мероси классикӣ собит намуд, ки миллати тоҷик меросбари илму ғалсафа ва адабу фарҳанги пураарзиш буда, дар ғули таърих ба олами маънавии халқҳои дигар таъсир расонидааст.

С. Айни бо таълифи асарҳои насрии худ таърихи миллатро таҷассум намуд ва образҳои офаридаи ӯ бо ағмол ва характери миллиашон бозгӯяндаи рӯзгори гузаштаи миллати тоҷик мебошад.

Паҷӯшишгарони адабиёт дар таълифоти худ бо дониш ва ибтидои ҳаёти С. Айни арҷи гузошта ӯро ҷун нобиғи асри ХХ эътироф намудаанд. Дар иртибот ба рӯзгори пурашубу пураҳука ва айни замон мероси гаронбаҳои С. Айни паҷӯшишгарони зиёде ибрози назар намудаанд. Дар адабиётшиносии тоҷикӣ самти набе бо номи айнишиносӣ таҳаққул ёфт ва таваассути хидматҳои донишмандони ин самт сурағу симои аллома С. Айни манзури хонадагон гардид.

Дар миёни дастаи пурақуввати айнишиносон донишманди маъруф профессор Х. Асозода бод иду назари тоза рӯзгору осори С. Айниро мавриди паҷӯшиш қарор дод, ки дар ин муҳтасар оид ба ҳамин масъала суҳан меравад.

Калидвожаҳо: Адабиёт, паҷӯшиш, таърих, осори адабӣ, адабиётшиносӣ, муқоиса, манаграфия, рисола, фарзона, забон, портрети адабӣ, зиндагинома, таҳаввул, Айни, Асозода, ҳавзаҳои адабӣ.

Анотация

Устад С. Айни это гений, который посредством своего естественного таланта и умения передавал литературно-культурную наследственность таджикского народа последующим поколениям как историческую ценность. В процессе исследований классической литературы он доказал, что таджикский народ унаследовал науку, философию, литературу и культуру своих предшественников, оказал влияние формированию научных и моральных мировоззрений других народностей.

Сочинением своих прозаических работ, С. Айни изобразил историю народа, и сотворенные им образы своим национальным характером напоминали прошлое нашего народа.

Литературные критики в своих трудах высоко оценивают талант и знания С. Айни и признают его гением XX века. Многие исследователи высказывали свое мнение в связи с его

бесценными работами и полной опасностью и тревоги жизнью. В таджикском литературоведении формировалось новое течение под названием «Айниведение», которое занимается изучением различных аспектов жизни и творчества Устада.

Среди сильного общества «айниведов» известный ученый, профессор Х. Асозода отличается своим новаторским мышлением и полезными исследованиями, о чем и идет речь в данной статье.

Ключевые слова: литература, исследование, история, литературные произведения, литературоведение, сравнение, монография, диссертация, известный, язык, литературный портрет, жизнеописание, формирование, Айни, Асозода, литературные круги.

Ustad S. Ayni is a genius who, transmitted the literary and cultural inheritance of the Tajik people to subsequent generations as a historical value through his natural talent and ability. In the process of studying classical literature, he proved that the Tajik people, having inherited the science, philosophy, literature and culture of their predecessors, influenced to the formation of the scientific and moral worldviews of other nationalities.

By composing his prose works, S. Ayni depicted the history of the people, and the images created by him with their national character resembled the past of our people.

Literary critics highly value S. Ayni's talent and knowledge in his works and recognize him as a genius of the twentieth century. Many researchers expressed their opinion about his invaluable works and his life full of danger and anxiety. In Tajik literary criticism, a new trend was formed under the name "Aynivestigation", which deals with the study of various aspects of Ustad's life and work.

Among the strong "Aynivestigate" society, the famous scientist, Professor Kh. Asozoda, is distinguished by his innovative thinking and useful research, which is discussed in this article.

Keywords: literature, research, history, literary works, literary criticism, comparison, monograph, dissertation, famous, language, literary portrait, biography, formation, Ayni, Asozoda, literary circles.

МУНДАРИҶА

<i>Имомзода М., Зайниддинзода М. ТАСХИРГАРИ ДИЛҲО(Муруре ба эҷодиёти Чингиз Айтматов ва иртиботи он ба тоҷикон).....</i>	
<i>Низом Қосим. АБАРМАРДИ ИЛМУ АДАБ.....</i>	
<i>Маҳмадаминов А.С.ЁДЕ АЗ СОҲИБҚАЛАМИ ҲАҚИҚАТНИГОР(Чумъабой дар шинохти Чумъабой).....</i>	
<i>РаҳмонӣР. ДОНИШМАНДИ МИЛЛАТДЎСТИПУРКОРУ ПУРБОРУ ҶОНИДОИ ИЛМ.....</i>	
<i>Муродов М. БАЪЗЕ ВИЖАГИҲОИ ПУБЛИТСИСТИКАИ АБДУЛҒАНӢ МИРЗОЕВ.....</i>	
<i>МуллоевА.САҲМИ АКАДЕМИК АБДУЛҒАНӢ МИРЗОЕВ ДАР ДОНИШШИНОСӢ.....</i>	
<i>Низомов М.АКАДЕМИК АБДУЛҒАНӢ МИРЗОЕВ ВА ТАҲҚИҚИ МАСЪАЛАҲОИ ТАЪРИХИ АДАБИЁТИ ТОҶИК.....</i>	
<i>Холов А. АКАДЕМИК АБДУЛҒАНӢ МИРЗОЕВАЗ НИГОҲИ АӢЛОХОН АФСАҲЗОД.....</i>	
<i>РАҲМОН Ҳ.АДИБЕ, КИ ДАР ПАНҶ ҚИТӢАИ ОЛАМ ХОНАНДА ДОШТ (мусоҳибаи Ҳафиз Раҳмон бо академик Акбари Турсун дар остонаи 90-солагии Чингиз Айтматов).....</i>	
<i>Бобоалиева З. П.ҶАНБАҲОИ ПОЭТИКИИ ОСОРИ ЧИНГИЗ АЙТМАТОВ ВА ТАРҶУМАИОНҲО БА ЗАБОНИ ТОҶИКӢ.....</i>	
<i>Бозорзода Н.ҶАНД АНДЕША ПЕРОМУНИ ДУ САҒАРНОМАИ АКАДЕМИК АБДУЛҒАНӢ МИРЗОЕВ.....</i>	
<i>Қаландаров Н. АБДУЛҒАНӢ МИРЗОЕВ ДАР ИШИНОХТИ СОҲИБ ТАБАРОВ.....</i>	
<i>Gabrielle van den Berg. AINI AND TAJIK LITERATURE AT LEIDEN UNIVERSITY, A PERSONAL NOTE.....</i>	
<i>МаҳмадаминовА.,АбдулҳаевЗ.УСТОД АЙНӢДАР «РӢЗНОМА»-И САДРИ ЗИЁ.....</i>	
<i>Зоирова Р. УСТОД АЙНӢ ДАР ТАҲҚИҚИ ПРОФЕССОР ХУДОЙНАЗАР АСОЗОДА.....</i>	